

'Door goeden raad en onderwijs'

Nederland en de opening van Japan

1844-1858

日蘭

Rik van Lente

279324

Masterthesis Maatschappijgeschiedenis

Erasmus Universiteit Rotterdam

'De geschiedenis is daar, om onze verhouding met het Rijk van Japan in vroegere en latere tijden aan te duiden.'

De minister van Koloniën aan de minister van Buitenlandse Zaken
21 september 1849

Inhoudsopgave

Inleiding.....	5
<i>De opening van Japan</i>	5
<i>Nederland</i>	6
<i>Aanpak</i>	8
<i>Over Japanse woorden en namen</i>	9
Kaart Japan.....	10
Kaart Azië.....	11
Hoofdstuk I. Nederland in Japan.....	12
<i>Nederland en Dejima tot 1815</i>	12
<i>Nederland en Dejima tot 1840</i>	17
Hoofdstuk II. Verhoudingen en verdragen.....	25
<i>Engeland: Oude betrekkingen en latere angst</i>	25
<i>Frankrijk: katholieke & maritieme belangen</i>	28
<i>Rusland: vroege pogingen</i>	30
<i>Amerika: beschoten en beledigd</i>	32
<i>Het eerste Japans-Amerikaanse verdrag</i>	36
<i>Putiatin's jaren in en rond Japan</i>	46
<i>Een omstreden verdrag en een handelsverdrag</i>	51
<i>Hand in hand met de Engelsen</i>	54
<i>De verdragen</i>	55
<i>Samenloop van omstandigheden: 1853 & 1854 in de geschiedenis van Japan</i>	58
Hoofdstuk III. Nederlands rol in de geschiedschrijving.....	62
<i>Intrige & samenzwering</i>	64
<i>Nederlands initiatief</i>	66
<i>'Au courant' houden van Japan: nieuws & wetenschap</i>	68
<i>Informatie aan andere westerse landen</i>	69
<i>Nederlandse literatuur</i>	71
<i>De negentiende eeuwse werken</i>	71
<i>De twintigste eeuw</i>	81

Hoofdstuk IV. Een brief van de koning.....	87
<i>Nederland tot 1850</i>	87
<i>Een veranderende wereld</i>	89
<i>Geschenken</i>	97
 Hoofdstuk V. De rol van middelaar.....	101
<i>Nederland als boodschapper</i>	101
<i>'Een gruwel in Gods oog'</i>	105
<i>Naar een nieuwe Nederlandse poging</i>	109
 Hoofdstuk VI. Te midden van grootmachten.....	115
<i>Amerikaanse verzoeken</i>	116
<i>Nederlands plan voor onderhandelingen</i>	119
<i>De Amerikanen op afstand en de Russen van dichtbij: de eerste bezoeken</i>	121
<i>Eisen en onderhandelingen</i>	124
<i>Onderwijs en Engelsen</i>	128
<i>Voorstellen voor verandering</i>	130
<i>Het eerste Nederlandse verdrag</i>	134
<i>Den Haag wordt kritischer</i>	140
<i>Twee nieuwe havens en een sombere Amerikaan</i>	142
<i>Kritiek uit en op Den Haag</i>	145
<i>De additionele artikelen en hun korte levensduur</i>	149
 Conclusie.....	152
 Bijlagen	
<i>Nederlandse opperhoofden, Gouverneur Generaals, ministers van Koloniën</i>	155
<i>Tijdbalk met belangrijke gebeurtenissen 1837-1858</i>	156
<i>Gesloten verdragen</i>	158
<i>De handel door Nederland in Nagasaki</i>	159
 Literatuurlijst & bronnenoverzicht.....	160

Inleiding

‘Zelden, zeer zelden is in het buitenland aan Nederland regt wedervaren ten opzichte van hare verdiensten in het openstellen der Japansche havens voor alle natiën, welke met Japan in aanraking wenschten te komen. Bijna altijd werd zij daarin miskend, zoo niet met hare edele politiek de spot werd gedreven.’¹

De opening van Japan

Halverwege de negentiende eeuw kwam Japan tot het openen van enkele van haar havens voor westerse landen. Hiermee werd een weg van diplomatie en handel ingeslagen die Japan zeer lange tijd vermeden had. Er kwam een einde aan de Japanse *sakoku*, het van binnen en buiten gesloten houden van de grenzen tussen Japan en de buitenwereld. De wortels van dit beleid liggen in het begin van de zeventiende eeuw, een periode dat het land een tijdperk van strijd tussen landheren en verschillende militaire machthebbers afsloot en Japan werd verenigd onder één opperbevelhebber, de *shogun*. Deze shogun had zijn zetel in Edo, het hedendaagse Tokio, en liet de keizer zonder politieke macht in Kioto achter. De Europeanen, die op het eiland Kyushu handel dreven, vormden door hun bekeringen een bedreiging voor de voor eenheid strijdende shogun, die begon met het uitsluiten van deze landen.

Met enkele Aziatische landen bleef Japan handels- en diplomatiek contact houden, met Nederland bleef het handel drijven, omdat de Nederlanders zich van bekering hadden onthouden. De Nederlanders werden, om ze onder toezicht en van contact met Japanners te houden, opgesloten op *Dejima*, een kunstmatig eiland aan de baai van Nagasaki. Eén keer per jaar mocht een handelsschip aan het eiland aanleggen en een keer per jaar (later per vier jaar) moesten de Nederlanders de lange reis naar Edo afleggen om een eerbetoon aan de shogun, die de Nederlanders de keizer noemden, te brengen. Japan weigerde verder contact met westerse landen. Schepen werden, al naar gelang de periode, vriendelijk verzocht nooit meer terug te keren of met kanonvuur weggejaagd.

Vanaf het einde van de achttiende eeuw kwam deze afsluiting onder druk te staan. Rusland, Engeland, Frankrijk en de nog jonge Verenigde Staten van Amerika wilden, om verschillende redenen, aan deze *sakoku* een einde maken en toegang krijgen tot de Japanse havens. Tot 1854 kon Japan deze pogingen weerstaan, maar in dat jaar sloot het een verdrag met de Amerikaan Matthew Perry, waarna ook de andere genoemde landen toegang tot Japan kregen.

¹ J.A. van der Chijs, *Neêrlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel : uit officieele, grootendeels onuitgegeven bescheiden toegelicht: met vijf bijlagen, behelzende eene geschiedenis van het Nederlandsch marine-detachement in Japan* (Amsterdam 1867) 499.

Daarmee was Japan 'geopend'. Het begrip 'opening van Japan', dat al gebruikt werd halverwege de negentiende eeuw, kent haar problemen. Het suggereert het vaak gebruikte beeld van de gesloten deur, waar niemand naar binnen kan. Bij een 'gesloten' Japan hoorde in feite het contact met de Nederlanders en met enkele Aziatische burens. Omdat een deur altijd open of dicht moet zijn, moet er een moment van 'opening' worden gekozen. Dit moment is het bovengenoemde verdrag van de Amerikanen geworden.

Dit beeld is niet onomstreden en van alle kanten bekritiseerd. Onderzoek naar de 'gesloten' periode bijvoorbeeld, toont aan dat Japan via de Nederlanders en eigen onderzoek van de wereldgebeurtenissen op de hoogte bleef en Japanners (zij het beperkt) westerse wetenschap konden bestuderen. Daarom kan van echte geslotenheid geen sprake zijn. Anderen wijzen op de mate van geslotenheid die na 1854 bleef bestaan (en nu nog bestaat).

Daarnaast doet het beeld van de Amerikanen die de deur naar Japan openden geen recht aan het Japanse perspectief. Japanse historici zullen daarom veel meer benadrukken dat zowel het verkiezen van de afsluiting als het afstappen daarvan meer een Japanse *keuze* was dan het westerse afdwingen daarvan. Overigens lijken alle historici het er over eens dat de *sakoku* een ongewenste politiek was en de opening iets wat vroeg of laat tot stand moest komen.

Lange tijd is het onomstreden geweest dat het de Amerikanen geweest zijn die de voornaamste drijfveer waren achter de 'opening van Japan.' Het is begonnen met Perry zelf, die een boek uitbracht over zijn missie en daarin zijn rol centraal stelde. Deze visie heeft lange tijd standgehouden, maar heeft vanaf halverwege de twintigste eeuw moeten inboeten door onderzoek naar pogingen van Engeland en Rusland (pas later Frankrijk) om toegang tot Japan te krijgen.

Nederland

De lange aanwezigheid van Nederlanders in Japan voordat ook andere landen (weer) toegang kregen tot dit land doet de vraag rijzen in hoeverre Nederland bij heeft gedragen aan de opening van Japan (ik zal de aanhalingstekens niet steeds gebruiken). Dit is nooit onderzocht op een manier zoals voor de Engelsen, Russen, Amerikanen, en Fransen wél gedaan is. Naar de zogenaamde Dejima-periode is wel onderzoek gedaan. Dit gaat voornamelijk over de vraag hoe westerse kennis tijdens Japans afsluiting toegang tot dat land vond. Nederlands eventuele diplomatieke bijdrage aan de opening van Japan is in de Engelstalige literatuur mede door de taalbarrière nooit een overweging geweest, in Nederlands onderzoek slechts gedeeltelijk.

Nederlands onderzoek naar de opening van Japan begon in de jaren vijftig van de negentiende eeuw als reactie op de sterke en slecht onderbouwde buitenlandse kritiek op Nederlands optreden in Japan. Helaas kennen de Nederlandse replieken eigenschappen van hetgeen

waartegen ze zich verzetten: de toon van deze werken is fel, maar het onderzoek is onvolledig. Volledigheid is opgeofferd aan de wens Nederlands rol zo positief mogelijk neer te zetten. Pas de laatste drie decennia is het onderwerp weer uit de kast gehaald door Nederlandse historici. Dit is echter steeds maar voor een kleine periode of met een beperkte invalshoek gebeurd.

In deze scriptie komt een grotere periode aan de orde en deze zal duidelijk geplaatst worden in bestaand onderzoek. De vraag is daarbij: welke rol heeft Nederland gespeeld bij de opening van Japan? Deze rol wordt hier voornamelijk diplomatiek opgevat. De vraag is wat voor beleid de ministers in Den Haag maakten, hoe dit tot stand kwam en hoe dit in de praktijk werd gebracht. De nadruk zal liggen op adviezen, bemiddelingen en het sluiten van verdragen. Daarmee wijkt het af van onderzoek naar bijvoorbeeld de wetenschappelijke invloed die Nederland in Japan had.

De door mij centraal gestelde periode begint in 1844, toen Nederland naar aanleiding van de Eerste Opium Oorlog voor het eerst in Japan aandrang op het beëindigen van de *sakoku*. De periode eindigt in 1858, als de zogenaamde *Ansei*-verdragen met Japan gesloten zijn. Met deze verdragen werden enkele Japanse havens geopend voor diplomatie en handel. Deze periodisering is eerder nog niet gekozen of onderzocht. Er is onderzoek gedaan naar het eerste aandrigen van Nederland in 1844 en de periode van de verdragen (1854-1858), maar niet naar de tussenliggende periode. Door het onderzoek in de jaren veertig te laten beginnen, met een aanloop vanaf het begin van de negentiende eeuw, moet duidelijker worden *waarom* Nederland zich op een bepaalde wijze opstelde. Het geeft ook een duidelijk betere kijk op de Nederlandse rol dan de enkele Nederlandse onderzoeken die zich alleen op de jaren vijftig geconcentreerd hebben.

Met de verdragen van 1858, zo stelt een historicus, begint Japans moderne geschiedenis.² Het is dan ook een duidelijke eindpunt van de hier onderzochte periode. Na de *Ansei*-verdragen brak een periode aan van onderhandelingen tussen Japan en het Westen over de inhoud van de gesloten verdragen. Deze onderhandelingen gingen niet meer over de vraag *of* andere landen toegang tot Japan zouden krijgen, *of* er diplomatieke en handelsrelaties aangeknoopt zouden worden, zoals in 1854-1858 het geval was, maar *hoe* deze concreet ingevuld moesten worden. In deze periode was Nederland haar uitzonderingspositie kwijt, was het niet meer het enige westerse land dat in Japan gevestigd was. Het overlegde niet meer primair met Japan over haar politiek, maar vooral met de westerse landen. Nederland deed zelfs actief mee aan de militaire acties tegen Japan in de jaren zestig, terwijl het in de jaren veertig en vijftig het gebruik van geweld nog onmogelijk had geacht en dit vond getuigen van een lage moraal, strijdig met het 'volkenregt'.

De gesloten verdragen met de 'barbaren', zoals de Japanners alle buitenlanders noemden, en de voor een deel gewelddadige nasleep hiervan waren onder andere aanleiding voor de grote onrust die in Japan ontstond aan het eind van de jaren vijftig van de negentiende eeuw, die uiteindelijk zou

² M.R. Auslin, *Negotiating with imperialism: the unequal treaties and the culture of Japanese diplomacy* (Cambridge 2004) 1, 87.

leiden tot de omverwerping van het in de zeventiende eeuw gevestigde *shogunaat*.

Aanpak

Om goed in kaart te brengen en te kunnen begrijpen wat voor plaats Nederland in de geschiedenis van de opening van Japan gespeeld heeft, kent deze scriptie een wat aparte indeling. In het eerste hoofdstuk komt aan de orde hoe Japan tot afsluiting van het land kwam en Nederland haar uitzonderingspositie verwierf. Dit geeft de voorgeschiedenis van de opening van Japan van de jaren vijftig, die in hoofdstuk twee centraal staat. Daarin zal Nederlands rol nog niet aan de orde komen, maar die van Rusland, Engeland Amerika en Frankrijk. Op deze manier wordt duidelijk hoe in de Engelstalige literatuur de opening van Japan weergegeven wordt en dit schetst een goede context om het optreden van Nederland in deze periode te kunnen plaatsen. In hoofdstuk drie ga ik in op de rol van Nederland in de historiografie. Ik heb ervoor gekozen dit op deze plek te bespreken omdat het aan de ene kant met de 'feitelijke' kennis van de eerste twee hoofdstukken beter te begrijpen is en daarnaast een mooie opmaat is naar mijn eigen onderzoek.

In de drie hoofdstukken die op het historiografisch debat volgen, zal ik de periode 1844-1858 onderzoeken. Het eerste van de drie hoofdstukken gaat over Nederlands eerste poging de *sakoku* te beëindigen (hoofdstuk vier). Het tweede hoofdstuk bespreekt de periode tussen die poging en de komst van Perry en gaat voornamelijk over het vele diplomatieke contact tussen Nederland en Amerika (hoofdstuk vijf). Het derde van deze drie hoofdstukken gaat over de periode van de verdragen, 1854-1858, waarin ook Nederland, tussen de komst van grootmachten door, met Japan een verdrag wilde sluiten (hoofdstuk zes).

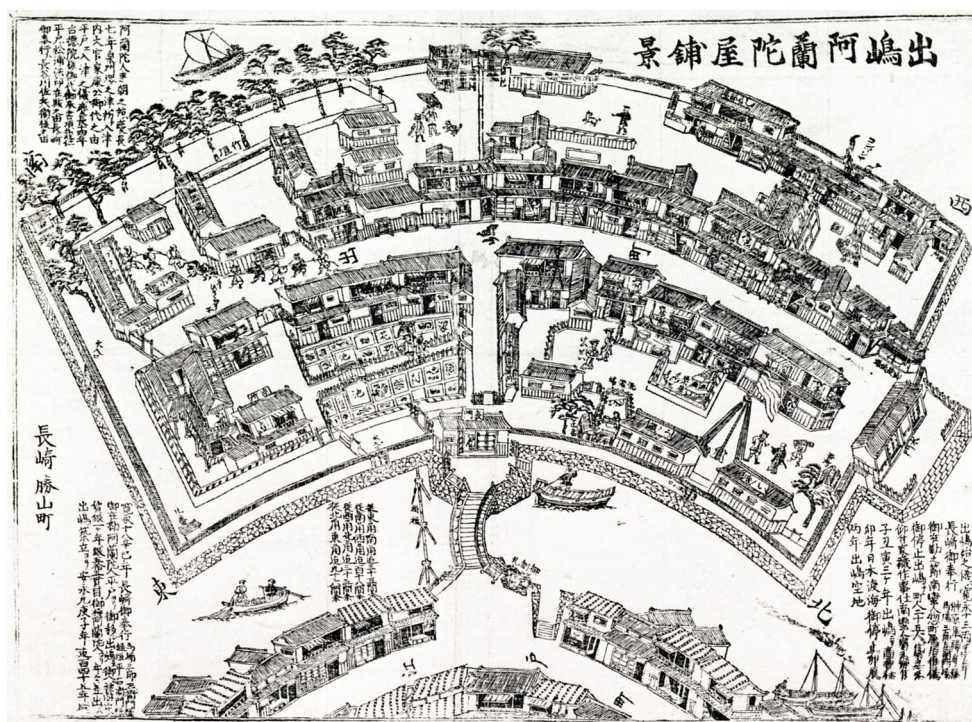
De opening van Japan komt dus twee maal voorbij: de eerste maal vanuit internationaal perspectief en de tweede maal vanuit Nederlands perspectief. Ik heb hiervoor gekozen omdat, om Nederlands opstelling te begrijpen, het een vereiste is de Japanse én de internationale context te kennen. Daarnaast is natuurlijk ook Nederlands eigen historische context van groot belang. Nederland moest in haar afwegingen niet alleen de eigen belangen in ogenschouw nemen, maar ook die van Japan en andere westerse landen. Nederland was (en is) een klein land, dat bij aanvang van de hier centrale periode juist België kwijt was geraakt. De glorie-dagen van de zeventiende eeuwse wereldmacht waren definitief voorbij, maar in Japan had Nederland nog een bijzondere positie die het de mogelijkheid gaf zich opnieuw te profileren. Als bemiddelend land zou het nog het meeste kunnen betekenen en dan kon het niet meer alleen uitgaan van eigen belangen. Met zowel de eigen, als de Japanse en de belangen van de machtige (jonge en oude) grootmachten, moest rekening worden gehouden.

Hierin verschilt onderzoek naar Nederland en de opening van Japan van onderzoek naar de

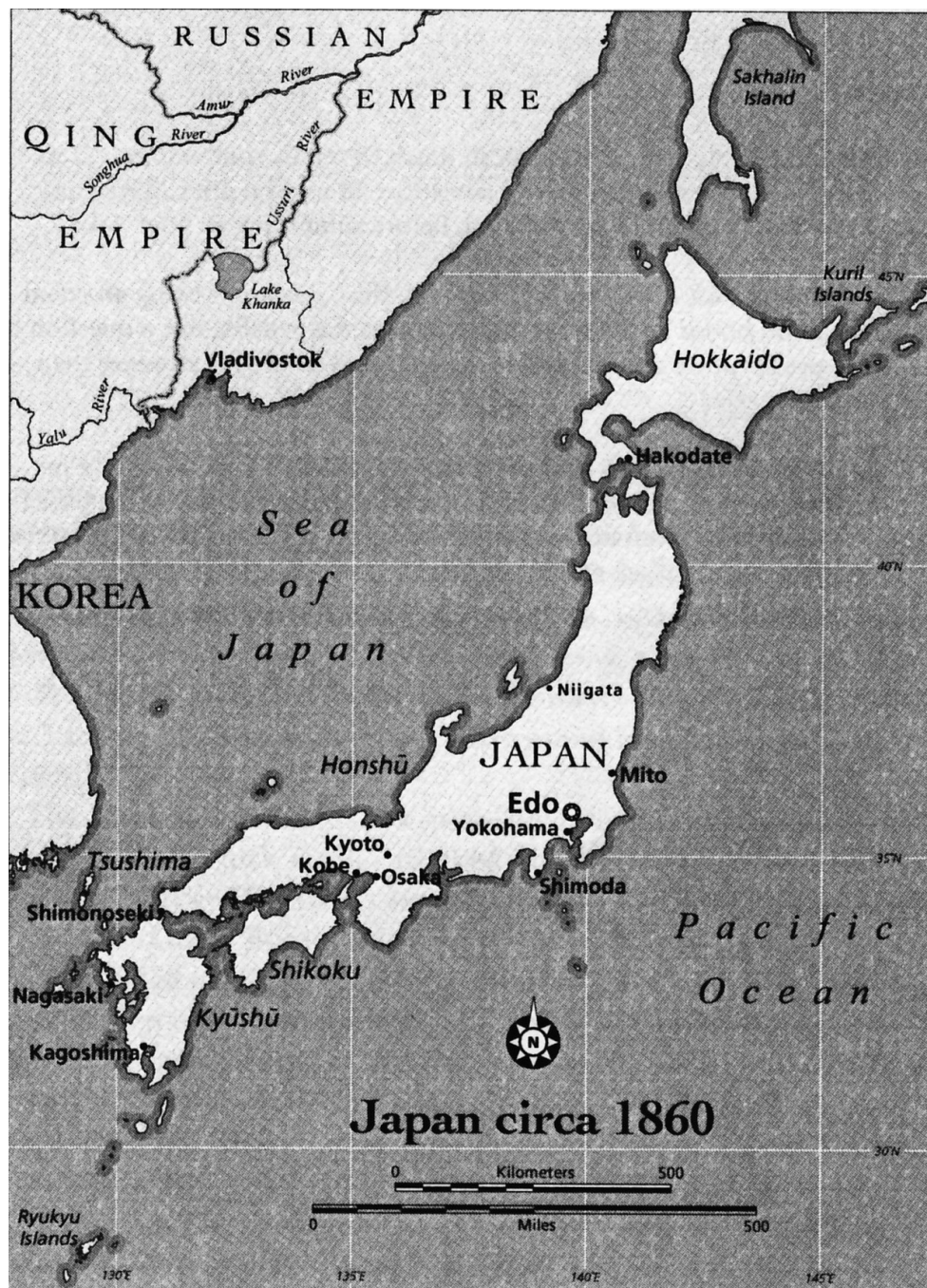
Amerikanen of Engelsen. Dit waren landen die zich in Japan veel bepalender opstelden dan Nederland, zonder rekening te houden met de geschiedenis en achtergrond van het land. Voor Nederland was Japan niet een ver land, waar, zonder al te veel afweging van de belangen en geschiedenis van het land, de eigen wil opgelegd kon worden. De Nederlanders waren onderdeel van de Japanse afsluitingspolitiek. Omdat zij nu eenmaal meer dan twee eeuwen in Japan zaten, voelden ze zich verbonden met dat land en hadden daardoor andere afwegingen te maken bij het maken van beleid. Dat maakt dat ook het onderzoek naar dit beleid zowel de Nederlandse, de Japanse, als de internationale context moet bevatten.

Over Japanse woorden en namen

Het Japans kent geen Romaanse letters, maar Japanse woorden zijn wel hierin uit te drukken. Ik heb ervoor gekozen de accenten die lange klanken aangeven weg te laten. Zo zal er Tokio staan, geen Tōkiō, sonno joi en geen sonnō jōi, Ryukyu en geen Ryūkyū. Dit is alleen voor het gemak, en de termen zullen in andere boeken ook zonder problemen in de registers opgezocht kunnen worden. Ik heb bij de Japanse namen het Japanse gebruik overgenomen de familienaam eerst, de voornaam daarna te noemen.

Japans bovenaanzicht van Dejima. (Uit: *Vier eeuwen Nederland-Japan.*)

(Uit: Auslin, *Negotiating with imperialism.*)

Hoofdstuk I

Nederland in Japan

In 1844 werd door de Nederlanders in Japan een brief uit naam van koning Willem II overhandigd. De brief was gericht aan ‘onzen Vriend, den zeer Verhevenen, zeer Doorluchtigen, Grootmagtigen Beheerscher van het groote rijk Japan.’¹ Directe aanleiding voor de brief was de Eerste Opium Oorlog in China. Japan was al meer dan twee eeuwen voor westerse landen ontoegankelijk en vanaf het begin van de negentiende eeuw werd dit in Japan ook door middel van het *sakoku*- beleid nagestreefd. Door nieuwe verhoudingen in Zuidoost Azië kwam dit systeem onder spanning te staan. Japan had in zijn land alleen Nederlanders, Chinezen en Koreanen toegelaten, maar andere landen hadden al enige tijd interesse om deze beperking te doorbreken. Engels militair ingrijpen in China was daar, in de ogen van enkelen, een waarschuwing voor. De Nederlandse koning vond het daarom nodig de Japanse shogun van dit gevaar op de hoogte te brengen. In dit eerste hoofdstuk zal besproken worden hoe de door de Nederlandse koning genoemde ‘vriendschap’ ontstaan was en wordt de basis gelegd voor het beantwoorden van de vraag waarom Nederland het in 1844 nodig achtte zich als wijze raadgever op te stellen, maar ook niets meer kon doen dan dat.

Hiervoor is het zeker nodig niet alleen de veranderingen in Japan te bespreken, maar eerst die in Nederland. Zoals voor het beleid in de koloniën op is gemerkt, was het leven dat zich *daar* afspeelde, gevolg van ‘een beleid dat vooral in Nederland [werd] gemaakt en bewaakt, en waarbinnen de wijzigingen moeten worden begrepen als min of meer programmatische interventies.’² Er is echter een belangrijk verschil in Nederlands beleid met betrekking tot de koloniën en met betrekking tot Japan. Waren Nederlanders in de koloniën over het algemeen ‘met betrekking tot de politiek (...) vrij het roer scherp te wenden’, in Japan had Nederland het uiteindelijk *niet* voor het zeggen, het opereerde onder toezicht en met toestemming van de Japanse overheid.

Nederland en Dejima tot 1815

Nederland bouwde de handelsbasis in Japan op onder leiding van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC). Met militair machtsvertoon wist het indruk te maken op de Japanners en andere Europeanen op afstand te houden. De in begin zeventiende eeuw voor eenwording strijdende Japanse shogun zou gebruik hebben gemaakt van scheepskanonnen van de VOC,³ kanonnen die de

¹ Chijs, *Neêrlands streven*, 47.

² J.A.A. van Doorn, ‘De Nederlandse samenleving in Indië’, in F.L. van Holthoon (red.), *De Nederlandse samenleving sinds 1815. Wording en samenhang* (Assen 1985) 141.

³ D.J. Barreveld, ‘Van Beppu naar Deshima. William Adams, grondlegger van de VOC-post in Japan’,

Compagnie later gebruikte om het Engeland in Japan onmogelijk te maken winstgevende handel te drijven. Daarnaast maakten de Nederlanders gebruik van hun protestantisme om zich te kunnen distantiëren van de Portugezen en Spanjaarden. De Japanse shogun Tokugawa Ieyasu (1583-1616) vocht in deze periode voor de eenheid van het land en bekeerde christenen op het eiland Kyushu vochten, vaak onder leiding van van Iberische Jezuïeten, tegen Ieyasu's troepen.⁴ De Hollandse (en Engelse) protestanten waren vijanden van de katholieken en hadden geen bekeringsdrang. Ze wilden alleen handel drijven, wat voor de Japanners nieuw was, 'want de Spanjaarden en Portugezen waren immers niet in staat geweest handel van bekeringswerk te scheiden.'⁵ De protestanten werden om deze redenen getolereerd, de katholieken toegang tot Japan ontzegd.

Tokugawa Ieyasu. (Uit: Wiley, *Yankees*.)

Dit maakte dat Nederland in 1641 het enig overgebleven westerse land was, dat met Japan handel mocht drijven. Japan leek dus voor het Westen een 'gesloten' land, maar dit was niet het geval. Japan dreef ook nog handel met China, Korea, Cambodja en Vietnam. Met Korea had Japan ook een diplomatieke relatie en uit dat land werden dan ook delegaties ontvangen.⁶ Er is lange tijd geen bewust beleid gevoerd dat volledige afsluiting van het land ten doel had. De Japanse term voor de afsluiting, de *sakoku*, werd pas vanaf het begin van de negentiende eeuw gebruikt.⁷ Tot die tijd kwamen de uitsluitingsmaatregelen zoals die tegen de Engelsen, Spanjaarden en Portugezen niet voort uit een 'systematisch beleid'. '[T]hese countries had been singled out as objects of prohibition, not as part of a general rule.'⁸ De (katholiek) christelijke landen waren een bedreiging

Spiegel historiael 37 (2002) 394.

⁴ H. Paul, *Nederlanders in Japan 1600-1854. De VOC op Desjima* (Weesp 1984) 19.

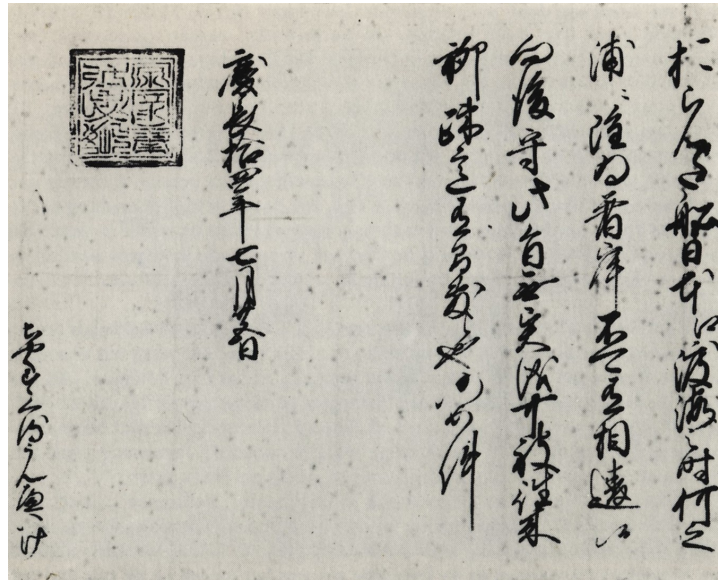
⁵ Paul, *Nederlanders in Japan*, 23.

⁶ Mitani, *Escape from impasse. The Decision to open Japan* (Tokio 2006) xiv, 7-8.

⁷ Mitani, *Escape from impasse*, 20.

⁸ Mitani, *Escape from impasse*, 3. Mitani zou het dan ook niet eens zijn met Beasley, die de *sakoku* 'a policy of national isolation (...) dating from the seventeenth century' noemt. W.G. Beasley, 'The foreign threat and the opening of the ports', in *The Cambridge history of Japan. Volume 5: The nineteenth century*

voor de shogun, die strijd leverde om de verschillende Japanse provincies onder één bestuur te brengen. Het christelijke geloof, dat het centrale gezag ondermijnde, zorgde er voor dat deze landen toegang ontzegd werd.

De 'handelspas' van 1609 waarmee Nederland van de Japanse shogun toegang kreeg tot Japan. (Uit: Paul, *Nederlanders in Japan*.)

De Nederlanders wisten als protestanten zonder bekeringsdrang hun plek in Japan te behouden, maar moesten voor de toestemming op handel wel een en ander over hebben. Ze mochten alleen nog op een klein kunstmatig eiland verblijven. Dit was Dejima, oorspronkelijk gebouwd voor de Portugezen en vrijgekomen omdat deze katholieken een doorn in het oog van de Japanse bestuurders waren en moesten vertrekken. Hadden Nederlanders eerst nog de spot gedreven met de Portugese opsluiting, nu moesten ze er zelf aan geloven.⁹ Ze mochten niet zonder toestemming en begeleiding van het eiland af. Bij aankomst werden schepen helemaal doorzocht en werd iedereen gefouilleerd. Daarnaast werden er maatregelen genomen om de Nederlanders zich zo min mogelijk thuis te laten voelen. Vrouwen en kinderen van de Compagnie-leden waren niet welkom en het aangesteld opperhoofd (verantwoordelijk voor de gang van zaken in Japan) mocht als regel maar één jaar deze functie vervullen, om te voorkomen dat hij al te veel kennis op zou doen van Japan en de Japanners. De Japanse gouverneur van Nagasaki was verantwoordelijk voor het functioneren van dit 'systeem'.¹⁰ In Japan ging deze verantwoordelijkheid verder dan de Nederlanders gewend waren.

(Cambridge 1989) 259.

⁹ Legêne, S., *De bagage van Blomhoff en Van Bruegel. Japan, Java, Tripoli en Suriname in de negentiende-eeuwse Nederlandse cultuur van het imperialisme* (Amsterdam 1998) 44.

¹⁰ Voor enkele belangrijke steden in Japan waren er twee gouverneurs die deze functie deelden. Voor

Eén overtreding van de regels kon betekenen dat de gouverneur gedwongen werd *harakiri* plegen, zijn buik open te rijten.¹¹ Omdat Nagasaki de enige plaats was waar contact met buitenlanders was toegestaan, stond het onder direct bestuur van het Tokugawa-bewind.¹² Ook verhandeling van in Nagasaki ingevoerde producten gebeurde onder leiding van het centrale bestuur.¹³ Voor iedere beslissing moest uitgebreid contact plaatsvinden tussen het bestuur in Edo en de gouverneur van Nagasaki, waarvoor de afstand te voet overbrugd werd.

Het eiland Dejima, in de negentiende eeuw. (Uit: Paul, *Nederlanders in Japan*.)

De acceptatie van deze regels bracht de Nederlanders in de zeventiende eeuw veel winst. Japan importeerde voornamelijk textiel en Nederland voerde daar porselein en metalen uit, de export van goud en zilver werd al snel verboden.¹⁴ Voor Nederland betekende dit dat een gedeelte van de handel verdween, voor Korea betekende het het einde van alle handel met Japan. Gedurende de achttiende eeuw liep de winst steeds verder terug. De meest winstgevend metalen mocht Nederland niet meer uitvoeren en de Japanners waren door de afsluiting economisch steeds meer op zichzelf gericht, waardoor het alleen nog voor eigen consumptie produceerde. Daarnaast begonnen de Nederlandse reizen over zee ook hun tol te eisen. Enkele schepen verongelukten, wat de toch al

Nagasaki waren er twee gouverneurs. Eén in Nagasaki en één in Edo.

¹¹ Paul, *Nederlanders in Japan*, 45-49. Zie voor een beschrijving van het dagelijks leven van de Nederlanders op Dejima en nuances wat betreft het in de praktijk functioneren van de beschreven regels dit boek.

¹² In tegenstelling tot andere domeinen, waar de lokale landheren (*daimyo*) voor het bestuur zorg droegen. Begin zeventiende eeuw werden alle *daimyo* onderworpen aan het centrale gezag. Mitani, *Escape from impasse*, xxxi-xxxiii.

¹³ R.K. Sakai, 'The Satsuma-Ryukyu trade and the Tokugawa seclusion policy', *The journal of Asian studies* 23 (1964) 396.

¹⁴ Paul, *Nederlanders in Japan*, 54, 59-60.

afgenomen handel onder druk zette.¹⁵

Aan het eind van de achttiende eeuw voerde Japan enkele belangrijke veranderingen door. In tegenstelling tot de anderhalve eeuw daarvoor, werd nu wél een systematische afsluiting nagestreefd. Tot dan toe was de ‘afsluiting’ tot stand gekomen door *ad hoc* beslissingen, niet op basis van een achterliggend lange-termijn beleid met betrekking tot de buitenlanders. De man die verantwoordelijk was voor de veranderingen, Matsudaira Sadanobu (1759-1829), ‘...was a politician rare in Japanese history: one who emphasized policy, and who approached its formulation from a long-range perspective.’¹⁶ Hij wilde geen omslachtige aanpak meer hebben, waar iedere situatie opnieuw beoordeeld werd. De Nederlandse handel en de hofreizen naar de hoofdstad werden verminderd en het contact met de Koreanen nam verder af. Daarnaast werden er regels opgesteld hoe buitenlandse schepen behandeld dienden te worden. Deze waren gericht tegen *alle* niet-Japanse schepen en niet meer alleen tegen de schepen afkomstig van katholieke landen. Schipbreukelingen moesten door Japan goed behandeld worden, maar iedere vorm van verzet of van geweld tegen Japan moest direct met geweld worden beantwoord, ‘a total change in foreign policy.’¹⁷

Het land alleen afsluiten was niet genoeg. De aandacht werd niet alleen gericht op hoe andere landen buitengehouden moesten worden, maar ook op hoe Japan zélf sterker kon worden en zo deze richtlijnen af zou kunnen dwingen. Er werd een begin gemaakt met het in kaart brengen van de organisatie van de kustverdediging en er werden plannen gemaakt om deze, aan de hand van westerse kennis en techniek, te moderniseren. Deze modernisering is ook later nog op de agenda gekomen, maar nooit goed doorgevoerd.¹⁸

Nederland maakte ondertussen een moeilijke eeuw door. De achttiende eeuw wordt economisch wel getypeerd als een tegenbeeld van de zeventiende eeuw. Alles waar Nederland in de zeventiende eeuw succes mee had, verloor in de achttiende eeuw internationaal aan belang. De Nederlandse economie, infrastructuur en industrie zou in deze eeuw achterstand opgelopen hebben ten opzichte van het steeds machtiger wordend Engeland.¹⁹ Dit beeld is gerelativeerd, door de stelling dat de afname van de Nederlandse internationale positie in balans werd gehouden door algehele toename van de handel en grotere productie van de Nederlandse landbouw.²⁰

Toch verloor de VOC in de loop van de achttiende eeuw haar verworven machtspositie. Haar succes in Azië vond grotendeels legitimiteit in militair overwicht. Handel kon afgedwongen en

¹⁵ Paul, *Nederlanders in Japan*, 74.

¹⁶ Mitani, *Escape from impasse*, 6.

¹⁷ Mitani, *Escape from impasse*, 9.

¹⁸ Mitani, *Escape from impasse*, 10-12.

¹⁹ E.H. Kossmann, *De lage landen 1780-1940: anderhalve eeuw Nederland en België* (Amsterdam 1976) 11-13.

²⁰ J.L. van Zanden & A. van Riel, *Nederland 1780-1914: staat, instituties en economische ontwikkeling* (Amsterdam 2000) 37-39.

verdedigd worden, iets wat ook voor Japan in het begin van de zeventiende eeuw opging (hierover meer in hoofdstuk twee). Nederland werd echter gedurende de achttiende eeuw militair zwakker. Hierdoor viel de machtsbasis in (onder andere) Azië weg en was de VOC steeds minder goed in staat de economische belangen over zee te verdedigen.²¹ Deze ontwikkeling vond een dieptepunt in de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784), waarin veel Nederlandse vracht verloren ging ten koste van de Engelsen en Nederland alleen door hulp van Frankrijk de koloniën kon beschermen. Daarnaast was de VOC een dure, verstarde organisatie, waarvan het bestuur niet bereid was de nodige hervormingen door te voeren. Ondertussen bleef het beleggers betalen ondanks dat er verlies werd gemaakt.²²

De vestiging van de Bataafse Republiek in Nederland en later de inlijving bij Frankrijk waren de genadeslagen voor de Nederlandse economie en de koloniën. Nederland moest gaan meebetalen aan de Franse oorlogvoering, wat de gehele economie (verder) onder druk zette.²³ Daarnaast werd de VOC genationaliseerd, waardoor de schuld die de onderneming opgebouwd had, door de staat overgenomen werd.²⁴ De Nederlandse koloniën in Azië werden vanaf 1803 door Engeland overgenomen en het centrum van het koloniale bestuur, Batavia, kwam in 1811 in Britse handen.²⁵ 'De Hollandse vlag wapperde echter nog steeds op Dejima.'²⁶

Voor de Nederlanders in Japan betekende dit dat de toch al afgenomen handel een nieuw dieptepunt bereikte. Het geïsoleerde leven op Dejima blonk uit in verveling. Bestuursmatig betekende deze verandering dat de gang van zaken niet meer door een handelscompagnie geregeld werd, maar door de Nederlandse staat. Japan werd de verantwoordelijkheid van de koning, de Gouverneur Generaal van Nederlands Indië en de ministers van Koloniën en Buitenlandse Zaken.

Nederland en Dejima tot 1840

De wisseling van de eeuw mocht Nederland weinig economische voorspoed in eigen land en in Japan hebben gegeven, in de Franse tijd werd de vestiging in Japan te Dejima meer gewaardeerd dan eerder. Van de unieke positie van Nederland in Japan werd door beide landen meer gebruik gemaakt. De Japanse beoefening van westerse wetenschappen door de zogenaamde Hollandkunde,

²¹ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 88-89.

²² Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 89, 96-100.

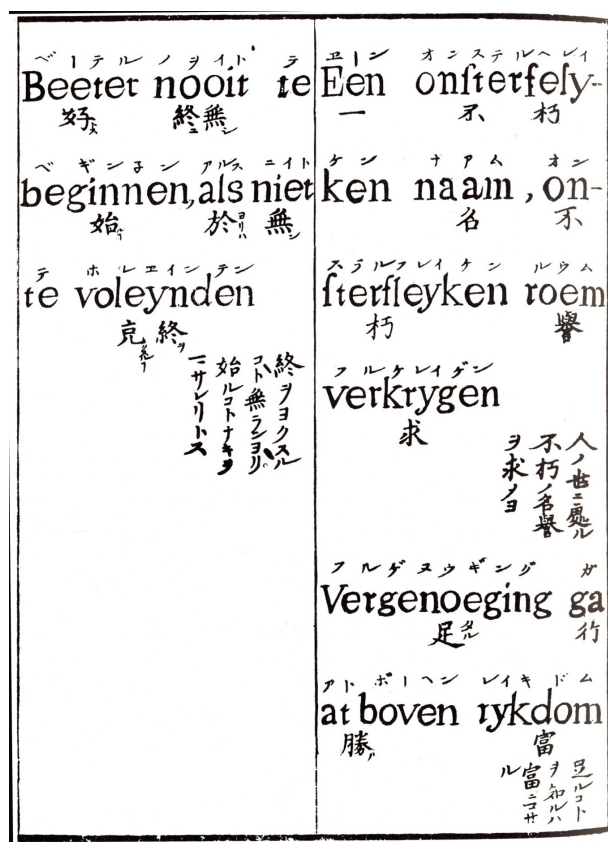
²³ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 62.

²⁴ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 101.

²⁵ Kossmann, *De lage landen*, 60. Legêne, *Bagage*, 52.

²⁶ Paul, *Nederlanders in Japan*, 145. Halverwege de negentiende eeuw werd het nog wat meer heroïsch aangezet: 'de Nederlandse driekleur (...) bleef wapperen, toen ons volks bestaan door Napoleon I was vernietigd.' J.C.H. Bleij, *De staatkunde van Nederland in betrekking tot Japan* (Deventer 1855) XII. In het 'Dejima museum' in Nagasaki wordt zeer overdreven het volgende gemeld: 'During the five years until the founding of the Kingdom of the Netherlands in 1815, Dejima was the only place in the world to fly the national flag of the Netherlands. Dejima then became the pride of the Dutch.'

of *rangaku* (*oranda* betekent Holland, *gaku* betekent scholing), bereikte in het begin van de negentiende eeuw haar hoogtepunt. Vanaf het eind van de achttiende eeuw zag Japan in het noorden van het land steeds meer Russen aanmeren en de noordelijke eilanden verkennen en was er tegelijkertijd een ‘toenemende nieuwsgierigheid voor de wereld buiten Japan’. Dit zorgde voor een behoefte aan nieuwe toevoer van buitenlandse kennis.²⁷ Niet toevallig viel deze periode samen met de eerder genoemde poging tot modernisering van de verdediging van de kustgebieden, waarvoor westerse kennis nodig was. Voor Nederlanders uitte deze grotere waardering zich in het schrijven van boeken over hun leven in Japan. Dit gebeurde meer dan eerder het geval was.²⁸ Tegelijkertijd echter bleven de vrijheden van de Nederlanders zeer beperkt. Hun activiteiten werden zorgvuldig in de gaten gehouden, in Nagasaki kreeg men alleen toegang onder strenge persoonlijke ‘begeleiding’.

Een bladzijde uit een *rangaku* boek uit het einde van de achttiende eeuw. Boven de Nederlandse letters staan letters uit een van de twee Japanse alfabetten, zodat de Nederlandse uitspraak geoefend kan worden. (Uit: Paul, *Nederlanders in Japan*.)

Voor het dagelijks leven van Nederlanders in Japan leek er dus weinig veranderd aan het begin van de negentiende eeuw. In Nederland was dit anders. Na de Franse tijd werden Nederland en België

²⁷ Mitani, *Escape from impasse*, 4-5.

²⁸ H. Paul, 'De Coningh on Deshima. Mijn verblijf in Japan, 1856', *Monumenta Nipponica* 32 (1977) 348-349.

een eenheidsstaat onder koning Willem I (1772-1843, koning 1815-1840). Door middel van paternalisme en mercantilisme wilde deze koning het nieuwe koninkrijk op de wereldkaart zetten.²⁹ Met vaderlijke bezorgdheid, maar ook met vaderlijke inzet, bemoeide hij zich met de samenleving en de grondwet van 1815 gaf hem daartoe de mogelijkheid. Zonder veel bemoeienis van de volksvertegenwoordiging kon hij zijn wil doorvoeren. Willem I was een man die eenheid en industrialisatie nastreefde. Door middel van kredieten voor de voornamelijk Belgische industrie moest er geïndustrialiseerd worden. Het idee was dat Nederlandse handelaars de Belgische producten zouden vershippen en in de koloniën af zouden zetten.³⁰ Nederland kreeg een aantal bezittingen overzee terug van de Britten omdat het nieuwe koninkrijk een machtig moest blok vormen ten opzichte van Frankrijk en daarom geacht werd koloniën te hebben.³¹

Dit eenheidssysteem kon echter maar kort functioneren. In 1830 kwam België in opstand en werd het onafhankelijk van Nederland. Dit was om twee redenen een grote klap voor Nederland. Met de eenheidsstaat had Nederland een belangrijke, internationaal erkende positie, die met het afscheiden van België wegviel. De hoop van het land op een eervolle plaats onder de Europese grootmachten ging in rook op. Willem I was dan ook lange tijd niet bereid de afscheiding te aanvaarden.³² Daarnaast bracht de afscheiding de economische zwakte van Nederland aan de oppervlakte. Op industrieel gebied liep Nederland achter op België. Dit was al het geval geweest voor de eenwording, maar was hierna enkel versterkt doordat de meeste investeringen van Willem I naar het Zuiden waren gegaan. De koning kon na 1830 niet veel anders dan de Nederlandse handel onder zijn hoede nemen en met protectionistische tariefmuren beschermen.³³

Toch kon in de jaren dertig de Nederlandse industrie van de grond gekomen. Dit gebeurde binnen wat Van Zanden en Van Riel het 'koloniaal complex' noemen.³⁴ Het in 1830 ingevoerde Cultuurstelsel bracht Nederland veel inkomsten uit Java. Het exporteerde uit de koloniën ruwe suiker en importeerde er textiel. Hierdoor was er in Nederland stimulans voor industriële vernieuwing, voor de verwerking van suiker en bewerking van textiel.

Dit 'complex' bracht Nederland inkomsten en vernieuwing, maar maakte het ook afhankelijk van de koloniale handel, die eind jaren dertig inzakte. Willem I was daarnaast zeer nauw betrokken bij de ontwikkeling en de door hem in 1824 opgezette Nederlandse Handel-Maatschappij

²⁹ Kossmann, *De lage landen*, 91.

³⁰ Kossmann, *De lage landen*, 89.

³¹ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 186. De Britten probeerden tijdens hun bezetting van Batavia onder leiding van de 'ambiteuze (...) Thomas Raffles' bestuurlijke veranderingen door te voeren. Legêne merkt op dat Nederlands beleid in de koloniën ook na deze periode veel beïnvloed werd door Engeland, omdat Engelse koloniale gebieden vaak aan de Nederlandse grensden en Engeland in de negentiende eeuw een van de Europese militaire en economische grootmachten was. Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 138. Legêne, *Bagage*, 129-130.

³² Kossmann, *De lage landen*, 110.

³³ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 203.

³⁴ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 176.

(NHM) speelde een doorslaggevende rol in de Nederlandse economie. Doordat de prioriteiten van Willem I en de NHM lagen bij het beschermen van de Nederlandse industrie en handelsmarkt, was er geen oog voor een fundamenteel inzicht, een inzicht dat elders in Europa wél in werd gezien: de gunstige invloed op de economie van marktwerking. Het was namelijk niet de *markt*, de onzichtbare hand die de Nederlandse productie bepaalde, maar de sturing van Willem I en de NHM. Zij hadden een ‘complex’ opgezet, dat was gebaseerd op productie in Nederland en consumptie in Java. Ondertussen was er in Nederland zelf geen vraag naar industriële produkten, omdat de lonen daar laag werden gehouden. Toen de consumptie in de koloniën eind jaren dertig afnam, viel het hele systeem in elkaar, omdat er geen andere markt dan de koloniale markt was om op terug te vallen. De opbouw van de industrie was ook nog eens volledig door de overheid betaald, uit inkomsten uit het Cultuurstelsel. Willem I had een ‘...sterk interventionistisch economisch beleid voor[gestaan] en hij voerde de tekorten van de overheid zodanig op dat een staatsbankroet bijna onafwendbaar leek.’³⁵ Er was praktisch geen controle geweest op het beleid van de koning omdat zijn begroting slechts eens in de tien jaar goedgekeurd hoefde te worden.

De oplossingen voor bovengenoemde problemen *moesten* dus ver gaan, wilden ze enig effect hebben. De macht die Willem I met de grondwet van 1815 gekregen had, was er de oorzaak van, dat hij zonder op de vingers gekeken en getikt te worden door een politiek controlerende macht, zijn beleid door kon voeren.³⁶ In 1840 werd er een grondwet aangenomen waarin de ministers meer verantwoordelijkheid kregen en zij het beleid van de koning goed moesten keuren. De koning moest dus, in termen van het paternalisme van Willem I, goedkeuring van zijn kinderen hebben voor zijn beleid. Dit ging zo tegen zijn opvattingen in, dat hij stopte met regeren. Zijn zoon Willem II (1792-1849, koning 1840-1849) nam zijn plaats over. Daarmee had Nederland een nieuwe koning, die geenszins op zijn sterk betrokken vader leek en, in de woorden van Kossmann ‘...een zekere ruimheid van geest en gebaar [toonde] die zonder twijfel vaak gelijk kwam met gebrek aan principes’.³⁷ Ondanks, of juist dankzij de zwakkere koning werden de financiële problemen van het land in kaart gebracht. Het parlement kreeg meer inzicht in het financieel beleid en moest nu elke twee jaar de begroting goedkeuren.³⁸

Bij aanvang van de in deze scriptie centrale periode had Nederland in korte tijd grote veranderingen doorgemaakt. Het had grote plannen gehad na 1815 en zocht compensatie voor de jaren van Franse overheersing.³⁹ De eenheidsstaat had deze compensatie mogelijk gemaakt en bracht een veelbelovende economische ontwikkeling en politieke plaats in Europa met zich mee. De afscheiding in 1830 maakte hier een einde aan. Het gaf een ideologische klap in het gezicht van

³⁵ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 209.

³⁶ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 208.

³⁷ Kossmann, *De lage landen*, 125-126.

³⁸ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 212.

³⁹ Legêne, *Bagage*, 138-139.

Nederland, waar het zich pas in 1848 bij neer zou leggen. Ook bracht het economische problemen met zich mee, die Willem I door sterk ingrijpen poogde goed te maken.

In Japan leek het leven als altijd door te gaan. De Franse tijd had tot gevolg gehad dat de scheepvaart nog verder afgenomen was, maar onder toezicht van opperhoofd Jan Cock Blomhoff (1779-1853. Zie bijlage I voor overzicht van opperhoofden.) nam de handel weer toe tot het (nog steeds lage) niveau van het eind van de achttiende eeuw.⁴⁰ Ondertussen was Nederland in Japan wel een vertrouwde gast aan huis. Ondanks het strengere beleid in Japan bleven de Nederlanders, al was het minder, handel drijven met het land. Nederland informeerde Japan over de gang van zaken in de wereld en er waren gezamenlijke momenten van ontspanning. Japanners schoven bij de uitgebreide Nederlandse zondagse maaltijden aan en bezochten de Nederlandse toneelavonden, waar ze zeer van genoten en waar de Gouverneur van Nagasaki tekeningen van liet maken. De Japanners op hun beurt nodigden het Nederlands opperhoofd uit voor Japans toneel.⁴¹ Naast de strenge formaliteiten en de officiële richtlijnen om de beide culturen gescheiden te houden, waren er dus momenten dat deze formele omgang moest wijken voor andere, niet-zakelijke verhoudingen, momenten die zeker hebben bijgedragen tot versterking van wederzijds begrip. Zo waren er Nederlanders in Japan die een zekere bewondering voor de Japanse maatschappij begonnen te krijgen. Volgens historica Susan Legêne was dit niet alleen een gevoel van waardering ten aanzien van Japan, maar vooral ook reflectie en kritiek op de situatie in Nederland. Was Nederland ten prooi gevallen aan Frankrijk en de koloniën in Azië aan Engeland, het succes van de Japanse afsluiting had Nederlanders veiliggesteld voor Engelse bedreiging vanuit Batavia. Daarnaast vonden ze dat de afwezigheid van armoede in Japan bewees dat wettelijke ongelijkheid in Japan beter uitpakte dan de wettelijke gelijkheid in Nederland.⁴²

Japan moest in de eerste helft van de negentiende eeuw een manier vinden om het nieuwe afsluitingsbeleid door te voeren en vorm te geven. Het was een periode waarin vele Japanse denkers er van overtuigd waren dat Japan groot gevaar uit het Westen te wachten stond. Westerlingen stonden bekend als mensen die handel en winst nastreefden, wat volgens de klassieke confucianistische leer een verwerpelijk doel was. Er was een grote angst dat Japan ten prooi zou vallen aan moreel verval, als het (meer) blootgesteld zou worden aan westerse invloed.⁴³ Er was dan

⁴⁰ Legêne, *Bagage*, 160.

⁴¹ Legêne, *Bagage*, 251, 255. Paul, 'De Coningh', 359.

⁴² Legêne *Bagage*, 284, 324. De opvatting dat een opmerking door iemand die zich (voor langere tijd) niet in eigen land bevindt even veel zegt over waar hij vandaan komt als waar hij zich op dat moment bevindt, vinden we ook terug bij Ashmead, die schrijft over voornamelijk Engelstalige reisverslagen: 'A comment made by a traveller on Japanese government is often a comment on American or English government, a comment on Japanese literature is a comment on English literature (...)' J. Ashmead, *The idea of Japan 1853-1895: Japan as described by American and other travellers from the West* (New York 1987) 12.

⁴³ C. Blacker, *The Japanese enlightenment: a study of the writings of Fukuzawa Yukichi* (Cambridge 1964) 17-18.

ook overeenstemming over de verwerpelijkheid van de westerse cultuur en ethiek. '[T]he West had nothing to offer of moral or spiritual value.'⁴⁴ Maar iets waar deze mensen niet omheen konden en wat dan ook door niemand ontkend werd, was het militaire overwicht van het Westen. Dit bracht dus een probleem: een moreel verwerpelijke vijand, die een reële militaire bedreiging vormde.

De beweging die de *sakoku* bewerkstelligd had was, zoals iedere politieke beweging, geen groep die unanieme steun genoot. Er was een groep die al vanaf de komst van de eerste Russen in het noorden een opener beleid had bepleit, handel met andere landen toe wilde staan en dus, zij het voorzichtig, voor openstelling (*kaikoku*) was. Zij wilden daarmee vooral een antwoord geven op het militaire gevaar dat door openstelling zou wijken. Aan de andere kant waren er mensen die de afsluiting niet ver genoeg vonden gaan. Dit was de groep van het 'terugdrijven van de barbaren' (*joi*. Later kwam hier de kreet 'herstel van de keizer' bij en werd het *sonno joi*).⁴⁵ Japan diende zich in de ogen van deze groep niet alleen af te sluiten voor het Westen, het zou deze barbaren ook actief moeten bestrijden. Deze mensen legden meer de nadruk op het gevaar van intern moreel verval. Door in heel Japan een staat van militaire paraatheid af te roepen, zou dit verval aangepakt kunnen worden.⁴⁶ Paradoxaal genoeg was deze laatste groep wél voor de import van westerse kennis, in de vorm van moderne wapens. Dit zou volgens hen echter maar tijdelijk zijn, alleen om westerlingen weg te jagen. Daarna zou Japan op eigen kracht verder kunnen. Ze waren er van overtuigd dat westerse technieken noodzakelijk waren, maar dat de oosterse ethiek superieur was aan de westerse.⁴⁷ Met de Japanse geest en de westerse wapens moest het westerse gevaar bestreden worden.

De *sakoku* werd in deze jaren verdedigd als de beste optie om rust in Japan te bewaren. Vanaf het eind van de achttiende eeuw waren Russen naar het noorden van Japan gekomen en zag Japan de walvisvaart in de omliggende zeeën toenemen. De aanhangers van de *sakoku* vonden een opening van Japan te ver gaan. Al zou slechts een beperkte opening aan één land toe worden gestaan, het zou de deur open zetten voor andere landen en Japan zou ongetwijfeld ook weer het probleem van het christendom in huis halen. Aan de andere kant zou het bevechten van het Westen een te grote provocatie zijn, een provocatie die Japan ongetwijfeld de kop zou kosten. Het land

⁴⁴ Blacker, *Japanese enlightenment*, 23.

⁴⁵ Zie voor meer nuance en een kritiek op het gebruik van de termen *joi* tegenover *kaikoku*, zoals in Beasley gebeurt: C. Totman, 'From sakoku to kaikoku. The transformation of foreign-policy attitudes, 1853-1868', *Monumenta Nipponica* 35/1 (1980) 2-4. Totman stelt dat achter Beasley's terminologie een te groot moreel oordeel schuilgaat. Totman pleit voor het gebruik van de meer neutrale termen *sakoku* en *kaikoku* en laat zien dat door gebruik van deze termen de ontwikkelingen na het sluiten van de verdragen beter begrepen kunnen worden.

Joi kon later ook betekenen dat buitenlanders wel in Japan toegelaten moesten worden, maar dat ze zich daar volledig naar Japanse regels moesten gedragen. B.T. Wakabayashi, 'Opium, expulsion, sovereignty. China's lessons for Bakumatsu Japan', *Monumenta Nipponica* 47/1 (1992) 22.

⁴⁶ Mitani, *Escape from impasse*, 23.

⁴⁷ Blacker, *Japanese enlightenment*, 21-22.

sluiten zonder verdere militaire actie te ondernemen werd gezien als een vredelievend beleid, met de meeste kans van slagen.⁴⁸

Het besluit van 1825 om alle buitenlandse schepen die de Japanse kusten zouden naderen met kanonvuur weg te jagen (*ikokusen uchiharai rei*⁴⁹) lijkt lijnrecht tegenover dit vrede nastrevende beleid te staan. Dit edict werd uitgevoerd, zo werd de Nederlanders op Dejima medegedeeld, omdat er veel walvisvaarders naar Japan gekomen waren nadat bekend geworden was dat mensen in nood door Japan goed behandeld zouden worden. Walvisvaarders zouden spullen gestolen hebben, 'geweldenarijen gepleegd' hebben en er zouden christelijke boeken verspreid zijn. Dit laatste gaf, gezien de Japanse angst voor het christendom, waarschijnlijk de doorslag om vanaf nu buitenlandse schepen geen vriendelijke behandeling meer te geven.⁵⁰ Maar, zo stelt de Japanse historicus Mitani Hiroshi, het zou een vergissing zijn dit te interpreteren als een bewijs dat Japan alleen naar binnen gericht was en een harde lijn volgde. Tegelijkertijd namelijk werden de voorgenomen verbeteringen aan de kustverdediging niet doorgevoerd en was de overheid er van overtuigd dat een hardere aanpak van andere landen niet tot oorlog zou leiden. Het had een Russische missie naar huis gestuurd en dat was in de ogen van de verdedigers van het beleid met een sisser afgelopen, dus een ferme houding ten aanzien van dit soort missies bracht de vrede niet in gevaar.⁵¹

Om dit soort besluiten op de juiste wijze te kunnen nemen had Japan informatie nodig en daarvoor was het afhankelijk van de verslagen van de Nederlanders. Deze informatiestroom werd echter precies toen de Japanners het het meest nodig hadden, vanaf het einde van de achttiende eeuw, steeds minder bruikbaar. Niet alleen nam de komst van Nederlandse schepen rond de eeuwwisseling af, ook werd de informatie minder betrouwbaar. Hendrik Doeff (1764-1834), opperhoofd tussen 1803 en 1817 zou de Japanners met opzet verkeerd in hebben gelicht, om zo zijn handel te kunnen beschermen. Ook zou hij zijn best hebben gedaan andere landen te weren uit Japan.⁵² Japan moest dus nieuwe manieren vinden om aan betrouwbare gegevens te komen. Op verschillende manieren poogde Japan dit voor elkaar te krijgen. Alle schipbreukelingen, zowel Japanners die in andere landen terecht waren gekomen als buitenlanders die strandden in Japan, werden langdurig verhoord om op deze manier zo veel mogelijk informatie te vergaren. Daarnaast werden de bestaande archieven in Japan opnieuw doorzocht, geïnventariseerd en aangevuld met nieuwe kennis, zoals kaarten van Japan en omliggende gebieden.⁵³

⁴⁸ Mitani, *Escape from impasse*, 22.

⁴⁹ Bekend als 'the order to repel foreign ships'. Ik noem het 'het edict van 1825'.

⁵⁰ Nationaal Archief Den Haag (NA), Ministerie van Koloniën 1814-1839 (toegangsnummer 2.10.01), inventarisnummer 4294, nummer 458, zeer geheim, 3 november 1843, 'Translaat van een schriftelijk bevel ...'.

⁵¹ Mitani, *Escape from impasse*, 17-18. Dit was de missie van Rezanov, waarover later meer.

⁵² Mitani, *Escape from impasse*, 25-26.

⁵³ Mitani, *Escape from impasse*, 27-36.

Nederland had ondanks de competitie in de zeventiende eeuw de handelspost in Japan weten te behouden. Ondanks de economische en militaire misère vanaf het einde van de achttiende eeuw en de vele nationale politieke veranderingen bleven Nederlanders aanwezig in Nagasaki. De handel leverde echter niet veel meer op en Nederlanders moesten veel verveling en Japanse controle voor lief nemen om de Nederlandse vlag op Dejima te laten wapperen. De Japanners hadden dankbaar gebruik gemaakt van de Nederlandse aanwezigheid, door informatie over de rest van de wereld op te vragen en de beperkte mogelijkheden om westerse wetenschap te bestuderen te gebruiken. Maar daarnaast werd in Japanse politieke kringen uitgebreid gediscussieerd over het beleid ten opzichte van de afsluiting van het land. De door Japan gevoelde dreiging leidde tot inperking van de argumenten van de meest felle *sakoku*-aanhangers en tot een (relatief) gematigd, conflictvermijdend afsluitingsbeleid. Dit beleid kwam vanaf het einde van de jaren veertig ernstig onder druk te staan, door de komst van veel buitenlandse missies, het onderwerp van het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk II

Verhoudingen en verdragen

Japan had te maken gekregen met druk, tot begin van de negentiende eeuw vooral van Russische zijde, om het afsluitingssysteem dat het vanaf het begin van de negentiende eeuw structureel doorvoerde, los te laten. In dit hoofdstuk zal behandeld worden hoe Japan de *sakoku* losliet en verdragen sloot met westerse landen. Het centrale uitgangspunt van dit stuk, de Nederlanders, lijkt hier wat naar de achtergrond te verdwijnen. Het hier volgende verhaal is dan ook de opening van Japan zoals die in de Engelstalige literatuur naar voren komt. Om echter de redenen te begrijpen achter de handelswijze van Nederland in de jaren veertig en vijftig van de negentiende eeuw, is het belangrijk eerst goed voor ogen te hebben *wat* er precies gebeurde. In dit hoofdstuk zal dus een gedeelte van de context beschreven worden waarin Nederland zich moest bewegen.

In de literatuur is het Japanse perspectief vooral beschreven als uitstapje naast het centrale verhaal: hoe het Westen Japan wist te brengen tot opening. Zo heet een van de hoofdstukken van de Amerikaanse historicus Peter Booth Wiley ‘Japan between Perry’s visits’ en heeft hij vaker de neiging om de geschiedenis van Japan te zien als een in twee periodes op te delen geheel: vóór en ná de komst van Perry.¹ Zo’n perspectief doet in mijn ogen onrecht aan de Japanse geschiedenis, omdat het veronderstelt dat de Japanse intellectuele en politieke geschiedenis een tijdsafbakening is op te leggen aan de hand van de handelingen van een Amerikaanse Commodore. De rol van Perry daarin moet niet onderschat, maar zeker niet overschat worden. Ik heb hier, net zoals in het vorige hoofdstuk, geprobeerd het Japanse perspectief een meer prominente plaats te geven.

Wat volgt is een beschrijving van vier landen en hun geschiedenis in en rond Japan voordat zij een verdrag met het land sloten. Daarin heb ik gekozen om eerst de chronologie van de eerste contacten aan de houden en later de chronologie van de onderhandelingen voor de verdragen over te nemen. Daarmee wil ik vooral de Amerikaanse aanwezigheid in Japan in perspectief plaatsen. Wat de verdragen betreft is het belangrijk om de volgorde van onderhandelingen aan te houden, omdat de landen elkaar in de gaten hielden, van elkaar afkeken en op elkanders verdragen voortborduurden.

Engeland: Oude betrekkingen en latere angst

Engeland en Nederland hebben een gezamenlijke oorsprong in de betrekkingen met Japan. De basis werd gelegd in 1600, toen een schip, dat twee jaar eerder uit Rotterdam vertrokken was, aankwam

¹ P.B. Wiley & K. Ichiro, *Yankees in the land of the gods: Commodore Perry and the opening of Japan* (New York 1990) 245, 250, 254, 267, 276, 280.

op het eiland Kyushu. Aan boord waren Nederlanders en Engelsen, waarvan de Engelse stuurman William Adams (1564-1620) de bekendste is geworden. Hij wist een goede relatie met de Japanse shogun op te bouwen en werd zelfs zijn adviseur. Voor Japanse zijde was dit van belang, omdat het land tot die tijd alleen handelde met Portugezen en Spanjaarden. Dit waren Jezuïeten, waardoor de informatie die de Japanners kregen over de stand van zaken in de rest van de wereld altijd door dit standpunt gekleurd was. De protestantse Engelsen brachten een nieuw geluid.² De shogun Tokugawa Ieyasu was in deze periode bezig een alleenheerschappij in Japan op te zetten en wilde daarin voor zijn buitenlandse contacten niet afhankelijk zijn van één land. De handel werd vanaf dat moment dan ook gespreid over de Spanjaarden, Portugezen, Engelsen, Nederlanders en Chinezen.³ De Engelsen en Nederlanders hadden een gezamenlijke factorij in Hirado, waar zij zowel onderling als met de Japanners goede verhoudingen hadden.

Shogun Ieyasu stierf in 1616 en werd opgevolgd door zijn zoon Tokugawa Hidetada (1579-1632, shogun 1605-1623), die een nieuwe wind door Japan liet waaien. Hij voerde een nog sterker centralistisch bewind en zowel de toestroom van kennis als goederen uit het Westen werden beperkt. Dit betekende dat de bekeringszuchtige katholieke Spanjaarden en Portugezen in 1621 weggestuurd werden. De Nederlanders en Engelsen mochten blijven, maar de VOC was zeer sterk in de regio en maakte het de Engelsen erg lastig. Ze overviel Engelse schepen en maakte het zo voor de Engelsen onmogelijk om een goede handel in Japan op te zetten. De Engelse militaire macht en handelspositie waren te zwak om in Japan te blijven en de Engelsen vertrokken in 1622.⁴

Aan het eind van de zeventiende eeuw poogde Engeland nogmaals handelsrelaties met Japan aan te knopen, maar haar schepen werden in 1671 uit Nagasaki weggestuurd, omdat de Nederlanders de Japanners van te voren hadden gewaarschuwd.⁵ De achttiende en het begin van de negentiende eeuw was voor de Engelsen een periode waarin het de aandacht voornamelijk richtte op China. Daarnaast voerde het land oorlog, wat, volgens de historicus David Abernethy leidde tot 'a new era in relations between Europeans and peoples in other countries.'⁶ In 1824 brak de eerste Birmese oorlog uit. Birma (Myanmar) weigerde handel met Engeland en vormde een militaire bedreiging voor de Engelse koloniale grenzen in India. In deze oorlog werd voor het eerst een Aziatisch land overrompeld door een nieuwe generatie westers geweld. Onder andere met behulp van stoomschepen werd Birma op de knieën gedwongen. Engeland voerde een tweede oorlog met

² D.J. Barreveld, 'Van Beppu naar Deshima', 394.

³ K. Eiichi, 'Aspects of early Anglo-Japanese relations', in I. Nish & Y. Kibata (eds.), *The history of Anglo-Japanese relations. Volume 1: The political-diplomatic dimension, 1600-1930* (Basingtoke 2000) 48.

⁴ Eiichi, 'Aspects of early Anglo-Japanese relations', 55-56. H. Paul, *Nederlanders in Japan 1600-1854. De VOC op Desjima* (Weesp 1984) 31.

⁵ D. Massarella, 'Anglo-Japanese relations, 1600-1858', in Nish & Kibata, *Anglo-Japanese relations*, 16, 22-23.

⁶ D.B. Abernethy, *The dynamics of global dominance: European overseas empires, 1415-1980* (New Haven 2000) 82.

het land in 1851 en vergrootte daarmee haar invloed in die regio. Engeland tekende verdragen met Siam (Thailand), een buurland van Birma, in 1826 en 1855.⁷

In het begin van de negentiende eeuw hadden de Engelsen enkele belangrijke confrontaties met de Japanners, waarbij de Nederlanders nauw betrokken waren. In 1808 kwam het Engelse schip *Phaeton* de haven van Nagasaki binnen. Nederland stond onder Frans gezag, de Engelsen voerden oorlog met Frankrijk en dit maakte Nederlandse schepen tot vijanden van de Engelsen. In Nagasaki namen de Engelsen twee Nederlandse gijzelaars en vertrokken pas na voorzien te zijn van proviand. In 1813 en 1814, toen Batavia in handen van de Britten was, werden pogingen ondernomen Dejima onder Brits gezag te krijgen, wat het Nederlands opperhoofd Doeff wist te voorkomen. Hij waarschuwde de Britten, die onder Nederlandse vlag voeren, dat de Japanners graag wraak zouden willen nemen voor wat ze in 1808 gedaan hadden, waarna ze vertrokken.

In 1833 verloor de Britse East India Company haar handelsmonopolie, wat tot gevolg had dat iedere beslissing die in Azië genomen werd, officiële goedkeuring nodig had van Engeland.⁸ Dit maakte besluitvorming niet alleen een stuk trager, in Engeland was de houding ten opzichte van Japan zeer terughoudend. Het algemene beeld was dat handel met Japan niets op zou leveren. Bovendien zou er een 'great and sweeping revolution' voor nodig zijn om Japan geopend te krijgen. Het inzetten van zo'n revolutie, wat zeker met geweld gepaard zou gaan, werd in Londen op morele gronden afgewezen.⁹

Vanaf 1839 nam de spanning in China toe wat leidde tot de (eerste) Opium Oorlog, die tot 1844 duurde. Engeland kon door middel van haar militaire suprematie het Chinese verzet tegen de invoer van opium stoppen, een handelsverdrag afdwingen en de Chinezen laten betalen voor alle schade. Dit bevestigde in Japan het bestaande beeld van Engeland als agressief land, dat na China zeker haar blik zou werpen op Japan. Tien jaar later nog zouden enkele hoge politieke functionarissen schrijven dat '...the British have a reputation for brutality and there is no telling what sort of unlawfulness and violence might result.'¹⁰ De Britse historicus W.G. Beasley schrijft dat hier van Engelse zijde absoluut geen sprake van was. Na het ingrijpen in China bleef er een algemene desinteresse voor Japan. Het land zou uit handelsoogpunt nog steeds niet interessant genoeg zijn. Daarnaast waren de handelaren in China vooral gericht op het uitbreiden van de handel aldaar en hadden geen intenties deze uit te breiden naar Japan.¹¹

Dit alles maakte de angst in Japan er niet minder op. Japan zag hoe Engeland haar

⁷ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 22-23.

⁸ W.G. Beasley, *Great Britain and the opening of Japan 1834-1858* (1951. Vernieuwde uitgave, Kent 1995) 15.

⁹ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 24.

¹⁰ Mitani, *Escape from impasse*, 227.

¹¹ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 42, 49. Zie ook: W. McOmie, *The opening of Japan, 1853-1855. A comparative study of the American, British, Dutch and Russian naval expeditions to compel the Tokugawa Shogunate to conclude treaties and open ports to their ships* (Kent 2006) 47.

economische belangen uitbreidde en bereid was deze militair te verdedigen. Het gewelddadige bezoek in 1808 en de poging tot overname van Dejima enkele jaren daarna vormden de basis voor de Japanse angst, die gevoed werd door de oorlog in China, die veel Brits militair materieel naar de regio bracht, dat in de ogen van Japan ook wel eens haar kant op zou kunnen komen.¹²

De Britten kwamen ook de kant van Japan op, maar niet om door middel van oorlog een verdrag af te sluiten. In 1845 voer een Brits schip naar de Ryukyu-eilanden (hedendaags Okinawa) en daarna naar Nagasaki om metingen te verrichten en kaarten van de Japanse kust te maken. In Nagasaki werd de Britten verboden te communiceren met de Nederlanders, maar zij kregen wel proviand aangeboden.¹³ In 1849 vond nog een dergelijke missie plaats en werden zelfs metingen verricht in de baai van Uraga, die naar de hoofdstad Edo leidde.

Frankrijk: katholieke & maritieme belangen

Frankrijk was, net als Nederland en Engeland, vanaf de zeventiende eeuw in Azië actief. Vanuit Frankrijk kwam de activiteit niet van een handelsorganisatie, maar van de *Société des Missions Etrangères*, katholieken op bekeringsmissie. Missionarissen werden de gehele eeuw naar vele gebieden in Azië gestuurd, maar niet naar Japan. Op handelsgebied liep Frankrijk ver achter op Engeland, dus ‘...commercial considerations played a very minor part in the nineteenth century revival of French interest in the Far East.’¹⁴ Die hernieuwde interesse had haar oorsprong in Rome, toen het Vaticaan in 1832 de Franse *Société* de bekering van Korea toevertrouwde en daar de Ryukyu-eilanden aan toevoegde.¹⁵ Deze eilandengroep ligt ten zuiden van Japan en, hoewel haar inwoners op Japanners lijken, hebben ze een ander uiterlijk en een andere cultuur. Het eiland onderhield handelscontacten met China en stond onder sterkere invloed van dit land dan Japan.¹⁶ Vanaf 1609 was Ryukyu ingelijfd bij de Japanse *han* (provincie) Satsuma. Het eiland bleef handel drijven met China en tribuut naar het Keizerrijk sturen, wat Satsuma in staat stelde, met goedkeuring en in opdracht van het shogunaat, indirecte handel met China te drijven.¹⁷

De katholieke interesse in de Japanse regio werd op de voet gevolgd door de Franse marine in China. Admiraal Jean Baptiste Cécille, het commando had over de Franse vloot in China, had wel oren naar uitbreiding van Franse invloed naar Japan. De krachten werden gebundeld. Op een schip

¹² Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 44, 54.

¹³ W.G. Beasley, ‘From conflict to co-operation: British naval surveying in Japanese waters, 1845-82’, in Nish & Kibata, *Anglo-Japanese relations*, 92.

¹⁴ Geciteerd in: R. Sims, *French policy towards the Bakufu and Meiji Japan, 1854-1895* (Richmond 1998) 7.

¹⁵ J.P. Lehmann, ‘French Catholic missionaries in Japan in the Bakumatsu and early Meiji periods’, *Modern Asian studies* 13 (1979) 378.

¹⁶ M. Itoh, *Globalization of Japan. Japanese sakoku mentality and U.S. efforts to open Japan* (New York 1998) 118.

¹⁷ Sakai, ‘The Satsuma-Ryukyu trade’, 391-395.

van de marine zou een missionaris naar Ryukyu worden gebracht, zodat deze de taal kon leren. Cécille zou dan later terugkomen om een handelsverdrag te sluiten met Japan, met hulp van de missionaris als tolk.¹⁸ Dit plan werd in april 1844 uitgevoerd. De missionaris 'Père' Forcade werd, samen met een Chinees, bij Naha afgezet. Er werd gelijk gepoogd een verdrag te sluiten, maar dit werd geweigerd. De inwoners van Ryukyu werd verteld dat de missionarissen niets mocht overkomen. De Franse marine zou, mochten de Japanners geen goede zorg dragen voor de twee mannen, dit met geweld rechtzetten.

De twee mannen leefden op de eilanden in volledige isolatie. Het werd ze zo goed als onmogelijk gemaakt om de taal te leren en ze werden pas na twee jaar afgelost, zonder kennis van de Japanse taal rijker te zijn of ook maar één zieltje gewonnen te hebben. Cécille kwam in juli 1846 naar Ryukyu om Forcade op te halen en voer door naar Nagasaki, in de hoop daar een verdrag te kunnen sluiten. Hij werd geweigerd en moest onverrichter zaken terugkeren. Als hij langer op Ryukyu gebleven was, had hij er waarschijnlijk wél een verdrag kunnen krijgen, omdat Edo bereid was daar concessies te doen.¹⁹

De jaren die daarop volgden ondernam Frankrijk niets in Japan. De missionaris Forcade bepleitte, teruggekeerd in Frankrijk, de opening van Japan, maar er werd hem verteld dat Frankrijk te zwak was om dat zelf te doen.²⁰ Daarnaast was Frankrijk tot 1854 niet stabiel genoeg om iets te kunnen ondernemen. Het was de periode van de revoluties van 1848 en van de staatsgreep van Louis Napoleon in 1851.²¹ 'It was hardly to be expected that in the midst of such upheavals France would attempt action in the Far East (...)'²² Toen in 1854 bleek dat Perry een verdrag had gesloten, had Frankrijk niet het materieel beschikbaar om naar Japan te varen en hadden de belangen in China een hogere prioriteit.

Zowel Engeland als Frankrijk waren al in de zeventiende eeuw actief in het gebied rond Japan. Engeland had relaties met Japan gehad, had er een korte tijd handel mee gedreven, maar had uit het land moeten vertrekken. De interesse in Japan vanuit Engeland was nooit onomstreden geweest en was dat ook in de eerste helft van de negentiende eeuw niet. Voor Frankrijk gold hetzelfde. In beide landen waren er mensen die pleitten voor missies naar Japan, maar in beide landen werd deze interesse door de politieke centra niet gedeeld, deze gaven andere delen van Azië hogere prioriteit. Zodoende had voor 1850 Engeland noch Frankrijk met Japan een verdrag kunnen sluiten. Daarvoor waren de twee Europese landen niet doortastend genoeg, Japan had zich vasthoudend genoeg

¹⁸ M. Medzini, *French policy in Japan during the closing years of the Tokugawa regime* (Cambridge 1971) 5.

¹⁹ Mitani, *Escape from impasse*, 62-63.

²⁰ Medzini, *French policy*, 7.

²¹ B. Altena & D. van Lente, *Vrijheid en rede. Geschiedenis van westerse samenlevingen 1750-1989* (Hilversum 2006, tweede, verbeterde druk) 149.

²² Medzini, *French policy*, 8.

opgesteld. Engeland en Frankrijk lieten beiden het moeilijkste werk over aan de Russen en de Amerikanen en besloten de krachten te bundelen na het uitbreken van de Krimoorlog, waarin Rusland een gezamenlijke vijand werd.

Rusland: vroege pogingen

In de loop van de zestiende en zeventiende eeuw had Rusland het territorium vanuit het Westen steeds verder naar het oosten uitgebreid. In deze periode annexeerde het Russische Rijk stap voor stap heel Siberië en kwam het zodoende aan de grens van de Grote Oceaan (voorafgegaan door de Beringzee en de Zee van Ochotsk).²³ Om de steeds groter wordende groep Russen daar te kunnen voorzien van voeding en grondstoffen, was het nodig handel te drijven en Japan lag hier simpelweg het meest voor de hand.²⁴ Zodoende voeren in 1711 enkele roeiboten van Rusland naar de Kuril-eilanden. Dit is een eilandengroep die van het noordelijke Japanse eiland Hokkaido tot aan de zuidkust van Rusland loopt. Tot op de dag van vandaag zijn deze eilanden een heikel punt in de relatie tussen de twee landen.²⁵ De Russen wilden weten wat voor mensen hier woonden, wat voor overheid ze hadden en of er handel mee gedreven kon worden. De resultaten vielen de Russen tegen, het gebied vonden ze voor handel niet interessant.²⁶ Drie missies in de tien jaar die daarop volgden hadden hetzelfde resultaat.

Een Japanse schipbreukeling was aanleiding voor de Russische tsarina Katerina de Grote om een officiële missie naar Japan te sturen en het land te openen voor handel met Rusland. Dit gebeurde onder leiding van Adam Laxman. In 1793 arriveerde hij op het eiland Hokkaido. Het resultaat was meer dan teleurstellend. Laxman werd verzocht naar Rusland terug te keren en nooit meer terug te komen in Japan. De Japanse schipbreukeling werd levenslang opgesloten.²⁷

Nikolai Rezanov deed op zijn reis rond de wereld in 1804 ook Japan aan. Zijn missie was niet alleen een poging handel mogelijk te maken met Japan, maar ook de Kuril-eilanden te inspecteren. Na Rezanov een half jaar te hebben laten wachten, weigerden de Japanners alles waar de Rus om gevraagd had én de cadeaus die hij mee had gebracht.

In 1806 en 1807 namen enkele Russen wraak voor wat Rezanov aan was gedaan. Rezanov was boos en teleurgesteld en zette twee jonge officieren, Khvostov en Davydov, aan tot een

²³ J. Haywood (e.a.), *Cassell's atlas of world history* (Londen 2001) 4.01-4.04, 4.13.

²⁴ Abernethy, *The dynamics of global dominance*, 85.

²⁵ Te zien in de meerdere conflicten rond deze eilanden. Zo werden Japanse vissers bij deze eilanden door de Russen beschoten. Eén Japanner werd gedood, drie gevangen genomen. NRC-Handelsblad, 16, 24 en 30 augustus 2006. Later werd een Japanse visser vier maanden vastgehouden in Rusland. The Japan Times, 29 mei 2007.

²⁶ H.E. Wildes, 'Russia's attempts to open Japan', *Russian review* 5 (1945) 70-71.

²⁷ Wildes, 'Russia's attempts', 74-75. Auslin noemt deze missie van Laxman de eerste bedreiging van de Japanse afsluiting. *Negotiating with imperialism*, 78.

gewelddadig antwoord op de Japanse weigering.²⁸ Het eiland Saghalin werd aangevallen en ook verschillende eilanden van de Kuril-gordel. Hier werden Japanners vermoord, gebouwen in brand gestoken en voorraden geplunderd. Ook het Japanse ‘vasteland’ moest er aan geloven. In 1807 kon Japan iets terugdoen tegen de ‘two boys’, maar de Russen plunderden door en vertrokken met de eis dat Japan zich open moest stellen en anders nog meer militaire ondernemingen kon verwachten.²⁹ Bij de uitvoering van deze missies werd gepretendeerd met goedkeuring en in naam van de Russische tsaar te handelen, wat niet het geval was.

Deze episode wordt verschillend geïnterpreteerd. Aan de ene kant is dit gewapend conflict te zien als een gebeurtenis die de komende missies van de Russen in kwaad daglicht zette. In deze interpretatie is goed te begrijpen dat de twee jonge officieren als de ‘hotheaded boys’ worden gezien, ‘...lads in their early twenties, with no balance wheel to govern their emotions’.³⁰ De andere kant van het verhaal is dat de Japanners voor het eerst kennis maakten met westerse wapenkracht en zodoende de stemmen voor opening meer kracht gaven.³¹ Het incident viel samen met de komst van de Britse *Phaeton* in Nagasaki en had Japan getoond hoe kwetsbaar het was. Het wierp de vraag op hoe goed het land er in feite aan deed om het nog jonge afsluitingsbeleid al te rigide door te blijven voeren.³²

Zeker is dat de Japanners de Russen niet meer vertrouwden. De missie had gezorgd voor het zaaien van ‘fear and hatred of Russia throughout Japan.’³³ Dit hebben kapitein Vasily Golovnin en zijn mannen in 1811 aan den lijve kunnen ondervinden. Zij kwamen naar Japan om de Kuril-eilanden beter in kaart te brengen en Golovnin wilde op een van de eilanden zijn excuses maken voor de onverantwoorde acties van zijn voorgangers. De Japanners leken positief te reageren door hem aan land te laten, maar hij werd gevangen genomen, in een kooitje door het land gesleurd en tentoongesteld.³⁴

Pjotr Rikord werd in 1813 aangesteld om Golovnin vrij te krijgen, wat hem lukte. Hij bood ook een officieel excuus aan voor de militaire ondernemingen van Khvostov en Davydov. In 1814 kregen de Russen nogmaals de mededeling van de Japanners dat ze niet geïnteresseerd waren in handel met Rusland. Rusland heeft hierna de aandacht van Japan losgelaten. Dat de affaire, die begon met een weigering van Rezanov, eindigde met een excuus van Russische zijde, sterkte in Japan de partij die voor *sakoku* pleitte. Het afwijzen van andere landen, hoefde niet in een nederlaag voor Japan uit te lopen. Wat Rusland betreft boden de laatste decennia geen hoop voor een betere toekomst, de handel met China begon goed te lopen en de Napoleontische oorlogen zorgden voor

²⁸ McOmie, *Opening of Japan*, 16.

²⁹ Wildes, ‘Russia’s attempts’, 77.

³⁰ Wildes, ‘Russia’s attempts’, 76.

³¹ McOmie, *Opening of Japan*, 17.

³² Mitani, *Escape from impasse*, 16.

³³ G. A. Lensen, *Russia’s Japan expedition of 1852 to 1855* (Gainesville 1955) XXII.

³⁴ Wildes, ‘Russia’s attempts’, 78.

urgentie elders.³⁵

De eerstvolgende serieuze stap van Russische zijde werd ondernomen door Lindenberg, in augustus 1852. Hij voer naar Shimoda met Japanse schipbreukelingen en een brief. Hij werd vriendelijker ontvangen dan eerder het geval was geweest. Tussen het vertrek van Rikord en de komst van Lindenberg had Japan verschillende keren het beleid te aanzien van buitenlandse schepen veranderd, maar tegen de tijd dat Lindenberg in Japan aankwam, had Japan voor een meer vredelievende lijn gekozen. De Russen werden goed voorzien van voedsel en drank en de Russen hoefden, tegen het strenge gebruik in, hun wapens niet af te geven. De schipbreukelingen en de brief werden echter geweigerd. Shimoda was een gesloten haven en de Japanners zagen dus geen enkele reden om *iets* van de Russen te accepteren, ook niet hun landgenoten.

Weer had een Russische missie gefaald. De historicus William McOmie wil ons echter anders doen geloven. In zijn ogen was de missie uit officieel oogpunt geen succes, maar was het succes des te groter vanuit een cultureel oogpunt. De manier waarop Lindenberg ontvangen was, bewijst dat ‘...local officials did not seem to agree in their hearts with the heartless rejection’.³⁶ Deze missie was in dat opzicht slechts een voorbode van het succes dat de Russen anderhalfjaar later zouden behalen.

In de zeventiende eeuw, toen Engeland en Frankrijk hun belangen in Azië uitbreidden, was Rusland nog onderweg. Heel Siberië moest overgestoken worden, maar aangekomen bij de Grote Oceaan poogde Rusland vanaf het begin van de achttiende eeuw Japan te bewegen tot het aangaan van diplomatieke en handelsrelaties. Ook ten opzichte van de Russen hadden de Japanners de grenzen gesloten gehouden, sterker nog, de Russische druk uit het noorden zou in de achttiende en negentiende eeuw de aanleiding zijn voor aanscherpingen van het beleid ten aanzien van buitenlandse missies. Met de aankomst van Lindenberg in Japan halverwege de negentiende eeuw was het begin gemaakt van een nieuwe poging van Rusland om een verdrag met Japan te sluiten. Russische plannen vielen samen met plannen van de Amerikanen en op deze manier werd Japan nogmaals serieus gedwongen haar beleid te heroverwegen.

Amerika: beschoten en beledigd

Dé man die geassocieerd wordt met de opening van Japan, Commodore Perry, was niet de eerste Amerikaan die in Japan aanmeerde en zeker niet de eerste die plannen had om de Japanse afsluitingspolitiek te eindigen. Tussen 1831 en 1836 bereidde Edmund Roberts zich zeer grondig

³⁵ McOmie, *Opening of Japan*, 19.

³⁶ McOmie, *Opening of Japan*, 50.

voor op een missie naar Japan. Hij verdiepte zich in Nederlandse verslagen over Japan en kwam tot de conclusie dat de Nederlanders de Amerikanen tegen zouden werken omdat zij degenen waren die wat te verliezen hadden in Japan. Met de Japanners verwachtte Roberts geen problemen. Omdat de Amerikanen niet, zoals de Britten en de Nederlanders dat deden, factorijen en nederzettingen wilde bouwen, waren ze ‘...destined to break down [the] Dutch and Chinese monopoly and open the eyes of the government to a free and unrestricted commerce with all nations.’³⁷

Roberts overleed voordat hij naar Japan kon gaan. A.B. Cole ziet echter enkele belangrijke overeenkomsten met de latere missie van Perry. Beide heren hadden een brief van de Amerikaanse president aan de Japanse shogun. Roberts en Perry wilden Nagasaki omzeilen om zo weinig mogelijk met de Nederlanders te maken te hebben en zo ook in staat te zijn dicht bij de Japanse hoofdstad te onderhandelen. Ook zou de bedoeling zijn geweest de missie geheim te houden.³⁸

Nog enkele andere voorgangers van Perry hebben grote invloed gehad op de manier waarop hij zich opstelde. In 1837 werden de Amerikanen op gewelddadige wijze op hun plaats gezet door de Japanners. Onder leiding van Charles King, met drie Japanse schipbreukelingen als middel tot onderhandeling, werd gepoogd toenadering tot het afgesloten land te zoeken. Japan moest hier echter niets van hebben. Het edict dat in 1825 afgekondigd was, werd nu in de praktijk gebracht. De *Morrison* werd met kanonvuur uit twee havens weggejaagd (zie bijlage II voor een tijdbalk met de belangrijkste gebeurtenissen van de missie van King tot 1858).

Deze gebeurtenis leidde niet alleen tot consternatie in Amerika, maar ook in Japan, vooral toen de Nederlanders een jaar later (onterecht) mededeelden dat de *Morrison* een Engels schip was geweest. Er volgde een discussie over het edict van 1825. In deze discussie werd gepleit voor versoepeling van de wet, dat schipbreukelingen wél aangenomen diende te worden en er werd gepleit voor een harde voortzetting van de ingeslagen weg. Niemand was tegen het edict, er waren alleen verschillende opvattingen over hoe dit uitgevoerd moest worden.³⁹ Direct gevolg van deze discussie was dat (weer) een poging ondernomen werd de kustverdediging te verbeteren. Met hulp van Nederlandse kennis werden trainingen ingevoerd met westerse wapens. Na het uitbreken van de Eerste Opium Oorlog werd besloten tot een training met westerse wapens nabij Edo,⁴⁰ maar dit alles werd stopgezet toen het shogunaat de teugels aantrok. Alle mogelijke verzetshaarden tegen het centrale Tokugawa bewind werden aangepakt en daar waren de mensen die zich met *rangaku* bezighielden de eerste slachtoffers van.

In 1842, toen bekend werd dat de Chinezen de oorlog met Engeland verloren hadden, nam

³⁷ A.B. Cole, ‘Plans of Edmund Roberts for negotiations in Nippon’, *Monumenta Nipponica* 4 (1941) 504-505.

³⁸ Cole, ‘Plans of Edmund Roberts’, 512. Deze laatste vergelijking gaat niet op voor de missie van Perry, die al begin 1852 bekend was bij het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken.

³⁹ Mitani, *Escape from impasse*, 43.

⁴⁰ Mitani, *Escape from impasse*, 46.

het shogunaat twee belangrijke besluiten. Het edict van 1825 werd teruggedraaid. Het gevaar was te groot dat Japan ooit op een Engels schip zou schieten en zo de Engelsen zou provoceren. Vanaf nu zouden de buitenlandse schepen weer voorzien worden van hout, water en proviand. Daarnaast werd, voor een korte periode, de westerse militaire kustverdediging weer gestimuleerd. Twee jaar later werd het weer stopgezet. Het shogunaat voerde deze periode belangrijke hervormingen (de *Tempo*-hervormingen) door en had daar geld voor nodig. Het stoppen van de aanschaf van westerse wapens was een lucratieve manier om geld vrij te maken.⁴¹

De volgende belangrijke Amerikaanse missie naar Japan was die van Commodore James Biddle, in 1846. Hij had de opdracht te onderzoeken hoe het gesteld was met de Japanse afsluiting en voer met twee oorlogsschepen naar Uraga. Als gevolg van de net genomen besluiten in Japan, werd hij niet beschoten, zoals zijn voorganger overkomen was. Biddle wilde een handelsverdrag aanbieden, maar niet meer dan dat. Een weigering zou geen consequenties hebben. Biddle werd dan niet met kanonvuur weggejaagd, zijn missie verliep zeer ongunstig. Niet alleen werd zijn voorstel tot handel geweigerd, hij raakte betrokken in een ongelukkig incident. Toen hij, na een uitnodiging, op een Japans schip wilde stappen, werd hij door een Japanse soldaat teruggeduwd in zijn eigen boot.⁴² Zijn missie is symbool gaan staan voor de slappe en zwakke houding van de Amerikanen.⁴³

De komst van Biddle zorgde ervoor dat Japan nogmaals in beraad moest over de te volgen weg. Biddle was met twee grote oorlogsschepen in Japan aangekomen, precies toen daar gediscussieerd werd over de vraag hoe er met de Fransman Cécille op Ryukyu omgegaan moest worden. Deze druk van twee kanten werd door de *hardliners* in Edo gebruikt om te pleiten voor betere verdediging van de kusten. Deze groep wilde ook dat het edict van 1825 weer van kracht zou worden. Metingen die de Britten in de baai van Uraga in 1849 deden maakte deze kwestie alleen maar urgenter. De uitkomst was een middenweg. De centrale aanpak van de buitenlanders moest 'conflictvermijdend' zijn. De kans op provocatie van het Westen en de kosten van militaire vernieuwingen waren te groot. Er werden nieuwe richtlijnen opgezet om de ontvangst van buitenlandse schepen te reguleren en deze hadden een zachtvaardig karakter. De verdediging van het land werd voldoende geacht, alleen de regio van Edo zou versterkt moeten worden. Dit gebeurde slechts door een *plan de campagne* op te zetten waarin de lokale samurai bij de verdediging betrokken werden. Hierin gingen de Japanners uit van de missie die ze als laatste gezien hadden en dat was er een met (slechts) de twee zeilschepen van Biddle.⁴⁴

⁴¹ Mitani, *Escape from impasse*, 49-52.

⁴² Er bestaan meerdere verhalen over dit incident, dit is de meest recente versie. McOmie, *Opening of Japan*, 41. Mitani, *Escape from impasse*, 63.

⁴³ McOmie, *Opening of Japan*, 42, 45.

⁴⁴ Mitani, *Escape from impasse*, 62-69. De komst van Biddle was dus aan de ene kant een reden om het met de vernieuwingen rustig aan te doen, maar Biddle was wel met oorlogsschepen gekomen en zijn missie is er in de ogen van anderen juist de aanleiding voor het inzicht geweest dat in ieder geval de baai richting Edo beter verdedigd moest worden. McOmie, *Opening of Japan*, 54.

James Glynn bezocht Japan in 1849 en wilde met een sterk optreden de herinnering aan Biddle doen verdwijnen. Zijn missie was enkele Amerikaanse schipbreukelingen terug te halen. In Nagasaki dreigde hij gelijk met een directe doortocht naar Edo als er niet naar hem geluisterd werd.⁴⁵ Dit deigement miste nooit zijn uitwerking. De Japanse shogun had zijn zetel in Edo en buitenlanders dienden *enkel* in Nagasaki aan te meren. Edo moest zagezegd verschoond blijven van buitenlanders. Glynn werd dus met zijn dreigement direct serieus genomen. Hij liet er geen gras over groeien. Hij wilde duidelijke antwoorden van de Japanners hebben en wilde binnen drie dagen de Amerikaanse schipbreukelingen terughebben. Deze harde strategie zou later door Perry overgenomen worden. Het was ‘...a model that [he] would place at the centre of his strategy for dealing with the local authorities.’⁴⁶

Glynn kwam met de schipbreukelingen terug naar Amerika, maar nam één van deze mannen niet mee. Dit was Ranald MacDonald, die een wat andere geschiedenis in Japan had dan de rest van de mannen. Hij was alléén in Japan beland, de anderen als groep. MacDonald had als enige goed contact met de Japanners gehad en zelfs een vriendschap opgebouwd met een belangrijke ambtenaar in Nagasaki.⁴⁷ De ambtenaar leerde op deze wijze goed Engels spreken, wat hem later bij vele onderhandelingen goed van pas zou komen. MacDonald had door dit contact een genuanceerder beeld van Japan dan zijn medegevangenen, die door de Japanners in houten kooien buiten in de vrieskou werden gehangen.⁴⁸ Het is dus begrijpelijk dat het beeld van Japan dat in Amerika terecht kwam, overwegend negatief was.⁴⁹ Hetzelfde was het geval geweest na de missie van King, die twee jaar na zijn terugkomst een boek publiceerde waarin hij hard van leer trok tegen de wijze waarop de Japanners hem, en daardoor Amerika, behandeld hadden.⁵⁰

De schoten die op de Amerikaanse schepen van King gevuurd waren, de vernedering na het ‘softe’ optreden van Biddle en de wijze waarop Amerikaanse schipbreukelingen behandeld werden in Japan, vormden redenen voor de Amerikanen om orde op zaken te gaan stellen. De ongenueerde verhalen die King en de schipbreukelingen meebrachten zorgden voor een gevoel van superioriteit en een drijfveer om een land met barbaarse gewoontes tot de orde te roepen. Amerika voelde zich in dit laatste gedreven door ‘Manifest Destiny’, de goddelijke roeping de ‘Yankee nation’ eerst op het gehele Noord-Amerikaanse continent te vestigen en daarna ook daarbuiten te verspreiden. Zoals een Amerikaanse krant in 1839 schreef: ‘The far-reaching, the boundless future will be an era of American greatness. In its magnificent domain of space and time, the nation of many nations is destined to manifest to mankind the excellence of divine principles

⁴⁵ McOmie, *Opening of Japan*, 45.

⁴⁶ McOmie, *Opening of Japan*, 46.

⁴⁷ Dit was Moriyama Einosuke. Wiley, *Yankees*, 21.

⁴⁸ Wiley, *Yankees*, 24.

⁴⁹ Wiley, *Yankees*, 29.

⁵⁰ McOmie, *The opening of Japan*, 26. Wiley, *Yankees*, 33.

(...).⁵¹

In Japan hadden voor het begin van de jaren vijftig verschillende mensen geprobeerd de kustverdediging van Japan te verbeteren en te moderniseren. Dit was voornamelijk het gevolg geweest van de Opium Oorlog. De discussie die in Japan in de jaren veertig werd gevoerd was dan ook een andere dan die aan het eind van de achttiende eeuw, na Russische druk, gevoerd was. De vraag was toen of Japan moest kiezen voor *sakoku* of *kaikoku*, een gesloten of een open land. Nu was de situatie anders.⁵² De directe militaire bedreiging die in Japan gevoeld werd, verplaatste de aandacht naar de vraag of Japan wel klaar was voor een oorlog, of de Japanners bereid waren hun land te verdedigen en of ze hier de juiste middelen voor hadden. Doordat de militaire modernisering steeds niet voltooid was, kon Japan niets anders doen dan een botsing vermijden. Toen in Edo bekend werd dat Amerika met een missie zou komen, werd voor een laatste maal een poging ondernomen in de kustverdediging te investeren, maar dat werd dit maal verhinderd door brand in het paleis van de shogun, dat nu alle aandacht en geld kreeg. ‘Given the fatally inadequate state of defense preparations, a policy of conflict avoidance had to take precedence over maintenance of the policy of isolation. This was the position of the Japanese government as it awaited Perry’s arrival.’⁵³

Het eerste Japans-Amerikaanse verdrag

Commodore Matthew Calbraith Perry (1794-1858) leidde de volgende Amerikaanse missie naar Japan. In 1850 kreeg hij de opdracht met de voorbereidingen te beginnen. Perry was een man van glimmende schepen en kanonnen, met belangrijke connecties in politiek en onder handelaren. Hij was opgegroeid in een schippersfamilie en diende voor zijn missie naar Japan voor de marine in missies naar Afrika, Rusland en de Middellandse Zee. Hierna stond hij bekend als iemand met behoefte aan strikte discipline aan boord. De meeste roem verdiende hij in de oorlog met Mexico van 1848, waarna hij zijn verdiende status gebruikte om de Amerikaanse marine te voorzien van advies over het moderniseren en uitbreiden van haar vloot. ‘Perry appeared to be settling comfortably into old age’, maar van rustig oud worden kwam niets terecht.⁵⁴

Voordat Perry naar Edo voer, bezocht hij de Ryukyu-eilanden. Hij kwam op 26 mei 1853 in Naha aan en daar overrompelde hij de lokale bevolking. De Japanners die bij Perry aan boord kwamen om te vragen wat zijn bedoelingen waren, werden direct van boord gestuurd. Ze hadden

⁵¹ Geciteerd door: J.W Pratt, ‘The origin of “Manifest Destiny”’, *The American historical review* 32/4 (1927) 797. Een Amerikaanse reactie op Perry’s missie was in overeenstemming met dit idee: ‘Having opened a great highway for commerce, civilization and Christianity will surely follow after.’ Geciteerd door: Wiley, *Yankees*, 460.

⁵² Mitani, *Escape from impasse*, 82.

⁵³ Mitani, *Escape from impasse*, 115.

⁵⁴ Wiley, *Yankees*, 42-53, 68-71. Citaat op 71.

een te lage status om met hem te mogen spreken. Perry liet zijn mannen aan land gaan en gedeelten van het eiland verkennen. Ook wilde Perry het kasteel van de stad bezoeken. De Japanners waren hier fel op tegen, maar Perry, 'being Perry', stond erop dat hij toegang zou krijgen. De Japanners organiseerden een banket, volgens Perry om hem bij het kasteel weg te houden. Hij kwam bij het banket niet opdagen, maar verzekerde het kasteel te bezoeken en verwachtte daar een gepaste ontvangst.⁵⁵ Het bezoek vond plaats, onder groot vertoon van de Amerikanen, met een grote optocht en muziek.

Commodore Perry. (Uit: Wiley, *Yankees*.)

Perry kreeg op deze manier zaken voor elkaar die de Japanners ieder ander land probeerden te weigeren. Perry betaalde voor zijn proviand, iets wat tot dan toe ondenkbaar was. Betalen voor eigen voedsel en water werd door Japan als een vorm van handel gezien. Het was de Japanse gewoonte deze 'handel' te omzeilen door buitenlandse schepen proviand te schenken, zonder enige betaling.⁵⁶ Ook stuurde Perry zijn mannen op verkenningstochten uit en liet onderzoek doen naar de eilanden. Japanners waren hier altijd uiterst bang voor, maar hun smeekbedes konden de Amerikanen niet weerhouden. Ten slotte kreeg Perry een eigen opslagruimte op het eiland. Perry wilde in zijn onderhandelingen en met zijn vertoon van macht, kijken wat de reactie van de 'Japanners' was, hoe ver hij kon gaan en wat hij kon afdwingen. McOmie noemt de dagen op Ryukyu dan ook een 'dress rehearsal'.⁵⁷

Perry leek dus volledige controle over de zaken te hebben. Wat hij wilde, gebeurde, hij

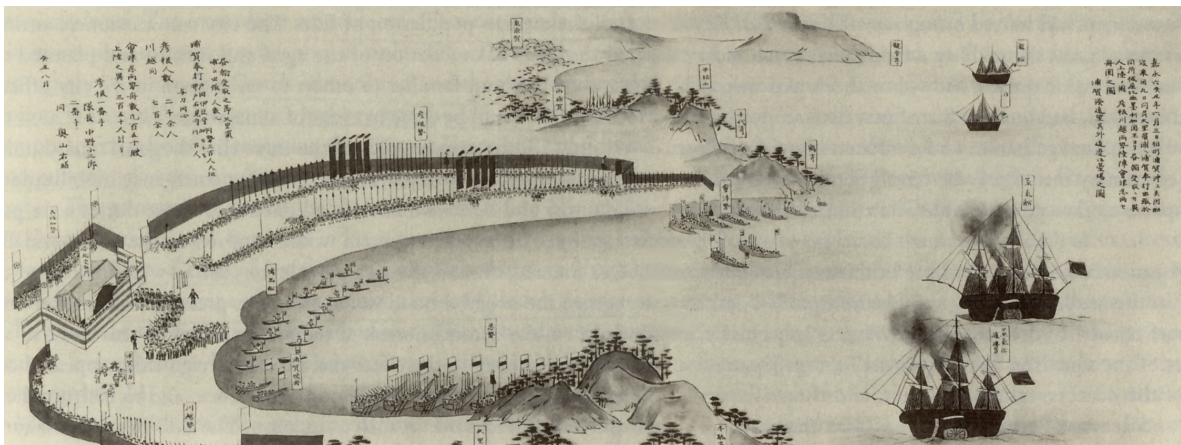
⁵⁵ Wiley, *Yankees*, 187, 194.

⁵⁶ McOmie, *Opening of Japan*, 85.

⁵⁷ McOmie, *Opening of Japan*, 81.

wilde geen stap wijken. Het enige wat hij niet wist, was dat alle stappen die de ambtenaren van Ryukyu ondernamen, gestuurd werden door een ambtenaar van Satsuma, die in de gaten moest houden wat de ‘barbaarse indringers’ allemaal uitvoerden.⁵⁸

Op 7 juli 1853 kwam Commodore Perry met zijn ‘zwarte schepen’ de baai van Uraga binnenvaren. De baai liep van de zee naar Edo. De hierboven genoemde harde lijn van Perry was vanaf het begin van zijn aankomst in het centrale Japan duidelijk. Hij was *niet* naar Nagasaki gevaren,⁵⁹ maar naar het politieke hart van Japan. Doel van de missie van de Amerikanen was een brief van hun president Millard Fillmore (1800-1874, president 1850-1853) over te brengen en hier antwoord op te ontvangen. In de brief legde de president uit dat de Amerikanen door de nieuwe stoomlijnen zeer naaste burenen van de Japanners waren geworden. Hij legde de nadruk op de vreedzaamheid van de missie en drong aan op het sluiten van een handelsverdrag.⁶⁰ De ‘letter of instructions to Perry’, werd grotendeels door Perry zelf geschreven. Hierin was het belangrijkste element de behandeling van schipbreukelingen. Omdat Japan mensen uit andere landen minderwaardig behandelde, verloor het, in de ogen van Perry, haar recht op zelfbeschikking en moest het tot redelijkheid worden gebracht. Daarnaast was het van belang een plaats toegewezen te krijgen waar de Amerikanen steenkolen op konden slaan en streefden de Amerikanen het afsluiten van een handelsverdrag na.⁶¹

Perry vaart met zijn schepen naar de plek van onderhandelingen. (Uit: Mitani, *Escape from empasse*.)

Perry onttrok zich vanaf zijn aankomst in de baai aan alle conventionele gewoontes. Hij liet zo min mogelijk Japanners aan boord, liet zich niet ontwapenen en dwong de Japanners zelfs hun sloepen, waarmee zij altijd een buitenlands schip omsingelden en in de gaten hielden, terug te trekken. Japan

⁵⁸ Wiley, *Yankees*, 191, 202.

⁵⁹ Zoals Legêne schrijft. *Bagage*, 66.

⁶⁰ Wiley, *Yankees*, 100-101, 118.

⁶¹ McOmie, *Opening*, 70.

verzette zich hier niet te veel tegen om in staat te zijn de rust te bewaren.⁶² Verder wenste Perry met niemand te onderhandelen die een lagere status dan hijzelf had en liet ondertussen een zo groot mogelijk gedeelte van de baai verkennen en op diepte meten. De Japanners werden dus overdonderd met Amerikaanse inbreuk op de gewoontes. ‘The two nations had come to a moment of decision’,⁶³ maar er stond heel wat te gebeuren wilde de uiteindelijke overeenkomst gesloten worden. Beide partijen hielden elkaar argwanend in de gaten en hielden beide rekening met een gewelddadige botsing.

Tegen de Amerikaanse provocaties konden de Japanse onderhandelaars weinig beginnen. Perry liet er geen twijfel over bestaan dat hij, als de Japanners de brief van zijn president niet wilden overbrengen, hij dat zelf wel zou doen. Niet voor niets was Perry met grote oorlogsschepen gekomen, waardoor zijn dominante rol gewaarborgd werd.

De Amerikanen wilden dat de brief van hun president Fillmore overhandigd werd aan iemand met overeenkomstige status als de Commodore. Ze gaven de onderhandelaars een dag na hun aankomst drie dagen om tot een besluit te komen. Japans hoogste politieke orgaan, de Roju, kon hiermee aan de slag. Er werd ingezien dat het niet mogelijk zou zijn de Amerikanen naar Nagasaki te sturen en de ontvangst van de brief te weigeren. Er werd besloten de brief in Uraga te ontvangen, maar de Amerikanen in Nagasaki te antwoorden. Zelfs ‘the hardest of the hardliners’ waren niet voor het weigeren van de brief, want dit zou een te groot gevaar met zich meebrengen.⁶⁴ Om aan Perry’s formele eis van een hoge ambtenaar te voldoen, werd een van de onderhandelaars speciaal voor de gelegenheid gepromoveerd.

De drie dagen die Edo gebruikte om over de eisen te spreken, werden door de Amerikanen gebruikt om de baai te verkennen. De schepen, die steeds dichterbij de hoofdstad kwamen, zorgden voor onrust. Mensen verlieten de kustgebieden en in heel Edo was geen wapen meer te koop.⁶⁵ De Japanners waren bang.

Ze waren niet de enigen. Toen de Japanners hun besluit bekend maakten, met daarbij de plek waar de brief in ontvangst genomen zou worden, waren de Amerikanen als de dood dat ze in een hinderlaag gelokt zouden worden en net als de Rus Golovnin gevangen genomen zouden worden.⁶⁶ Ze accepteerden de plek pas toen ze berekend hadden dat deze binnen bereik was van de scheepskanonnen. Perry weigerde (natuurlijk) antwoord te ontvangen in Nagasaki. Voor hem was dit de plaats waar Hollanders met de Japanners samenspanden en Japanners gewend waren aan onderdanig (Hollands) gedrag. Perry wilde niet op antwoord wachten. Hij zou na de overdracht vertrekken en in het voorjaar van 1854 met meer schepen terugkomen voor het antwoord. Als de

⁶² Mitani, *Escape from impasse*, 123.

⁶³ Wiley, *Yankees*, 286.

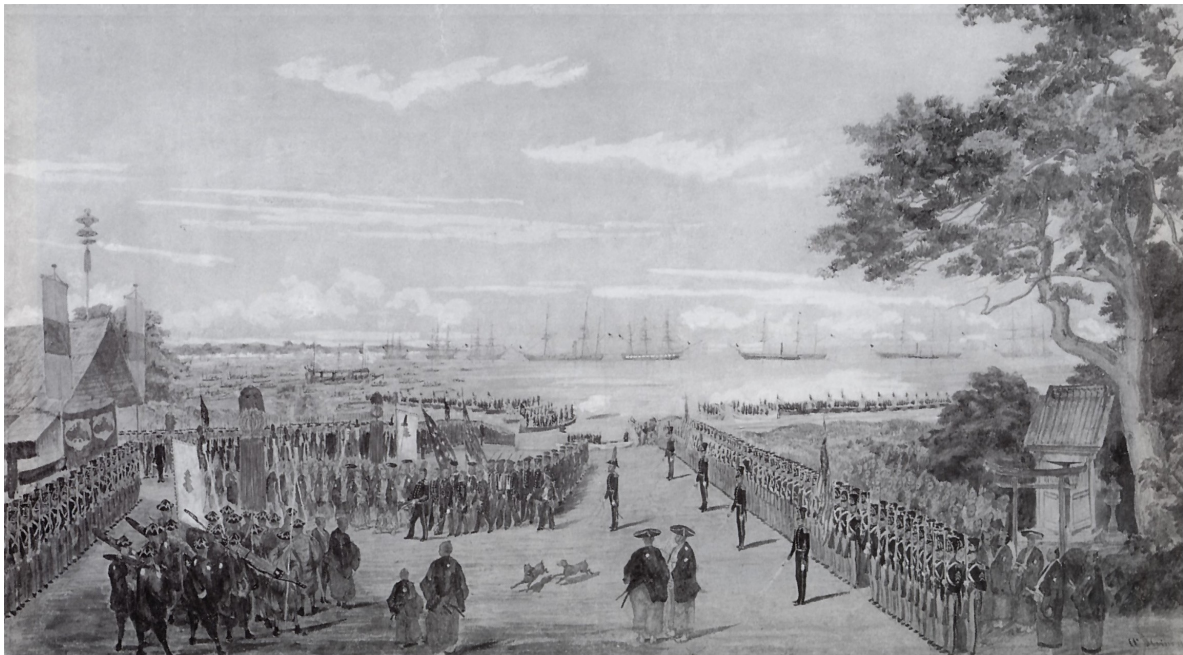
⁶⁴ Mitani, *Escape from impasse*, 128.

⁶⁵ Wiley, *Yankees*, 306.

⁶⁶ McOmie, *Opening*, 105, 114.

Japanners hem niet in Uraga naar wens van dienst zouden zijn, zou Perry ‘niet instaan voor de consequenties.’⁶⁷

Op 14 juli was de overdracht. Aan wal was, speciaal voor de gelegenheid, een hal gebouwd. Van beide kanten was sprake van groot wantrouwen, zowel de Japanners als de Amerikanen waren zwaar beapend.⁶⁸ In een ceremonie van een half uur werd de brief van de Amerikaanse president aan de net gepromoveerde Japanner overhandigd. Net zoals eerder, kwam Perry begeleid door tromgeroffel en muziek van zijn boot af en om zijn komst nog indrukwekkender te maken werd hij vergezeld door twee grote zwarte vlaggendragers.

Perry gaat aan land. (Uit: Mitani, *Escape from impasse*.)

Na de overdracht was de sfeer meer ontspannen. Perry had zich voor de ceremonie niet aan de Japanners laten zien en zijn eigen onderhandelars het werk laten doen. Hij had achter de schermen gezeten en zijn zoon heen en weer laten rennen om op de hoogte te blijven en opdrachten te geven. Toen hij wachtte op een antwoord op zijn verzoek had Perry zelfs geen Japanners aan boord gelaten. Pas na de ceremonie werden de Japanners toegelaten, kregen rondleidingen en werd er gedronken.

Er was echter nog één bron van spanning. De Japanners hadden na de overhandiging laten weten dat het ontvangen van buitenlandse brieven in principe tegen de Japanse wet was, dat ze

⁶⁷ McOmie, *Opening*, 111.

⁶⁸ McOmie, *Opening*, 119-120. Wiley schrijft dat de Japanners zich voorbereidden op ‘any eventuality’ in angst voor Amerikaans doordringen tot in Edo. Van Amerikaanse zijde werden alle tweehonderdvijftig man die aan land moesten zwaar bewapend. Mitani wil het Japans vertrouwen afzetten tegen het Amerikaans wantrouwen en schrijft dat de Amerikaanse wapens ‘locked and loaded’ waren, terwijl de Japanners orders hadden gekregen hun musketten *niet* te laden en hun lonten niet aan te steken. Wiley, *Yankees*, 314-315. Mitani, *Escape from impasse*, 135.

verwachtten dat de Amerikanen dit in zouden zien en dus direct zouden vertrekken. Perry weigerde dit en ging verder met zijn metingen in de baai, ‘...making it clear to them that he could not be ordered away.’⁶⁹ Bij deze metingen werd duidelijk dat de sfeer aan de kust omgeslagen was. De Amerikanen kregen veel vriendelijk bekijks en kregen eten en drinken van de mensen aangeboden. Na een dag had Perry zijn punt gemaakt en hij vertrok in de ochtend van 17 juli.

De Amerikaanse vloot vertrok naar Hongkong en zou een half jaar later weer in de baai van Edo terugkeren. Perry voer op zijn weg naar Honkong en terug naar Edo, beide keren langs Naha. Hier werd het eerste steenkolendepot voor de Amerikanen gebouwd en kregen de Amerikanen voor elkaar dat er een ‘bazar’ georganiseerd werd, waar, op zeer kleine schaal, door de Amerikanen Japanse spullen gekocht konden worden. Het mocht geen naam hebben, maar het ging Perry om ‘het principe van handel’.⁷⁰ Het verzoek uit Edo om het tweede bezoek uit te stellen, werd geweigerd.

Het vertrek van de Amerikanen met de aankondiging dat ze terug zouden komen om over een verdrag te onderhandelen gaf de Japanners tijd om een beleid uit te stippelen. In deze periode vond een belangrijke verschuiving van de macht plaats. Tien dagen na het vertrek van Perry overleed de shogun Ieyoshi (1793-1853, shogun 1837-1853). Hij werd opgevolgd door zijn zoon, die geestelijk en lichaaamlijk gehandicapt was. Dit zorgde voor een machtsvacuüm dat opgevuld werd door mensen die de harde lijn vertegenwoordigden. De komst van Perry, zijn ongeremde verkenning van de baai van Edo en zijn militaire dreigementen hadden voor onrust gezorgd. Deze onrust had al voor de komst van Perry bestaan. De discussies over de *sakoku* waren na de Opium Oorlog teruggevoerd naar het militaire vraagstuk of Japan klaar was voor een oorlog met een westers land en Perry’s militaire dreigementen waren wat dat betreft olie op een vuurplaat. ‘This combination of factors completely polarized domestic discourse on foreign affairs along the axis of a single choice: war or peace? (...) [D]o we fight to defend our national dignity, or engage in appeasement in order to avoid war? The failure of the shogunate to uphold its policy of national seclusion created a deep sense of national shame, which bred a desire for retribution.’⁷¹ De komst van Perry bracht dus geen nieuw debat, het wakkerde een bestaand debat aan. ‘Perry’s arrival (...) exacerbated the differences.’⁷²

De belangrijkste man die zijn invloed deed gelden was Tokugawa Nariaki (1800-1860). Hij kwam uit de Mito provincie, die zeer nauw betrokken was bij het shogunaat (een zoon van Nariaki zou later shogun worden), maar was de laatste jaren op een zijspoor gezet. De heren uit deze provincie stonden bekend om hun harde, conservatieve ideologie. Nariaki was daarnaast een

⁶⁹ Wiley, *Yankees*, 322.

⁷⁰ Wiley, *Yankees*, 352.

⁷¹ Mitani, *Escape from impasse*, 83.

⁷² Blacker, *Japanese enlightenment*, 24.

spreekbuis voor de Japanners die ontevreden waren met het gevoerde beleid. Nariaki pleitte in de periode tussen Perry's bezoeken voor afwijzing van de Amerikaanse verzoeken. Vooral op de verzoeken wat betreft handel moest geen duimbreed toegegeven worden. Nariaki kon echter niet alleen het beleid bepalen. Het shogunaat stuurde een verzoek rond aan achthonderd belangrijke heren om hun mening te geven over de brief van de Amerikaanse president.⁷³ Het raadplegen van daimyo (landheren) was niet iets helemaal nieuws, maar het feit dat niet de almachtige shogun een beslissing nam en hij voor zijn beslissing ook de hem vijandig gezinde heren een stem gaf, geeft aan dat de situatie ernstig was. Een beslissing die kwaad bloed zou zetten bij de daimyo die al met moeite onder het bestuur van de shogun werden gehouden, kon het centrale bestuur zich niet veroorloven, daarvoor was het probleem van de buitenlanders te groot.⁷⁴

Tokugawa Nariaki. (Uit: Wiley, *Yankees*.)

De meningen liepen uiteen. Zo was de gouverneur van Uraga voor openstelling, anderen waren voor weigering van alle eisen. De algemene toon in de gepeilde mening was dat Japan gesloten moest blijven. De eisen van Amerika zouden dus geweigerd moeten worden. De realiteit was echter dat Japan dit niet kon, omdat het militair te zwak was. Japan zou het geven van een definitief antwoord zo lang mogelijk pogen uit te stellen, om tot een goed overwogen besluit te kunnen komen.⁷⁵

Tokugawa Nariaki kreeg nog voor elkaar dat er een 'Grote Proclamatie' afgekondigd werd,

⁷³ Mitani, *Escape from impasse*, 150-151.

⁷⁴ Mitani wijst erop dat het raadplegen van lagere ambtenaren ook al in 1846 en 1849 gebeurde toen besloten moest worden hoe de baai van Uraga verdedigd moest worden. McOmie typeert (met een citaat) met het oog op de gebeurtenissen in de periode na de 'opening' dit besluit als 'the beginning of a revolution.' Mitani, *Escape from impasse*, 151. McOmie, *Opening*, 137.

⁷⁵ Mitani, *Escape from impasse*, 154.

waarin een bekend geworden kreet verdedigd werd: 'war at home, peace abroad'.⁷⁶ Nariaki greep daarin terug op de idee dat Japan zich intern als een land in oorlog op moest stellen, om het moreel van de bevolking op peil te krijgen. Ondertussen geboden de internationale verhoudingen Japan om conflicten te vermijden en dus de missies van westerse landen te ontvangen. In de tijd die daarmee gewonnen werd zou Japan militair sterker worden en zich uiteindelijk kunnen weren tegen het Westen.⁷⁷

Toen Perry in februari 1854 voor de tweede maal de baai van Edo invoer, ging hij Uraga voorbij en kwam zodoende nog dichterbij Edo dan een half jaar eerder. Dit zorgde voor onrust bij de Japanners, vooral omdat ze nog niet klaar waren met het bepalen van de aan te nemen houding bij de onderhandelingen. Perry wist hiermee de verzoeken om naar Nagasaki te gaan te doen verstommen. De Japanse ambtenaren waren nu al blij als hij terugkeerde naar Uraga. Dit gebeurde niet en het kwam zodoende tot een 'middenweg', waarin de Amerikanen voor anker gingen bij Kanagawa. De onderhandelingen vonden in feite in Yokohama plaats, maar toch zou het verdrag dat de Amerikanen zouden sluiten de naam van Kanagawa dragen.⁷⁸ Doordat Perry met nog meer schepen gekomen was en direct provocerend ver de baai in was gevaren, bleef van de ferme taal die voor de komst van Perry gesproken was weinig over. Er werden richtlijnen opgesteld over wat wel en niet toegezegd zou worden bij de onderhandelingen. Vanaf het moment dat de Amerikanen verder voeren dan een half jaar eerder, waren de Japanners dus bereid concessies te doen.⁷⁹

McOmie en Wiley schrijven beiden dat pas begin maart de onderhandelaars duidelijke instructies kregen.⁸⁰ Mitani laat echter zien dat al een week na Perry's aankomst instructies opgesteld en goedgekeurd werden. Er moest toegezegd worden dat alle schipbreukelingen en schepen in nood goed verzorgd zouden worden, handel moest uitgesteld worden en hout, water en proviand zouden in Nagasaki verschaft worden.⁸¹ Dit betekent dat Japan Amerika in een verdrag de voorzieningen wilde garanderen waarvan het in 1842 al besloten had deze aan alle landen te geven (zie pagina 34). Na deze instructies ontstond een discussie met de vraag of de concessies niet verder moesten gaan, een opvatting die brede steun vond, maar Tokugawa Nariaki wilde daar niet aan geloven. Begin maart werd na een discussieronde weer teruggevallen op de instructies van een maand eerder.⁸² De haven van Shimoda moest als alternatief voor Nagasaki aangeboden worden. Iedere andere haven zou in geval van nood open staan voor Amerikaanse schepen en zij konden rekenen op water, hout en voedsel. Met handel moest echter nog gewacht worden, het liefst vijf jaar,

⁷⁶ Wiley, *Yankees*, 326.

⁷⁷ Mitani, *Escape from impasse*, 154-156.

⁷⁸ Mitani, *Escape from impasse*, 205. Auslin, *Negotiating with imperialism*, 43.

⁷⁹ Wiley, *Yankees*, 395.

⁸⁰ Wiley, *Yankees*, 397, McOmie, *Opening*, 240.

⁸¹ Mitani, *Escape from impasse*, 184-185.

⁸² Mitani, *Escape from impasse*, 187.

op zijn kortst drie.

De onderhandelingen die, weer in een speciaal gebouwde hal, het grootste gedeelte van maart duurden, stonden in teken van drie onderwerpen: handel, het begraven van een Amerikaan op Japanse grond en schipbreukelingen. Over het laatste werden de onderhandelaars het snel eens. Perry stond geen enkele speling toe over dit onderwerp. Er lag slechts zee tussen Amerika en Japan, betoogde Perry, dus veel Amerikanen zouden rond Japan varen. Schipbreukelingen werden volgens Perry nu ‘inhumaan’ behandeld en als dit niet zou veranderen zou Amerika zeker oorlog beginnen.⁸³ De Japanners stonden daarop al snel toe, zoals ze al begin februari besloten hadden, dat ieder schip door de Japanners zou worden voorzien van proviand en dat in geval van nood iedere haven toegankelijk zou zijn. Perry wilde ook een overleden Amerikaan op Japanse grond begraven. Hij nam wederom geen genoegen met het voorstel van de Japanners om het lichaam naar Nagasaki te verscheppen en daar op de Hollandse begraafplaats te begraven. Perry stelde een klein onbewoond eiland voor,⁸⁴ wat de Japanners weer weigerden. Uiteindelijk werd een plaats in Kanagawa overeengekomen.

Zoals te verwachten was, was de handel het moeilijkste onderwerp. Perry wilde met Japan een soortgelijk verdrag sluiten als met China gesloten was. Voor de handel vroeg hij, en dat ging verder dan de brief die de Japanners ontvangen hadden van Fillmore, om het openen van vijf havens. Voor Japan was handel zoals Amerika die dreef met China onbespreekbaar. Het verdrag van Wanghia tussen Amerika en China van 1844, dat volgde op een voor de Chinezen zeer vernederend verdrag met de Britten, stond Amerika niet alleen vrije handel toe, maar ook vestiging van scholen, kerken en begraafplaatsen.⁸⁵ Vijf havens (zoals in het Wanghia verdrag) was ook te veel. Japan stelde weer Nagasaki voor. Perry weigerde dit en stelde dat de mensen in Nagasaki te veel aan het nederige gedrag van de Hollanders gewend waren en hetzelfde van de Amerikanen zouden eisen.⁸⁶ Er volgde een consensus, waarin het door de Japanners voorgestelde Shimoda en het door Amerika voorgestelde Hakodate geopend zouden worden voor Amerikaanse schepen.

Hoe er gehandeld zou worden in deze havens was een andere vraag. In die discussie liet Perry zijn vraag om vrije handel al snel varen, het was hem meer om de omgang met de schipbreukelingen te doen.⁸⁷

Toch kreeg Perry iets voor elkaar dat erg dicht bij handel in de buurt leek te komen, namelijk een afspraak met betrekking tot de aanschaf van proviand. Proviand van Japan kopen stonden de Japanners niet toe, omdat dit te veel leek op handel. Via een omweg wist Perry

⁸³ McOmie, *Opening*, 252.

⁸⁴ Volgens Wiley om vanaf dit eiland een mooie basis voor handel te hebben, omdat Perry geschreven heeft dat het begraven op dit eiland ‘some ulterior objects’ diende. Wiley, *Yankees*, 405.

⁸⁵ J. Spence, *The search for modern China* (New York 1990, 2^e gewijzigde druk) 160-163.

⁸⁶ Wiley, *Yankees*, 412.

⁸⁷ Mitani, *Escape from impasse*, 188.

goedkeuring te krijgen voor betaling in zilver of goud, als een 'gift' in ruil voor proviand.⁸⁸ Na het tekenen van het verdrag, dat gevolgd werd door de nodige bezoeken, eetpartijen en drank, vertrokken de Amerikaanse schepen begin april uit Japan, om het verdrag ter goedkeuring naar de Amerikaanse hoofdstad te brengen.

Zilver of goud ruilen voor proviand, was de enige 'handel' die vast werd gelegd in het verdrag van Kanagawa, getekend door beide partijen op 31 maart 1854 (zie bijlage III voor alle verdragen gesloten tot en met 1858). Voor andere goederen dan water, eten, hout of steenkool zou pas overlegd worden als daar behoefte aan bleek te zijn.⁸⁹ Toch beviel het Edo niet dat er een bepaalde vorm van goederen-uitwisseling plaats zou kunnen vinden. Hierin werd een gevaar voor latere uitbreiding naar 'echte' handel gezien. De onderhandelaars benadrukten in hun verdediging dat toestaan van deze zeer beperkte vorm van handel een manier was geweest om grotere eisen te ontlopen.⁹⁰

Shimoda zou direct opengaan, Hakodate een jaar later. McOmie merkt op dat wat betreft de voorzieningen voor de Amerikanen, de Russen dit al toegezegd hadden gekregen in januari, al was dit niet in een verdrag vastgelegd.⁹¹ 'This [American] treaty (...) was the first one to open Japanese ports other than Nagasaki to ships other than the Dutch or Chinese. (...) [B]ut without any provision for trade.'⁹² Mitani laat zien dat het vooral de Japanners zijn geweest die de eisen van de Amerikanen in hebben weten de dammen, niet de Amerikanen die concessies bij de Japanners wisten los te peuteren. Het verdrag had eigenlijk de inhoud zoals in Japan al vóór de onderhandelingen, begin februari, besloten was.⁹³

Het verdrag van Perry werd in 1858 vervangen voor een nieuw verdrag gesloten door Townsend Harris. Harris kwam als consul naar Japan, wat de discussie deed oplaaien of Amerika het recht wel had om een consulaat te mogen vestigen. Hij werd met zijn assistent in Shimoda ondergebracht, afgesloten van de buitenwereld. Harris wist na meer dan een jaar aandringen toegang tot Edo te krijgen om daar over een nieuw verdrag te onderhandelen.⁹⁴ Met dit verdrag, gesloten op 29 juli 1858 kregen de Amerikanen een echt handelsverdrag.⁹⁵ Er werden datums gesteld voor de opening van meer havens, waar de Amerikanen het recht kregen zich te vestigen, te bouwen en '...which are opened for American commerce.'

⁸⁸ Wiley, *Yankees*, 411.

⁸⁹ Artikel II & VI. De tekst van het verdrag in: Wiley, *Yankees*, 501-503.

⁹⁰ Mitani, *Escape from impasse*, 215-216.

⁹¹ McOmie, *Opening*, 258.

⁹² McOmie, *Opening*, 270. Een herhaling van dit standpunt aan de hand van een opmerking van Gontsjarow: 282.

⁹³ Mitani, *Escape from impasse*, 213.

⁹⁴ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 34-35.

⁹⁵ De tekst van dit verdrag in: Auslin, *Negotiating with imperialism*, 214-221.

Putiatin's jaren in en rond Japan

Het door McOmie achteraf voorspelde succes, na de gemoedelijke ontvangst van de Rus Lindenberg in 1852, stond alles behalve vast. Er moest veel gebeuren wilden de Russen voor elkaar krijgen waar ze al enige tijd op jaagden. De volgende missie werd toegekend aan Admiraal Evfimi Putiatin (1803-1883). Putiatin zou ouderwetser zijn dan de Amerikaan Perry. Deze man was niet, zoals overduidelijk bij Perry het geval was, iemand van glimmende moderne stoomboten. Daarnaast was hij vanaf het begin van zijn komst in Japan meer dan Perry bereid om met Japanners te onderhandelen. Ook de Rus kon zijn stellige eisen hebben en dreigementen maken, maar probeerde alles eerst met een vriendelijke toon voor elkaar te krijgen. Dit leverde hem op dat de Japanners de Russen als een 'hoffelijk' volk ervoeren en bereid waren concessies aan hen te doen.⁹⁶

Admiraal Putiatin. (Uit: Lensen, *Russia's Japan expedition.*)

Op 21 augustus 1853 kwam hij aan in Nagasaki. Putiatin kwam aan in een Japan dat zich aan het beraden was op het eerste bezoek van Perry en de periode dat Tokugawa Nariaki Japanners op wilde roepen massaal hun land tegen buitenlanders te verdedigen. Door de moeilijke discussies in Edo kwamen de Russen op een gevoelig moment. Het betekende ook dat Edo meer aan het hoofd had dan enkel de Russen en dat hebben de laatsten gemerkt, door vaak lang op antwoorden te moeten wachten.⁹⁷

De Japanners en Nederlanders in Nagasaki waren op dat moment al op de hoogte van het verloop van Perry's eerste bezoek van enkele maanden daarvoor. De Russen hadden als doel een brief over te brengen van hun minister van Buitenlandse Zaken, waarin verzocht werd dat er havens

⁹⁶ McOmie, *Opening*, 69, 474. Mitani, *Escape from impasse*, 168.

⁹⁷ Mitani, *Escape from impasse*, 162.

zouden worden geopend voor Russische schepen en dat er een besluit zou worden genomen over de Russisch-Japanse grens bij de Kuril-eilanden.⁹⁸ Ze waren voornemens om niet te vertrekken zonder antwoord op deze twee verzoeken.

In Japan moest weer een strijd gevoerd worden over de aanpak van een land dat opening verzocht. Wat de Russen betreft, was de meerderheid voor openstelling en het toestaan van handel. De meningen waren nu verdeeld of handel met Rusland slechts tijdelijk moest zijn, of dat ook Rusland een uitzonderingsregel verdiende en voor langere tijd zou mogen handelen met Japan. De nadruk in deze discussies lag op het feit dat Rusland een buurland was, dat niet genegeerd kon worden. Omdat er geen overeenstemming bestond over de grenzen tussen de landen en Rusland een erg grote, machtige buur was, moest conflict zo veel mogelijk vermeden worden. In een eerste versie van een antwoord op de Russen werd zelfs al het vooruitzicht op handel geboden, maar deze toegevend houding werd tegengewerkt door Tokugawa Nariaki, die tegen iedere vorm van handel was. Hij dreigde twee maal met aftreden als concessies gedaan werden en omdat Japan zich geen politieke crisis kon veroorloven (Nariaki vertegenwoordigde een grote groep kritische heren) werd het toestaan van handel van de agenda geschrapt.⁹⁹

In deze zelfde eerste versie stond dat voordat het besluit dat over de Russen genomen zou worden officieel zou worden, de keizer eerst zijn goedkeuring zou moeten geven. Dit gedeelte is door kritiek komen te vervallen, maar de idee dat de keizer weer een belangrijke stem moest hebben in het Japanse (buitenlandse) beleid zou de spil gaan vormen van de onrust na de verdragen van de jaren vijftig, die uit zou monden in een revolutie in de jaren zestig.¹⁰⁰

De aanpak van de Russen verschilde al direct van die van de Amerikanen, die anderhalve maand eerder in Japan aangekomen waren. Perry had ervoor gekozen Nagasaki, de haven die Japan aanwees voor onderhandelingen, te omzeilen en direct naar de hoofdstad te varen. De Russen voeren naar Nagasaki, ondanks de wens van Putiatin direct naar Edo te varen. De opdracht uit Rusland was (op aanraden van de Duitse dokter Philipp Franz Von Siebold, die namens Nederland tussen 1823 en 1828 in Japan was geweest) om alleen naar Nagasaki te gaan, en dus niet tegen de Japanse wet en gewoonte in te druisen.¹⁰¹

Het respect voor de Japanse gebruiken werd door de Japanners gewaardeerd, maar ook

⁹⁸ McOmie, *Opening*, 152.

⁹⁹ Mitani, *Escape from impasse*, 157-161.

¹⁰⁰ Mitani, *Escape from impasse*, 165. Dit was radicaal omdat tot 1843 alle besluiten ten aanzien van buitenlands beleid genomen werden zonder de keizer ook maar op de hoogte te brengen. Het in eerste instantie alleen maar informeren van de keizer bleek een hellend vlak te zijn waarin de keizer, gesteund door de steeds sterker wordende roep om hernieuwde *sakoku*, steeds meer invloed kreeg en het shogunaat uiteindelijk niet meer zonder zijn goedkeuring kon handelen. P.J. Treat, 'The Mikado's ratification of the foreign treaties', *The American historical review* 23/3 (1918) 532.

¹⁰¹ McOmie, *Opening of Japan*, 140. H. Plutschow, *Philipp Franz von Siebold and the opening of Japan* (Kent 2007), 99.

misbruikt. Er was veel contact tussen beide landen, er werd flink gedineerd en gedronken en de brief van de Russen werd met een ceremonie aan land ontvangen.¹⁰² Maar met betrekking tot zaken ging het niet zo gemoedelijk. De Japanse ambtenaren deden er alles aan om definitieve antwoorden op de verzoeken uit te stellen, volgens de Russen in de hoop dat ze snel weer zouden vertrekken.¹⁰³

De Japanners gebruikten drie ‘troeven’ om geen antwoord te hoeven geven op de Russische verzoeken. De eerste was de lange afstand tussen Edo en Nagasaki. Voor de meeste beslissingen die de ambtenaren in Nagasaki namen, hadden ze toestemming van Edo nodig. Als de Russen vroegen waar het antwoord bleef, was het antwoord stevast dat het nu toch binnen enkele dagen aan zou komen, maar dat geduld geboden was, gezien de afstand, die te voet afgelegd moest worden. Toen het geduld van Putiatin op begon te raken, zetten de Japanners hun tweede troef in. Ze vertelden, met enig vertoon, dat Shogun Ieyoshi overleden was en in Edo dus niemand met de komst van de Russen bezig kon zijn. Dit was al langer bekend. Het Nederlands opperhoofd J.H. Donker Curtius wist het al, maar het nieuws werd gebruikt als middel in de onderhandelingen met de Russen. De laatste troef van de Japanners was om met zogenaamd ‘nieuws’ te komen, dat inhoudelijk niets voorstelde, maar alleen een mededeling was dat de brief van de Russen ontvangen was.¹⁰⁴

Putiatin's geduld werd door deze zaken op de proef gesteld en zijn geduld was na twee maanden op. Hij wilde nu niet alleen antwoord op de Russische brief hebben, maar ook een plek aan land, om reparaties te kunnen verrichten. Ondertussen was ook hij op de hoogte van Perry's onderhandelingen in Edo, doordat hij verschillende malen boten naar Shanghai zond voor proviand en nieuws. Putiatin werd vinniger en leek te hebben geleerd van de Amerikaanse houding ten opzichte van de hardnekkige Japanners.¹⁰⁵ Hij dreigde nu naar Edo te gaan als hij niet snel antwoord kreeg op de verzoeken en een plaats aangewezen kreeg om aan te meren. Toen ook nu weer de antwoorden uitgesteld werden besloot Putiatin te vertrekken. De Japanse toezegging dat er snel onderhandelaars uit Edo zouden komen mocht niet baten. Putiatin vertrok uit Nagasaki op 23 november. Hij ging naar Shanghai om op de hoogte te blijven van de (gespannen) Europese politieke situatie en zou snel terugkeren. Hij verwachtte dat dan de Japanners klaar zouden zijn om met de onderhandelingen te beginnen.¹⁰⁶

De Russen keerden in het begin van januari 1854 terug in Japan. Na enkele dagen gewacht te hebben op de juiste ambtenaren uit Edo, kon er dan eindelijk onderhandeld worden. Voordat de gesprekken konden beginnen, moest het antwoord van de Japanse overheid (weer met een grote ceremonie) aan de Russen worden overgedragen. Dit gebeurde aan boord bij de Russen, wat de

¹⁰² Hierover veel in McOmie, Lensen en Ivan Goncharov, *The voyage of the frigate Pallada* (Londen 1965).

¹⁰³ Lensen, *Russia's Japan expedition*, 29.

¹⁰⁴ Dit alles kon ook officieel Japans beleid zijn en had een Japanse term, *burakashi seisaku*, dat vertaald wordt met ‘keep them hanging on’. Wiley, *Yankees*, 331, 342.

¹⁰⁵ McOmie, *Opening of Japan*, 164.

¹⁰⁶ Lensen, *Russia's Japan expedition*, 34.

Japanners enigszins angstig maakte. Enkele ambtenaren voerden zelfs een discussie over wie zichzelf op zou offeren, mocht het op het Russische schip tot een gewapend conflict komen.¹⁰⁷ De onderhandelingen die de tweede helft van januari plaatsvonden verliepen even gemoedelijk als de overdracht van het antwoord, dus de angst bleek overbodig.

Er werd gesproken over de opening van havens voor Russische schepen in nood, over de grens tussen Rusland en Japan en over de handel. Dit laatste onderwerp zorgde voor de meeste spanning. De Japanners zagen geen enkele noodzaak te beginnen met handelen, terwijl de Russen hun ervan probeerden te overtuigen dat ook Japan zelf zeer goed van handel zou kunnen profiteren. Putiatin leek zijn gesprekspartners hiervan niet te kunnen overtuigen en een belofte wat betreft de handel kwam dan ook als een verrassing. In feite waren de onderhandelaars persoonlijk voorstanders van handelsconcessies aan de Russen en bevonden zich daardoor in een lastige situatie. Ze moesten zich staande zien te houden tussen een veeleisend Rusland, een veeleisender Edo en daarbij hun persoonlijke opvattingen loslaten. Toch verzekerde een van onderhandelaars Putiatin dat Rusland vanaf dat moment volledig ingelicht zou worden over de concessies die aan andere landen zouden worden gedaan, dat Rusland in alle toezeggingen aan andere landen zou delen en dat als Japan zou beslissen over te gaan tot handel, Rusland het eerste land zou zijn aan wie deze handel toegekend zou worden.¹⁰⁸ Dit waren belangrijke beloftes en de Russen konden met een gerust hart vertrekken. De volgende onderhandelingen zouden gaan over de Japans-Russische grens en de te openen havens. Putiatin en consorten verlieten Nagasaki nu reeds na een maand, in het begin van februari.

De waarde die aan deze beloftes wordt gehecht is in het historiografisch debat over de opening van Japan van wezenlijk belang. Is het Perry geweest die Japan geopend heeft voor de wereldhandel, of zijn hierbij kanttekeningen te plaatsen? Wiley doet erg zijn best aan te tonen dat alles wat Perry behaalde een primeur was, en veegt de toezeggingen die de Russen voor handel kregen terwijl Perry weg was, van tafel. Hij noemt dit ‘...little more than empty promises. (...) And that was it: no treaty, no trade (...) and no agenda for further meetings.’¹⁰⁹ McOmie hecht wél waarde aan de belofte, om te laten zien dat de Russen qua handel de Amerikanen voor waren. Lenssen neemt hetzelfde standpunt in.¹¹⁰

In oktober keerde Putiatin met zijn schepen terug, in Hakodate, op het eiland Hokkaido. Hij kondigde aan gekomen te zijn met de bedoeling de onderhandelingen af te ronden. Met deze mededeling hoopte hij de traagheid van de Japanners iets tegen te gaan.¹¹¹ De weg naar een verdrag

¹⁰⁷ Lenssen, *Russia's Japan expedition*, 49-50.

¹⁰⁸ McOmie, *Opening of Japan*, 219-220. Mitani, *Escape from impasse*, 177-178.

¹⁰⁹ Wiley, *Yankees*, 381.

¹¹⁰ Lenssen, *Russia's Japan expedition*, XVIII, 65, 154.

¹¹¹ Lenssen, *Russia's Japan expedition*, 74.

zou voor de Russen echter nog een lange worden, wat dit keer niet alleen aan de onwil van de Japanners te wijten was. Het verblijf in Hakodate was kort, maar plezierig voor de Russen. Putiatin was ondertussen op de hoogte van het verdrag van Perry. Dit verdrag opende drie havens voor Amerikaanse schepen en de Russen eisten dezelfde behandeling. De Russen mochten aan land en konden dus door het dorp wandelen. Ze kregen echter direct de waarschuwing mee dat dit in principe tegen de Japanse wetten indruiste en dat de Russen een dergelijke behandeling in andere havens dus niet konden en mochten verwachten.

De volgende stap was Osaka, waar de Russen hoopten te kunnen onderhandelen. In Osaka werd er echter alles aan gedaan de Russen van alle contact met het vasteland af te houden, omdat de stad zeer dicht bij het keizerlijk paleis lag. De Russen kregen te horen dat Osaka niet geopend was voor andere naties en ze door moesten varen naar Shimoda, een van de nieuw geopende havens voor westerse landen.¹¹²

In de haven van Shimoda, waar de Russen in december aankwamen, stond veel onheil te wachten. Een aardbeving, gevolgd door een tsunami, bracht veel schade aan de Russische schepen en bracht alle Russen in gevaar, omdat ze niet aan land mochten en de storm aan boord moesten zien te overleven.¹¹³ De onderhandelingen over een Russisch-Japans verdrag gingen echter direct na de storm verder, maar hadden nu een extra element gekregen, omdat de Russen hun schepen moesten repareren. Hiervoor werd een nabijgelegen haven uitgezocht en de Russen kregen toestemming en hulp om hun togetakelde schip te verslepen. Het schip was er echter zo ernstig aan toe, dat het zonk voor het in de toegewezen haven aankwam. Een deel van de Russen werd nu naar de haven van Heda verplaatst, waar ze, met hulp van de Japanners, een nieuw schip gingen bouwen. De overige Russen bleven in Shimoda, voor de onderhandelingen.

De keuze voor een andere haven was een goed overwogen besluit van Japanse zijde. Shimoda was nu een geopende haven, waar ook Amerikanen kwamen. De Japanners waren bang dat er veel contact zou zijn tussen de andere landen, dus stuurden ze de Russen naar een andere haven. Dit verhielp echter niet dat, toen een Amerikaans schip naar Shimoda kwam, met het door haar overheid goedgekeurd verdrag, er Russen bij de Amerikanen aan boord kwamen.¹¹⁴

Vanaf januari 1855 kregen de Japans-Russische relaties vorm aan twee fronten. In Shimoda werd onderhandeld over een verdrag, in Heda werd een schip gebouwd. Vooral dit laatste wordt van belang geacht.¹¹⁵ ‘Japanese officials, (...) tried in all ways to accomodate the Russians.’¹¹⁶ Het was een mogelijkheid om te leren hoe westerse mogendheden hun schepen bouwden, schepen die veel

¹¹² Lensen, *Russia's Japan expedition*, 79.

¹¹³ Zeer uitgenreide beschrijvingen in: McOmie, *Opening of Japan*, 346-350 en Lensen, *Russia's Japan expedition*, 85-91.

¹¹⁴ McOmie, *Opening of Japan*, 364.

¹¹⁵ Lensen, *Russia's Japan expedition*, 111.

¹¹⁶ McOmie, *Opening of Japan*, 363.

groter waren dan de Japanse vissersboten en veel grotere afstanden konden overbruggen. Door de Japanse zorg voor de Russen aan wal en samenwerking bij het bouwen van een schip (die de 'Heda' werd gedoopt), ontstond een sfeer van 'mutual admiration and friendship.'¹¹⁷ Mitani legt vooral de nadruk op de diplomatieke weg die de Japanners ingeslagen waren en benadrukt het feit dat Japan geen misbruik maakte van de zwakte van de Russen. '[The Japanese] were thinking of foreign policy from a long-range perspective.'¹¹⁸

Het verdrag tussen Rusland en Japan werd gesloten te Shimoda op 7 februari 1855.¹¹⁹ Er werden drie havens geopend, dezelfde havens als voor de Amerikanen geopend waren. Daarnaast werd een goede basis gelegd voor handel in Shimoda en Hakodate. Beter dan bij de Amerikanen werden de precieze voorwaarden voor deze handel en de komst van een consul omschreven. Het Russische verdrag gaf Russen binnen een zeer kleine afgesproken straal rond de havens vrijheid, Japanners vrijheid in Rusland. Misstappen zouden door de *eigen* overheid berecht worden.¹²⁰ Ook werd overeenstemming bereikt over een Russisch-Japanse grens tussen de Kuril-eilanden. De *Heda* werd (op diezelfde plaats) 26 april te water gelaten.

Een omstreden oorlogsverdrag en een handelsverdrag

Engeland zag er geen heil in energie te stoppen in een land waar de kansen van slagen klein waren. De Britten hadden alle schepen en inspanning nodig om de handelsbelangen in China te verdedigen en zagen daar meer mogelijkheden tot winstgevende handel dan in Japan. Toen in 1852 duidelijk werd dat de Amerikanen een missie naar Japan zouden sturen, was dit voor Engeland dan ook een opluchting. De vraag naar wat het zélf moest doen met Japan kon gerust terzijde worden gelegd en de Britten zouden kunnen meeprofiten van het eventuele Amerikaanse succes. De opdracht vanuit Londen aan het hoofd van de handel in China was dan ook dit succes af te wachten en naar aanleiding van de resultaten van Perry een eigen missie naar Japan te sturen om een overeenkomstig verdrag te sluiten.¹²¹ Het was nu de beurt aan Engeland te profiteren van het werk van anderen, net zoals Amerika van de Opium Oorlog geprofiteerd had.¹²² Beasley merkt op dat Engeland hier te opportunistisch was en zich niet bewust was van de angst in Japan, waar een verdrag met Amerika (en Rusland) ook gezien werd als bescherming tegen Britse agressie. Engeland zou dus niet automatisch mee kunnen profiteren van Amerikaans succes.¹²³ Andersom was dit wel het geval.

¹¹⁷ Lensen, *Russia's Japan expedition*, 111.

¹¹⁸ Mitani, *Escape from impasse*, 241.

¹¹⁹ De tekst van het verdrag staat in: Lensen, *Russia's Japan expedition*, 121-125.

¹²⁰ McOmie, *Opening of Japan*, 444-445.

¹²¹ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 96-97.

¹²² McOmie, *The opening of Japan*, 50.

¹²³ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 111-112.

Amerika had een zogenaamde 'Most Favoured Nation' (MFN) clause opgenomen in hun verdrag, die het land automatisch de rechten gaf, die door Japan aan andere westerse landen werden gegeven. Deze clause zou ook de Brit Stirling opnemen in zijn verdrag. Rusland had hetzelfde gedaan en Nederland zou het ook doen.

Het verdrag van Perry was niet, zoals gepland, de aanleiding om een missie naar Japan te sturen. De Britten in China vonden dat Perry's verdrag liet zien dat het mogelijk was *een* verdrag met Japan te sluiten, maar vonden de mogelijkheden tot handel tegenvallen.¹²⁴ De aanleiding om toch naar Japan te vertrekken was de in mei 1854 uitgebroken Krimoorlog. De Britse Admiraal James Stirling moest enkele Japanse havens zien te openen om schepen te kunnen voorzien van proviand en steenkolen. Beasley schrijft dat 'Unlike Perry, his primary object was not to obtain a treaty of commerce and friendship. (...) Stirling went to Nagasaki principally to settle a point of practical importance to his conduct of naval operations.'¹²⁵ Zoals beschreven is, is deze typering voor de missie van Perry niet gepast (de primaire doelen waren een regeling voor schipbreukelingen en opslagplaatsen voor steenkool), maar er was zeker een belangrijk verschil. Was Perry naar Japan gestuurd op een officiële missie met onderhandelingsbevoegdheid voor een diplomatiek verdrag, bij Stirling was dit niet het geval. Stirling was in Japan om militaire redenen, hij wilde geen nadelen hebben ten opzichte van de Russische vloot. Aangezien de Rus Putiatin in de tweede helft van 1853 tot begin 1854 voor onderhandelingen in Japan was geweest, moest ook Stirling van de Japanse havens gebruik kunnen maken. Hij wilde zich daarnaast verzekeren van de onzijdigheid van Japan.

De 'Stirling-conventie', zoals het bezoek van de Brit in september en oktober van 1854 is gaan heten, ging gepaard met grote problemen, vooral op het gebied van de taal. De Engelsen hadden niemand aan boord die de Japanse taal goed beheerste en geen aanwezige Japanner sprak (goed) Engels. Dit zorgde ervoor dat de *vraag* van Stirling, hoe het beleid in de Japanse havens zou zijn ten tijde van de oorlog tussen Rusland en Engeland, vertaald werd als een *eis* van de Britten dat alle havens geopend zouden worden.¹²⁶ Stirling's eis dat zowel de Russen als de Britten verboden zou worden militaire handelingen te ondernemen in Japanse havens, werd vertaald als de eis dat de twee landen dit wél zouden mogen.¹²⁷ Beasley schrijft dat dit laatste volledig overeenkwam met het Japanse beeld van Engeland als agressief en oorlogszuchtig land.¹²⁸

Doordat de 'eisen' van Stirling zeer krachtig overkwamen en de Japanners bang waren voor Brits geweld, waren ze bereid 'concessies' te doen. In Britse ogen waren dit geen concessies, maar meevallers: ze vroegen slechts om een Japans standpunt en ze kregen de opening van enkele

¹²⁴ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 102, 114.

¹²⁵ W.G. Beasley, 'The language problem in the Anglo-Japanese negotiations of 1854', *Bulletin of the school of Oriental and African studies, university of London* 13 (1950) 746.

¹²⁶ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 117-118.

¹²⁷ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 123.

¹²⁸ Beasley, 'The language problem', 752.

havens. Japan was bereid twee havens te openen voor Engeland, waar ze hun schepen mochten repareren en proviand in mochten slaan. Andere havens mochten alleen gebruikt worden in geval van hoge nood.¹²⁹ Stirling nam dit aanbod met beide handen aan. Hij ondertekende in oktober 1854 een verdrag, nadat toe was gevoegd dat slecht gedrag van de Engelsen direct tot sluiting van de havens zou leiden. Met betrekking tot het verdrag werd opgenomen dat ‘no high officer coming to Japan shall alter it.’¹³⁰

Er was veel kritiek van de Engelsen in Londen en China op het verdrag van Stirling, omdat het geen enkele mogelijkheid tot handel bood. Daarnaast was er de angst dat onder de ‘Stirling conventie’ niet meer uit te komen was, door de laatst genoemde toevoeging. Dit leek inderdaad het geval toen Stirling in mei en Charles Elliot in september 1855 poogden een betere behandeling te krijgen in de geopende havens van Nagasaki en Hakodate en de Japanners niets wilden toegeven buiten het door Stirling getekende verdrag.

Begin oktober 1855 volgde een nieuwe serie onderhandelingen tussen Stirling en de Japanners in Nagasaki. De voertaal was nu Nederlands, waar wél een geschikte Britse tolk voor was en waardoor het grootste probleem van 1854 opgelost was.¹³¹ Stirling stond erop dezelfde rechten te krijgen als de Russen en de Amerikanen. Hij wilde dat Shimoda geopend werd, directe toegang tot de binnenste haven van Nagasaki, recht aan land te gaan en toestemming daar een ziekenhuis en een begraafplaats te vestigen.¹³² Dit ging de Japanners te ver. Het was veel meer dan Stirling een jaar eerder besproken had en waar hij zijn handtekening onder had gezet. De onderhandelingen liepen vast, Stirling werd kwaad en liep zelfs bij een van de onderhandelingen weg. Toch werden de beide landen het er over eens dat Engeland directe toegang kreeg tot Hakodate en Nagasaki, maar de Britten zouden daar niet mogen bouwen. De partijen konden nog geen overeenkomst bereiken over de behandeling van de Britten in vergelijking met de Chinezen en Nederlanders. De Britten wilden alle rechten hebben die de Nederlanders en Chinezen de afgelopen twee eeuwen hadden gekregen, de Japanners wilden Engeland alleen die rechten geven die de Nederlanders en andere westerse landen na 1854 zouden krijgen. De Japanners moesten echter advies van Edo inwinnen en dus vetrok Stirling. Hij was niet van plan twee maanden op een antwoord te wachten.

Na de missies van Stirling vond er een discussie plaats over wat Engeland tot nu toe bereikt had en wat er zou moeten gebeuren. Het Britse hoofd van de handel in China, John Bowring, vond dat Stirling ‘prutswerk’ geleverd had en vond zijn verdrag de handel met Japan in de weg staan.¹³³ De Engelse minister van Buitenlandse Zaken wilde een zelfde verdrag als de Amerikanen hadden,

¹²⁹ McOmie, *Opening of Japan*, 442-443.

¹³⁰ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 126-127.

¹³¹ Beasley, ‘The language problem’, 754.

¹³² Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 137-138.

¹³³ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 148, 153. Zie ook J. Stellingwerff, *Zijne Majesteits raderstoomschip Soembing overgedragen aan Japan* (Zutphen 1988) 52.

maar was met betrekking tot handel meer te spreken over het Russische verdrag.¹³⁴ De bedoeling was dat Bowring zelf naar Japan zou gaan, in samenwerking met de Fransen. De missie werd echter enkele malen uitgesteld en Bowring werd vervangen voordat hij naar Japan kon vertrekken.

In de tussentijd, in september 1856, had een Engelse vloot Japan bezocht, om uit te zoeken of de afspraken die Stirling had gemaakt nageleefd werden. In Hakodate was een steenkolendepot voor de Britten gebouwd en er werd toegezegd dat hetzelfde in Nagasaki zou gebeuren. Er bleven misverstanden bestaan over de vraag welke rechten de Britten aan land hadden en of ze deelden in de privileges van de Nederlanders en Chinezen van vóór 1854.¹³⁵

Engeland kreeg haar handelsverdrag in augustus 1858, in een missie onder leiding van Lord Elgin, die veel minder moeite hoefde te doen dan hij verwacht had. 'Elgin's negotiations were almost a formality.'¹³⁶ Zowel Nederland als Rusland hadden nu een handelsverdrag met Japan en de Amerikaan Townsend Harris had voor Amerika de mogelijkheden tot handel uitgebreid. Hij wist na moeizame onderhandelingen met Japan een verdrag te sluiten dat aan de basis stond van de daarop volgende verdragen van Japan met westerse landen. Bovendien had Bowring de jaren voor de aanstelling van Elgin briefwisselingen met Harris gehad en deze had zo de komst van de Britten aan kunnen kondigen.¹³⁷ Elgin kwam aan in Nagasaki, maar voer al snel door naar Edo, waar de onderhandelingen plaatsvonden. Hier werden zonder al te veel moeite afspraken gemaakt over de details van de handel, over de opening van meer havens en over de vestiging van Britten in Japan. Voor dit alles was maar drie dagen nodig.

Hand in hand met de Engelsen

Door de Krimoorlog sloten de Fransen een alliantie met Engeland en werd met het oog op Japan vanuit beide landen de opdracht gegeven samen te werken. Dit zorgde echter voor een nieuw probleem. De Britse vloot was groot en indrukwekkend en de Fransen wilden niet als het zwakkere land overkomen in Japan, waardoor de missies in de meeste gevallen gescheiden ondernomen werden. In het begin van 1855 voeren de Fransen met twee schipbreukelingen naar Shimoda, maar ze werden geweigerd omdat ze geen verdrag hadden. In mei van datzelfde jaar waren de Fransen zeer dicht bij een verdrag in Nagasaki. De Franse kapitein Tardy de Montravel wilde echter geen verdrag sluiten, omdat hij daartoe niet bevoegd zou zijn. Daarnaast was hij er niet zeker van of de verdragen van Perry en Stirling wel een goede basis voor een Frans verdrag zouden vormen.¹³⁸

¹³⁴ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 149, 164.

¹³⁵ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 160.

¹³⁶ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 184.

¹³⁷ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 166, 171.

¹³⁸ Sims, *French policy*, 13. McOmie, *Opening of Japan*, 401. Sims voegt hier aan toe dat de Fransen individueel niet zo ondernemend waren als Putiatin of Stirling en niet een officiële missie hadden als

Eind 1855 sloot de Fransman Guerin een verdrag in Naha, op de Ryukyu-eilanden. Hierin werd opgenomen dat de Fransen een steenkolenopslagplaats kregen en goederen aan boord mochten nemen. Zeer opvallend was dat de Fransen in dit verdrag toe werd gestaan het christendom uit te dragen.¹³⁹ Het verdrag is echter nooit door de Franse regering goedgekeurd en geratificeerd. De overeenkomst werd niet van belang geacht.¹⁴⁰

In 1856 en 1857 was de toegenomen onrust in China de reden voor verder uitblijvende ondernemingen in Japan. In die jaren werd echter, op aanraden van de Britse minister van Buitenlandse Zaken, informatie ingewonnen over Japan via het Nederlands consulaat in Parijs.¹⁴¹ In 1858 waren de Fransen en Britten klaar voor een missie naar Japan, om een handelsverdrag af te sluiten. De resultaten die de Amerikaan Harris behaald had, boden door de MFN clausule een garantie voor eenzelfde resultaat voor de andere westerse landen en dus een reden voor een nieuwe ronde van onderhandelingen. Frankrijk had nog geen verdrag en kon zich dus niet op deze clausule beroepen, maar zou door het gezamenlijk optreden met Engeland niet geweigerd worden. Baron Gros ging voor de Fransen naar Japan en besloot om na Lord Elgin te vertrekken, ‘...without too great a feeling of inferiority.’¹⁴²

Gros sloot zijn verdrag in Edo, begin oktober 1858. De onderhandelingen hadden slechts één lastig punt gekend, het geloof. De Fransen werd verboden het katholicisme uit te dragen, ze mochten het alleen belijden. Dit vormde geen breekpunt voor de onderhandelingen. Het belang van religie was door Frankrijk al voor het zenden van de missie van Gros losgelaten, het geloof mocht de politieke en commerciële belangen niet in gevaar brengen.¹⁴³ Frankrijk kreeg dezelfde rechten als de Amerikanen en de Britten. Dezelfde havens werden geopend, er werden afspraken over de handel gemaakt en de Fransen mochten zich aan land vestigen. De onderhandelingen waren gemoedelijk verlopen en na het tekenen van het verdrag werd dit gevierd aan boord bij de Fransen.

De verdragen

We hebben hierboven gezien hoe verschillende landen hun verdragen sloten, wat, nader bekeken, in twee ‘rondes’ gebeurde. De eerste groep verdragen werd gesloten in 1854 en 1855, begon met die van Perry en werd gevolgd door verdragen onder leiding van Stirling en Putiatin. Deze landen hadden hun eigen motieven en de verdragen hadden hun eigen karakter. De tweede serie verdragen werd in 1858 gesloten. Het begon met het verdrag van Townsend Harris en andere landen volgden

Perry. Hij vergeet daarbij dat Putiatin ook met een officiële missie in Japan was.

¹³⁹ Medzini, *French policy*, 12.

¹⁴⁰ Sims, *French policy*, 15.

¹⁴¹ Medzini, *French policy*, 13.

¹⁴² Sims, *French policy*, 17.

¹⁴³ Sims, *French policy*, 12. Medzini, *French policy*, 21.

met soortgelijke verdragen, door middel van de MFN clause. Nederland wilde in 1853 een verdrag sluiten dat als voorbeeld zou dienen voor latere verdragen, maar slaagde hier niet in. In 1856 en 1857 onderhandelden Nederland en Japan weer over een verdrag, waarin Nederland hoopte op een voorbeeldfunctie, maar Harris maakte aan deze droom een einde. In 1858 sloot Nederland een verdrag gebaseerd op dat van Harris. In een later hoofdstuk zal deze wat uitzonderlijke weg naar een Nederlands verdrag besproken worden.

Er zijn drie elementen in de gesloten verdragen die nadere aandacht verdienen. Het eerste is de onenigheid tussen Amerika en Japan na het sluiten van het verdrag van Kanagawa over het Amerikaanse recht op een consul in Japan. McOmie en Wiley nemen beiden het Amerikaanse perspectief over in deze kwestie door te stellen dat in het verdrag stond dat de Amerikanen achttien maanden na het sluiten van het verdrag een consul mochten vestigen.¹⁴⁴ Toen deze datum bereikt werd en Harris aankwam als consul in Shimoda weigerden de Japanners hem echter lange tijd te erkennen als consul, omdat zij ontkenden dat Amerika hier recht op had. Japan stelde dat in het verdrag stond dat, voordat een consul geplaatst zou mogen worden, eerst nieuwe overeenstemming bereikt diende te worden. Volgens Wiley, 'The Bakufu officials were clearly misreading the treaty (...)'.¹⁴⁵ Deze opmerking doet tekort aan de gang van zaken en vertelt niet het hele verhaal, dat ook niet in McOmie te vinden is.

Er was namelijk geen sprake van 'the treaty', er waren meerdere. Van verdragen werden altijd meerdere versies opgesteld, in dit geval in het Nederlands, Chinees en Engels. De Amerikanen baseerden zich op de Nederlandse en Engelse versie, waar inderdaad stond dat de Amerikanen na achttien maanden een consul mochten vestigen, zonder verder overleg. Door een vertaalfout echter, stond in de Chinese versie dat de komst van een consul eerst nieuwe goedkeuring van de Japanners nodig had. Omdat de onderhandelaars kritiek vreesden van het centrale gezag, rapporteerden zij in Edo met de Chinese versie in de hand. Zo raakte iedereen in Japan er van overtuigd dat het met buitenlandse consuls in Japan zo'n vaart niet zou lopen en Japan in het geval van Amerika eerst haar goedkeuring moest geven. Ze lazen het verdrag dus prima, maar hadden een ander verdrag dan de Amerikanen in handen.¹⁴⁶ De fout was eerder gemaakt en had zelfs voorkomen kunnen worden, als de Amerikanen de Chinese versie beter hadden gelezen. Putiatin was van deze problemen op de hoogte en extra alert op de juistheid van de vertalingen.¹⁴⁷

Het tweede aandachtspunt is dat van de MFN clause. In alle verdragen die Japan na het verdrag van Kanagawa sloot werd opgenomen dat het land dat het verdrag sloot, alle toezeggingen die door Japan aan andere landen gedaan werden, ook op kon eisen. Deze clause is zeer belangrijk

¹⁴⁴ McOmie, *Opening*, 442, 450. Wiley, *Yankees*, 420.

¹⁴⁵ Wiley, *Yankees*, 476.

¹⁴⁶ Mitani, *Escape from impasse*, 192-194, 214.

¹⁴⁷ Mitani, *Escape from impasse*, 247.

geweest voor de Japanse buitenlandse politiek van de rest van de negentiende eeuw.¹⁴⁸ Deze vorm van verdragen werd voor het eerst toegepast in de zeventiende eeuw, maar vooral ingezet in Azië tijdens de negentiende eeuw. Het was voor westerse landen ‘...an instrument for securing “equality in exploitation” in the economically backward regions of Asia where several of the capital exporting countries were in competition and conflict with each other.’¹⁴⁹ Het grootste gevaar voor Japan was dat het de controle over in- en uitvoerrechten verloor, doordat een toezegging aan één land gevolgen had voor alle handelsrelaties. Toen de Japanse onderhandelaars de verdragen ondertekenden wisten ze nog te weinig wat hen boven het hoofd hing, maar later maakten Europese landen onderling afspraken over af te sluiten verdragen, zodat iedereen daarvan meeprofitteerde en ze de voor hen nadelige onderdelen via de MFN clause konden wegwerken.¹⁵⁰

Auslin laat zien waarom Japan (in eerste instantie) zonder verzet, zelfs met overtuiging, instemde met de MFN clause voor westerse landen. Dit kwam voort uit een opvatting afkomstig uit China, dat alle buitenlanders, ongeacht waarvandaan, barbaren waren. Het was vanuit die overtuiging niet meer dan normaal om alle barbaren op dezelfde manier te behandelen en de MFN clause was een manier om dat te doen.¹⁵¹ Mitani merkt daarnaast op dat Japan inderdaad haar greep op de in- en uitvoerrechten verloor, maar dat dit in de praktijk helemaal niet slecht uitpakte, in tegendeel zelfs, Japan profiteerde ervan.¹⁵²

Hetzelfde gold voor een derde probleem, de extraterritorialiteit. Volgens deze clause zouden buitenlanders in Japan door de eigen overheid bestraft worden als er een misdaad begaan werd. Met uitzondering van Rusland waren de verdragen *ongelijk* omdat dit niet gold voor Japanners in het buitenland. Rusland was een uitzondering (ook wat betreft de MFN, die ook voor beide kanten gold) omdat er in die periode veel Japanners op Russisch grondgebied (zoals Saghalin) leefden.¹⁵³ De reden dat Japan er met betrekking tot andere landen geen probleem van maakte was de overtuiging dat de buitenlanders toch slechts zouden verblijven in de aan hen toegewezen plaatsen en dat ze daar hun eigen problemen maar op moesten lossen.¹⁵⁴ Waarom zou Japan zich

¹⁴⁸ Mitani, *Escape from impasse*, 231.

¹⁴⁹ S. Murase, ‘The most-favored-nation treatment in Japan’s treaty practice during the period 1854-1905’, *The American journal of international law* 70/2 (1976) 274. Beasley stelt iets anders. Hij schrijft dat juist door de MFN clause de Britten de Amerikanen rustig hun gang konden laten gaan. De Britten konden na bekendmaking van de missie van Perry reageren in ‘acquiescence, not rivalry.’ Hij stelt dat er sprake is van een nieuw karakter van ‘...free-trade imperialism (...) in East Asia. (...) [T]he importance of access rather than exclusive privilege. Entry to a market having been gained by one of the powers, it could then be shared by others through treaties embodying a most-favored-nation clause (...). In this sense, at least, commercial competition would not inevitably create international rivalry.’ Beasley, ‘The foreign threat’, 264.

¹⁵⁰ Murase, ‘The most-favored-nation treatment’, 278, 279, 281, 284.

¹⁵¹ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 20, 28.

¹⁵² Mitani, *Escape from impasse*, 289-290.

¹⁵³ Murase, ‘The most-favored-nation treatment’, 280. Mitani, *Escape from impasse*, 251.

¹⁵⁴ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 26.

verdiepen in barbaarse praktijken?¹⁵⁵ Mitani merkt hier op dat de ongelijkheid in feite in Japans voordeel werkte. Buitenlanders pleegden namelijk zelden misdaden tegen Japanners, maar door de onvrede over de ‘ongelijke verdragen’ waren er des te meer misdrijven tegen buitenlanders door Japanners. Volgens de clausule moesten deze door de Japanse overheid berecht worden, maar in de praktijk werden ze niet eens vervolgd voor hun misdaden en werd de buitenlandse slachtoffers in feite onrecht gedaan.¹⁵⁶

Samenloop van omstandigheden: 1853 & 1854 in de geschiedenis van Japan

Het jaartal 1853 is zeer belangrijk geworden in de geschiedenis van Japan. Over het algemeen wordt dit jaartal geassocieerd met de aankomst van Perry, nabij de hoofdstad van Japan. Het was echter hetzelfde jaar als de Russen in Nagasaki aankwamen en slechts een jaar later kwamen de Engelsen in Nagasaki. Na ruim twee eeuwen van relatieve afsluiting waren er maar twee jaren nodig om verschillende landen toegang tot Japan te geven en was er een einde gekomen aan de *sakoku* politiek. Vanwaar deze samenloop der omstandigheden? De eerste vraag die zich opwerpt is wat Rusland en Amerika ongeveer tegelijkertijd naar Japan dreef. Wat deden Engeland en Frankrijk in de tussentijd en waarom kwamen zij in dezelfde periode naar Japan. En, tot slot, wat betekende de omslag vanuit Japans perspectief?

De redenen voor Amerika om naar Japan te reizen waren voornamelijk commercieel. Daarnaast was er een wijdverbreid Amerikaans optimisme over haar kracht en kunnen. De gewonnen oorlog tegen Mexico van 1848 en het annexeren van nieuwe gebieden gaven de jonge natie het gevoel van macht. Californië bracht daarnaast een geheel nieuwe horizon in zicht van de Amerikanen: de Grote Oceaan. In dit gebied was vooral Engeland dominant en dit wilde Amerika doorbreken. ‘The United States was bidding for no less a prize than the commercial domination of the Pacific.’¹⁵⁷ Het middel van de Verenigde Staten om dit voor elkaar te krijgen was de stoomboot. Door snelle verbindingen over zee op te zetten, hoopten de Amerikanen de concurrentie met de Britten aan te kunnen. In Amerika was er aan het begin van de jaren vijftig van de negentiende eeuw zeer veel interesse van ondernemers om deze stoomlijnen op te zetten.¹⁵⁸ Japan nam een cruciale plaats in bij de opzet van deze stoomlijnen, omdat het land op de route van Amerika naar Shanghai ligt. Wilden de Amerikaanse stoomschepen de overtocht kunnen maken, dan moesten ze genoeg

¹⁵⁵ Dit was ook te zien op het moment dat meerdere landen in één haven aanmeerden (Britten en Nederlanders in Nagasaki, Russen en Amerikanen in Shimoda). De Japanners poogden steeds de westerse en de Japanse wereld gescheiden te houden. Buitenlanders mochten pas na veel onderhandelingen aan wal, er werd gepoogd de landen van onderlinge communicatie af te houden.

¹⁵⁶ Mitani, *Escape from impasse*, 290-291.

¹⁵⁷ Wiley, *Yankees*, 93.

¹⁵⁸ Wiley, *Yankees*, 87-88.

bevoorradingsplaatsen hebben om de schepen van steenkool te kunnen voorzien.

Er waren ook andere redenen om Japan aan te doen. De Amerikanen konden (en kunnen) het slecht verteren dat inwoners van hun 'vrije handelsnatie' door andere landen slecht behandeld werden. Het was dus onacceptabel dat Amerikanen in Japan opgesloten werden, terwijl zij 'gewoon hun werk deden'.¹⁵⁹ De boeken van King en de verslagen van Glynn versterkten dit gevoel. Voor een land dat zich aan het ontwikkelen was volgens de principes van het vrije ondernemerschap en democratie, was het moeilijk in te denken dat op een van haar handelsroutes een land lag dat zich hier niets van aantrok. Hier schuilde ook een gevaar in voor Amerikaanse zeevaarders, die er wel eens mee in aanraking zouden kunnen komen. Perry liet dit laatste argument dan ook de boventoon voeren in zijn betoog voor een missie naar Japan.¹⁶⁰

Het werk van John Ashmead moet hier apart genoemd worden. In zijn onderzoek naar voornamelijk Engelstalige reisverslagen over Japan komt hij tot de conclusie dat de Amerikanen vooral gedreven werden door bekeringsdrang. De Amerikanen zagen Japan volgens Ashmead in de eerste plaats als een land dat bekeerd diende te worden. Hij noemt '[the] American idea of Japan, aggressively missionary and evangelistic in tone (...)'.¹⁶¹ Dit zou, naast de gedrevenheid in het begin van de jaren vijftig, ook de sterke nadruk op het zendingswerk van de Amerikanen tijdens de rest van de negentiende eeuw verklaren.¹⁶²

Waar Amerika steeds verder naar het westen trok, breidde Rusland haar invloed steeds verder naar het zuiden uit. Deze uitbreiding naar het zuiden vond plaats na een lange periode van uitbreiding naar het oosten, in Siberië. Handel met omliggende gebieden was voor Rusland noodzakelijk om in de regio te kunnen overleven, maar Rusland wilde daarnaast haar politieke positie in Zuidoost-Azië versterken. De Europese landen en Amerika hadden veel invloed in China en Rusland wilde dit compenseren door een goede relatie met Japan, waar geen van deze landen nog kans had gezien tot door te dringen.¹⁶³

¹⁵⁹ Wat natuurlijk niet altijd het geval was. De grote groep 'schipbreukelingen' die Glynn uit Japan ophaalde waren eigenlijk muiters. Mitani stelt dan ook dat het verwijt aan Japan dat daar onschuldige schipbreukelingen inhumain behandeld werden onterecht was: 'The Japanese did not abuse these prisoners; it was their unruliness that made it necessary to keep them confined under close guard.' Mitani, *Escape from impasse*, 93. Siebold stelde in de negentiende eeuw hetzelfde. P.F.B. von Siebold, *Met oorkonden gestaafd vertoog van de pogingen door Nederland en Rusland gedaan tot openstelling van Japan voor de scheepvaart en den zeehandel van alle natiën* (Zalt-Bommel 1854) 32.

¹⁶⁰ Wiley, *Yankees*, 88, 329-330.

¹⁶¹ Ashmead, *The idea of Japan*, 49.

¹⁶² Ashmead vergelijkt de Amerikanen met de Britten, die volgens hem veel meer waarde hechtten aan handel en politiek. De Engelsen waren tijdens de onderhandelingen dan ook veel meer bezig met in- en uitvoerrechten en namen genoegen met beperkte bewegingsvrijheid, terwijl de Amerikanen, met oog op zendingswerk, vooral vrij door het land wilden kunnen reizen. Naast de commerciële zaken maakten de Amerikanen zich ook druk om zondagsrust en het vertrappen van christelijke symbolen door de Japanners. Ashmead, *The idea of Japan*, 6 (introduction), 47-49, 63, 68, 557, 568, 569, 575.

¹⁶³ Lensen, *Russia's Japan expedition*, XXII-XXIII. Beasley, 'The foreign threat', 266-267. De laatste noemt, door de Russische territoriumdrift 'Japan's role in all this (...) secondary but not insignificant.'

De houding van Engeland tegenover Japan was er een van constante afweging. Het land was al vanaf het prille begin van zeventiende eeuw actief in de regio, maar trok aan het kortste eind ten opzichte van de VOC bij aanscherpingen van het Japanse beleid vanaf 1616. Daarna was steeds de vraag hoe veel moeite het zou kosten de afsluiting te doorbeken en of deze moeite vervolgens in economisch gewin uitbetaald kon worden. Individuele ondernemingen vanuit China hadden geen succes, handelaren en politici in China en Londen waren te verdeeld om tot een baanbrekend beleid te komen en de spanningen in de kustgebieden van China tussen 1839 en 1844 verschoven het belang van Japan naar de achtergrond. De missie van Perry leek voor opluchting te zorgen, maar bracht meer vragen dan goede handelsmogelijkheden met zich mee. De Russische aanwezigheid in Japan en het uitbreken van de Krimoorlog waren de directe aanleidingen voor Engeland om een missie naar Japan te sturen. Het waren militaire overwegingen, geen economische.

Frankrijk was het laatste land dat in deze periode een verdrag sloot met Japan. Het was pas in de eerste helft van de negentiende eeuw geïnteresseerd geraakt in het land, maar economische belangen speelden hier geen enkele rol. Frankrijk speelde in Zuidoost-Azië een minimale rol. Missionarissen en marine dreigden op Ryukyu met geweld, maar de vraag is of het land deze dreigementen wel waar kon maken. De Krimoorlog zorgde dat Frankrijk een bondgenootschap met Engeland aanging en zo militair en economisch van de Britse ervaring kon profiteren. '[O]nly after groundwork had been prepared by the United States, Russia, Holland and Britain, and after cooperation had been arranged with the latter, did France seriously envisage sending an envoy to Japan. Had France alone been concerned, Japan would have remained in seclusion for many years to come.'¹⁶⁴ De Fransen hadden wel degelijk hun eigen motieven om betrokken te raken bij de opening van Japan. Het was *prestige* dat hen naar Japan dreef.¹⁶⁵ Frankrijk was altijd economisch achtergebleven in China ten opzichte van Rusland, Engeland en de Verenigde Staten en wilde nu meedoen. Daarnaast vond Frankrijk haar eigen motieven en handelwijzen vele malen eervoller dan die van de andere landen.¹⁶⁶ Frankrijk kon dit uitdragen in de periode na 1858, die verder buiten de hier behandelde periode valt.

Rusland en de Verenigde Staten waren in dezelfde periode geïnteresseerd in het aangaan van relaties met Japan en waren bereid hiervoor officiële missies naar het land te sturen. Perry kwam er onderweg naar Japan achter dat ook Putiatin ter zee was, met dezelfde bestemming als hijzelf. De Amerikanen versnelden hun tred en Perry wilde niet hebben dat de Russen in China van de Amerikanen steenkool zouden kopen. De Russen en Amerikanen waren dus directe concurrenten. Lensen geeft echter aan dat beide landen op verschillende fronten druk uitoefenden op Japan (Nagasaki en Edo). Die *gezamenlijke* druk op Japan, gepaard met de in Japan gevoelde dreiging van

¹⁶⁴ Sims, *French policy*, 22.

¹⁶⁵ Sims, *French policy*, 21.

¹⁶⁶ Medzini, *French policy*, 13-14.

de komst van een Brits- Franse vloot (een 'triple threat' dus) zorgde voor de Japanse bereidheid havens te openen en stapsgewijs concessies te doen wat betreft handel.¹⁶⁷

Japan had, toen het nog mogelijk was, zich afgesloten van de westerse wereld. Engeland was militair niet sterk genoeg om een ander besluit af te dwingen en de Hollanders waren bereid concessies te doen. Gaandeweg de zeventiende en achttiende eeuw was Japan met rust gelaten. Het lag relatief geïsoleerd van de buitenwereld en wist pogingen van Engeland en Rusland op de juiste manier te pareren: met strenge Japanse vriendelijkheid. Daarnaast was er in Europa achting voor de Japanse cultuur en was er nog geen sprake van een sterk Europees raciaal superioriteitsbesef.¹⁶⁸ De Europese koloniale belangen werden buiten Japan opgebouwd en uitgebreid, het commerciële belang van Japan werd niet (in)gezien en Japan bleef zo lange tijd buiten schot.

Japan werd in de zeventiende en achttiende eeuw *niet* gekoloniseerd, in het begin van de negentiende eeuw *niet* uitgebuit door westers imperialisme, in een tijd dat Afrika, Zuid-Amerika en grote stukken van Azië als toevoer werden gebruikt voor de in Europa opgekomen industrie.¹⁶⁹ Deze gebieden kregen te maken met westers militair geweld en vergaande politieke en economische invloed. Burma en China zijn voorbeelden van landen die mee moesten maken hoe eigen cultuur en beleid niets in te brengen hadden tegen de met geweld gepaard gaande westerse vraag naar grondstoffen en 'vrije' handel.

Japan besloot, nogmaals op het juiste moment, toen de Amerikaanse, Russische en Europese druk te groot werd, toe te geven en mee te varen op de westerse golf. De periode 1854-1858 wordt in die context dan ook als omslagpunt gezien, als het moment dat met de komst van Perry en anderen de al aanwezige stem in Japan die voor (al dan niet beperkte) openstelling pleitte, meer kracht kreeg. Perry's missie werkte wat dat betreft als 'catalyst'.¹⁷⁰ Op deze manier kon het techniek importeren, zich militair ontwikkelen en handel drijven. In tegenstelling tot aartsrivaal China, dat in de puin lag door de Opium Oorlogen, interne verdeeldheid en jarenlange uitstroom van haar meest waardevolle grondstoffen, kon Japan een sterke, op westerse technieken gebaseerde samenleving opbouwen.¹⁷¹

¹⁶⁷ Lensen, *Russia's Japan expedition*, 133.

¹⁶⁸ R. Kowner, 'Skin as a metaphor: early European racial views on Japan, 1548-1853', *Ethnohistory* 51 (2004) 755-756. D. Demel, 'The images of the Japanese and the Chinese in Early modern Europe: physical characteristics, customs and skill. A comparison of different approaches to the cultures of the Far East', *Itinerario* 24/3-4 (2000) 35, 36, 38, 42-43.

¹⁶⁹ Abernethy, *The dynamics of global dominance*, 95-99.

¹⁷⁰ Mitani, *Escape from impasse*, xiii, 292.

¹⁷¹ M-H. Lin, *China upside down. Currency, society and ideologies, 1808-1856* (Cambridge 2006) 294-297.

Hoofdstuk III

Nederlands rol in de geschiedschrijving

In de Engelstalige geschiedschrijving wordt er vanuit gegaan dat de opening van Japan begon in 1853, met de komst van Commodore Perry in de baai van Edo. Dat deze gebeurtenis erg centraal staat, heeft Perry voornamelijk aan zichzelf te danken, door zijn *official narrative of the expedition* snel na het voltooien van zijn missie uit te geven en daardoor een van de eersten te zijn die over de missie oordeelde. Het is lange tijd onbetwist gebleven dat het inderdaad Perry was, die Japan ‘opende’.

Perry liet zijn verslag schrijven na terugkomst in Amerika, waar hij een koelere ontvangst kreeg dan hij gehoopt had. Een boek over zijn onderneming, geschreven onder eigen toezicht, moest hier verandering in brengen. Hij begon na terugkomst snel met het verzamelen van de documenten die zijn bemanningsleden geproduceerd hadden tijdens de missie. Al bij aanvang daarvan had Perry aan zijn bemanning medegedeeld dat al hun tekeningen en schrijfsels na afloop ingeleverd moesten worden. Geen van de mannen mocht informatie zelf publiceren of aan een derde partij verstrekken.¹ Deze afspraak werd niet door iedereen nageleefd. Nog voordat Perry iets kon publiceren hadden anderen dat al gedaan, tot frustratie van de inmiddels gepensioneerde Commodore.²

Zijn eerste werk kwam uit in 1856 onder de titel *Narrative of the expedition of an American squadron to the China Seas and Japan, performed in the years 1852, 1853, and 1854 under the command of Commodore M. C. Perry, U.S. navy. Comp. from the original notes and journals of Commod. P. and his officers*. Het was geschreven door Francis L. Hawks en Robert Tomes, respectievelijk een dominee en een schrijver van biografieën. Beide heren waren door Perry ingehuurd en niets werd uitgegeven zonder zijn goedkeuring. Perry bracht van eigen hand nog twee delen uit met *Scientific reports* en *Observations on the zodiacal light from 1853-1855* in 1857.

De Amerikaanse historicus Peter Booth Wiley typeert het werk als ‘...at once a history of earlier voyages to Japan, a study of Japanese, Okinawan, and even Chinese society, and a compelling account of the expedition itself.’ Ondanks deze bewonderende woorden geeft Wiley aan dat de *Narrative* erg gekleurd is door ‘Perry’s well-developed ego’ en dat ‘[t]he *Narative*, of course, reflected Perry’s view and the popular view that his encounters with the Japanese were a confrontation between the representatives of a civilized nation and a semibarbaric people’.³ Dit is dan ook de reden dat de Mitani Hiroshi de drie boeken ‘a massive and beautiful addition of Western geographical literature’ noemt.⁴ Daarmee typeert hij het als een *westerse*, door Amerikanen

¹ Wiley, *Yankees*, 450-457. McOmie, *Opening*, 78.

² Wiley, *Yankees*, 463.

³ Wiley, *Yankees*, 464-465.

⁴ Mitani, *Escape from impasse*, 201.

ontwikkelde visie, die om die reden historisch erg interessant is, maar vooral *niets* zegt over Japan en de Japanners.

Later zijn historici ook de betrekkingen tussen Japan en andere landen gaan onderzoeken en zo is duidelijk geworden dat niet door druk van Amerika alleen, maar ook door de actieve rol van Russen, Engelsen en Fransen Japan gedwongen werd de afsluiting los te laten. Vooral de kant van de Russen is in het proces van toezeggingen van de Japanners centraal gesteld en duidelijk is geworden dat de druk op Japan van *meerdere* kanten heeft geleid tot een soepeler beleid van de Japanners ten aanzien van de afsluiting.⁵ Het Japanse perspectief heeft in de westerse geschiedschrijving tot op heden een ondergeschikte rol gespeeld.⁶ Sinds de vertaling van het werk *Escape from impasse- the decision to open Japan* van de Japanse historicus Mitani Hiroshi is ook het Japanse perspectief op zowel de achtergrond van de *sakoku* als het einde ervan voor de mensen die het Japans niet machtig zijn toegankelijk.

De verschillende auteurs hebben in hun onderzoek voornamelijk één land centraal gesteld. In een recent verschenen boek wil William McOmie een nieuw overzicht geven en recht doen aan alle landen, maar hij stelt vooral de Russische kant centraal.⁷ Bij het beschrijven van andere landen beperkt hij zich tot de bestaande literatuur, geeft alleen deze visie (te vaak letterlijk, zonder voetnoten⁸) weer. Zo is in de Engelstalige literatuur de rol van de Nederlanders naar de achtergrond verschoven. Nederlanders blijven niet ongenoemd, maar blijven opgesloten op hun kleine eiland Dejima, ontdaan van groot belang.

Het boek van McOmie heeft in mijn onderzoek als basis gediend voor de selectie van de Engelstalige literatuur. Door zijn opgave van literatuur heb ik de boeken gevonden die meer specifiek over één land gaan. In dit hoofdstuk zullen alleen die boeken besproken worden die handelen over de opening van Japan. Een onderzoek als dat van de Amerikaanse historicus M.R. Auslin, dat ik elders wel gebruik, zal hier niet aan de orde komen. Auslin hoort tot een groep historici die zich bezighoudt met de periode na 1858, waar zowel de afsluiting als de opening van Japan een andere plaats innemen dan in mijn onderzoek. Auslin behandelt voornamelijk de onderhandelingen tussen Japan en de westerse landen na 1858 en wil laten zien hoe in deze

⁵ Vanaf Lensen, *Russia's Japan expedition*.

⁶ Een goed voorbeeld hiervan is het hoofdstuk 'Who will open Japan?: the contest begins' van McOmie (hst 3). Deze titel verraadt een perspectief waarin een prooi te behalen valt voor Rusland en Amerika. De prooi, Japan, gaat gevangen worden, ongeacht de aard, belangen en afwegingen van het land.

⁷ McOmie, *Opening*, xv.

⁸ Er is meer dan eens sprake van plagiaat in het werk van McOmie. Zie bijvoorbeeld Bijvoorbeeld: McOmie, *Opening*, 85. ('Having thus exerted his 'moral influence'... (e.v.)') & Wiley, *Yankees*, 82. ('Having exerted his "moral influence,"... (e.v.)'); McOmie, *Opening*, 333. ('Even so, it was still only an oral agreement and had yet to be set down on paper.') & Beasley, *Great Britain*, 125. ('The agreement was still oral, however, and had yet to be committed to paper.'). McOmie, *Opening*, 335. ('Although this first Anglo-Japanese treaty was widely criticized... (e.v.)') & Beasley, *Great Britain*, 129-130. ('Despite widespread criticism of it... (e.v.)').

onderhandelingen de Japanse (diplomatieke) cultuur botste met de westerse (diplomatieke) cultuur. Om dit goed te kunnen doen *moet* de afsluiting voor Auslin een vaststaand gegeven zijn. Dit blijkt meerdere malen. Hij schrijft over de Japanse 'defense of specific ideological, and physical boundaries'.⁹ Het waren de verdragen van 1858 die deze grenzen heftig aan de oppervlakte brachten en de rust in Japan verstoorden.¹⁰ De verdragen van 1858 maakten dan ook in de ogen van Auslin een eind aan twee eeuwen 'traditie'. De '...two centuries' strategic cultures [van Japan en China] were a closed system' en het gaat om de 'challenge' hiervan.¹¹ Deze uitgangspunten worden hier niet besproken, omdat in mijn onderzoek een centraal uitgangspunt is dat Japan *niet* twee eeuwen één afsluitingsbeleid nastreefde. Zo is in de eerste twee hoofdstukken aan de orde gekomen *hoe* Japan tot het afsluitingsbeleid kwam en welke discussies plaatsvonden rond deze beslissingen. De afsluiting van Japan is bij mij dus geen vaststaand gegeven, het staat eerder als gegeven ter discussie.

In Nederland zijn er in de tweede helft van de negentiende eeuw verschillende boeken verschenen over de rol van Nederland bij de opening van Japan. Dit zijn bronnenpublicaties die vooral geschreven zijn als reactie op de verwijten gedaan door Perry in zijn *Narrative*. In dat werk wordt Nederland verweten dat het in Japan enkel eigenbelang nastreefde en daarom met Japan samengewerkt zou hebben om andere landen buiten de deur te houden. De negentiende eeuwse Nederlandse werken bestrijden dit en pogen dit slechte beeld van Nederland, dat met Perry's werk de wereld over ging, recht te zetten.

In de Nederlandse literatuur van de twintigste eeuw komt de opening meer dan eens aan bod, maar is het altijd een bijzaak, nooit het centrale uitgangspunt van onderzoek, zoals dat voor de andere landen het geval is geweest. Het artikel van Els Jacobs vormt hierop een uitzondering, maar gaat alleen over de brief van Willem II, niet over de belangrijke jaren vijftig. In dit hoofdstuk, dat ook onderdeel van het curriculum van de Master Maatschappijgeschiedenis vormt als 'historiografisch debat', zal ik laten zien hoe de rol van de Nederlanders bij de opening van Japan naar voren is gekomen in de Engelstalige en Nederlandse literatuur. Het gaat hierin vooral om de toon die uit de boeken spreekt, voor de meer inhoudelijke bespreking verwijs ik naar de andere hoofdstukken.

Intrige & samenzwering

Een van de beelden die geschetst is in de Engelstalige geschiedschrijving is dat van Nederland als samenzweerder met Japan. Hiervan is voornamelijk sprake in de historische bronnen, maar dit beeld

⁹ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 2, 9-10.

¹⁰ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 8.

¹¹ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 16.

wordt door historici overgenomen. Dit gebeurt doordat de taal van de bronnen overgenomen wordt en hier expliciet (in eigen woorden van de historicus) of impliciet (weergave van de bron zonder kritiek) mee in wordt gestemd. Het beste is dit te zien bij Wiley, die een veel gebruikt en geciteerd boek geschreven heeft over de Amerikanen en de opening van Japan. Hij neemt het perspectief van Perry over, door hem vaak te citeren en hier nauwelijks kanttekeningen bij te plaatsen.

Perry is degene die het meest befaamd is geworden om zijn kritiek op de Nederlanders in Japan. Hij wilde in zijn missie naar Japan Nagasaki omzeilen om maar niet met de Nederlanders in aanraking te hoeven komen. Nagasaki was ‘anathema’ voor hem.¹² De Nederlanders zouden, in de ogen van de Commodore, koste wat kost ‘through their intrigues’ hun handelsmonopolie willen behouden. Dit konden ze voor elkaar krijgen door hun ‘...influence to frustrate any other nation’s attempts to enter into negotiations there.’ Ze zouden voor deze handel van alles over hebben, ‘...however dishonourable, or degrading to their national character.’¹³ Zonder enige nuance ten aanzien van de Nederlanders wordt deze visie van Perry door Wiley geciteerd en geparafraseerd.

De kritische houding van Wiley ontbreekt ook bij Perry’s evaluatie, waarin deze tevreden schrijft dat hij Nagasaki niet aan heeft hoeven doen en op deze manier veel tegenwerking van de Nederlanders heeft kunnen ontwijken.¹⁴ Eén maal is Wiley kritisch ten aanzien van zijn bron, zij het slechts door een ironische toon, als Perry schrijft over de Nederlanders: ‘... the Dutch, whom Perry seemed to imagine were spending much of their time with the Japanese maligning Americans in general and his expedition in particular.’¹⁵ Een oordeel over deze visie blijft uit, een oordeel dat wel op zijn plaats was geweest, zoals we in de volgende hoofdstukken zullen zien.

De Engelsen waren al eerder (en met gegronde redenen) niet te spreken over de Nederlanders in Japan. De Japanse historicus Eiichi Kato schrijft dat Nederlanders er in het oude Engelse beeld er (nog) erger vanaf kwamen dan de Japanners. Waren ze kwaad dat de Japanners zich afsloten voor handel, Nederland, een westers land, werkte met Japan samen en hielp hen de Engelsen weg te jagen.¹⁶ Dit beeld werd bevestigd doordat Nederland eind zeventiende eeuw Engeland wederom buiten Japan wist te houden, door Japan te wijzen op het huwelijk van de Britse koning met een Portugese katholieke. We zien dit beeld terug in het werk van W.G. Beasley, de onbetwiste autoriteit waar het gaat om de Engelsen en de opening van Japan. De Nederlanders waren, volgens hem, ‘...careful to point out that by Charles II’s Portuguese marriage England had entered into alliance with Japan’s traditional enemy.’ Het falen van de missie van 1671 werd gezien als gevolg van ‘Dutch intrigue’. Dat Engeland in 1688 een Nederlandse koning kreeg bood hoop, maar de Engelse East India Company was te ernstig teleurgesteld en had geen vertrouwen meer in

¹² McOmie, *Opening*, 249.

¹³ Wiley, *Yankees*, 79-80.

¹⁴ Wiley, *Yankees*, 354.

¹⁵ Wiley, *Yankees*, 124.

¹⁶ Eiichi, ‘Aspects of early Anglo-Japanese relations’, 53-54.

een Engelse missie naar Japan.¹⁷ Waarschuwingen voor de komst van Britten naar Japan halverwege de negentiende eeuw en het feit dat Nederland hiervan gebruik maakte om aan te dringen op een eigen handelsverdrag, blijven dit beeld bevestigen.¹⁸

Nederlands initiatief

In twee belangrijke werken, over Amerika en Engeland, wordt Nederland dus neergezet als een land dat eigenbelang nastreefde en daarom de Japanners hielp bij het afgesloten houden van hun land. Het zou *actief* handelingen ondernomen hebben om andere landen in kwaad daglicht te stellen en daar op deze manier een betere positie aan over te houden. Een ander beeld dat in de literatuur naar voren komt is dat van Nederland als *passief* land, dat zelf tot niets in staat was en pas later door andere landen tot optreden gedwongen wordt.

De toon hiervoor wordt gezet in bijna ieder boek over de opening van Japan. Nadat Japan zich afsloot werd Nederland gedwongen op Dejima te leven en er wordt meestal op gewezen dat ze daar niet veel meer dan gevangenen waren.¹⁹ Ook op andere vlakken zou Nederland helemaal geen eigen stem hebben. McOmie wijst er verschillende malen op dat, toen Putiatin in Nagasaki vertoefde, hij de Nederlanders ‘orders’ gaf om de Russen te voorzien van van proviand.²⁰ George Lensen, een Amerikaanse historicus die als eerste de aandacht exclusief op de Russen heeft gericht, haalt Dejima letterlijk terug, als hij de onderhandelingen tussen de Russen en Japanners bespreekt. Hij schrijft dat het in deze onderhandelingen duidelijk was wat Japan wilde: geen contact met buitenlanders, maar alleen met Nederlanders, ‘...whom it suffered to stay on Deshima Island under narrow constrictions.’²¹ In deze besprekingen lijkt het net alsof de Nederlanders geen eigen wil hadden, geen keuzevrijheid. De Japanners konden hen opsluiten, de Russen konden hen gebruiken als loop- en wasjongens.²² Toen Japan besloot militair te moderniseren, hadden ze daar ook de Nederlanders voor, die ze ‘orders for ships’ gaven.²³

Naast deze wat neerbuigende bespreking van de plaats van de Nederlanders in Japan, maken de verschillende auteurs ook melding van de momenten dat de Nederlanders wél een meer onafhankelijke positie innamen. Zij worden op die wijze beschreven als één van de spelers in het veld van de diplomatie. McOmie doet dit het meest uitgebreid. Hij maakt melding van de Nederlandse bemiddeling bij de vrijlating van Amerikaanse schipbreukelingen in 1849, toen het

¹⁷ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, xvii-xix.

¹⁸ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 118, 175.

¹⁹ McOmie, *Opening*, 3. Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, xvii. Lensen, *Russia's Japan expedition*, xiv-xv. Wiley, *Yankees*, 242.

²⁰ McOmie, *Opening*, 284, 400-401.

²¹ Lensen, *Russia's Japan expedition*, 112.

²² Lensen, *Russia's Japan expedition*, 15.

²³ McOmie, *Opening*, 326.

Nederlandse opperhoofd Joseph Henry Levyssohn (1800-1883) er bij de Japanners op aandrang de Amerikanen vrij te laten, wat uiteindelijk ook gebeurde. 'Levyssohn had urged them to do so from the beginning.'²⁴ Wiley maakt wel melding van Nederlandse pogingen om het lot van de schipbreukelingen te verbeteren, maar bij hem wordt dit naar de achtergrond verschoven door de momenten dat Nederlanders niets voor de Amerikanen konden betekenen en dit tot een 'sorry situation' leidde.²⁵ McOmie bespreekt daarnaast de pogingen van de Nederlanders om voor de komst van Perry een verdrag met Japan te sluiten, wat het land uit de problemen zou houden. Hij baseert dit echter niet op eigen, maar op Nederlands onderzoek en neemt dit wederom erg letterlijk over.²⁶ Beasley maakt ook melding van Nederlands aandringen op een verdrag met Japan, maar dan vooral in een later stadium en wijst er op hoe de Nederlanders uit waren op 'improvement of their position by stages'.²⁷ De Nederlanders waren in zijn ogen dus uit op geleidelijke verandering en deden dit alleen voor de eigen positie, niet voor die van anderen. Deze beschrijving komt slechts gedeeltelijk overeen met Nederlands beleid, zoals we nog zullen zien.

In McOmie is Nederland dus het minst gespeend van eigen initiatief. Hij maakt dan ook melding van de brief die de Gouverneur Generaal van Nederlands Indië A.J. Duymaer van Twist (1809-1887) stuurde aan Perry, waarin hij Perry verzocht in Japan géén contact met de Nederlanders te zoeken. Dit zou de Nederlanders in een kwaad daglicht stellen bij de Japanners. Duymaer van Twist was bang dat de Amerikanen geweld zouden gebruiken om hun doel in Japan te bereiken. Als Amerikanen en Nederlanders contact zouden hebben zouden de Japanners daar een complot in kunnen zien en dit de Nederlanders zeker aanrekenen.²⁸ Opvallend hieraan is dat de rollen in deze corresponctie omgedraaid waren, in vergelijking met de eerder genoemde opmerkingen van Perry. Hier zijn het niet de Nederlanders die het de Amerikanen onmogelijk zouden maken, maar de Amerikanen die met hun gewelddadige intenties het de Nederlanders moeilijk konden maken een verdrag te sluiten.

Later zou Nederland zich via J.H. Donker Curtius, opperhoofd van 1852 tot 1860, actiever opstellen in de diplomatie. Dit was, volgens McOmie, voor het eerst het geval bij de komst van de Russen in Nagasaki in april 1854. Een belangrijk twistpunt tussen de Nederlanders en Japanners was steeds geweest hoe de toevoer van proviand voor de Russen geregeld moest worden. Dit lag voor de Japanners erg gevoelig. Betalen voor proviand zou immers in de buurt komen van handel, wat niet toegestaan was. Bij dit derde bezoek van de Russen aan Nagasaki zou Donker Curtius zich 'at last' actief opstellen, een eigen aanpak afdwingen en de Japanners duidelijk maken dat ze in

²⁴ McOmie, *Opening*, 45.

²⁵ Wiley, *Yankees*, 22-24.

²⁶ McOmie, *Opening*, 66-69. Moeshart, H.J., 'The conclusion of the first Dutch treaty with Japan', *Crossroads* 5 (1997) 1-21.

²⁷ Beasley, *Great Britain*, 178.

²⁸ McOmie, *Opening*, 80-81.

principe niets te maken hadden met zaken tussen hem en de Russen.²⁹ De visie dat Donker Curtius in principe een niet-assertief persoon was, komt van de Nederlandse historicus Herman Moeshart. McOmie heeft Moeshart in Japan gesproken en deze historicus is een van de twee ingangen voor het Nederlandse perspectief.³⁰ Op deze visie kom ik later terug.

Bij de komst van de Brit James Stirling in Nagasaki zou Donker Curtius veelvuldig als adviseur van de Japanners zijn opgetreden. Dit gebeurde echter nooit op eigen initiatief, hij bleef een passief figuur, die alleen op verzoek zijn advies gaf. Toch was dit advies in de ogen van McOmie erg belangrijk. Hij schrijft dat Donker Curtius de Japanners bijbracht hoe een land zich neutraal op moest stellen tegenover twee oorlogvoerende landen (Engeland kwam immers als reactie op de missie van de Rus Putiatin).³¹ Dit lijkt tegengesproken te worden door Mitani, die schrijft dat ‘...his opportunities for interfering in the Anglo-Japanese negotiations were actually quite limited.’³² Het zou echter ook kunnen betekenen dat Donker Curtius op eigen initiatief (‘interfering’) niets in kon brengen, maar alleen op verzoek om informatie en advies invloed zou kunnen hebben.

‘Au courant’ houden van Japan: nieuws & wetenschap

Nederlanders waren zeer lang de enige bron voor de Japanners om erachter te komen wat er gaande was in de westerse wereld. Hiervoor is vaak het beeld gebruikt dat Dejima voor Japan het ‘venster op de wereld’ was.³³ Gevolg hiervan zou zijn dat de Japanners de wereld ‘through a Dutch lens’ zagen.³⁴ Waar (vooral Engelstalige) historici schrijven over de Nederlandse rol bij de opening van Japan is het interessant dat de aanwezigheid van de Nederlanders in dat land in de zeventiende, achttiende en begin van de negentiende eeuw van cruciaal belang wordt geacht. Dit staat in groot contrast met de internationale betekenis die Nederland zou hebben in de jaren vijftig van de negentiende eeuw.

Zo noemt Beasley als één van de oorzaken dat Japan de noodzaak inzag van de onderhandelingen met de Britten, de jaarlijkse verslagen die de Japanners door Nederland werden gebracht.³⁵ Lensen schrijft dat de opening van Japan niet alleen aan Amerika toe te schrijven is, maar bepleit in zijn boek de visie van de ‘triple threat’ van Amerika, Rusland en Engeland. Terwijl deze landen het belangrijkste werk deden, ‘[the Japanese] had been kept *au courant* of international

²⁹ McOmie, *Opening*, 284.

³⁰ McOmie, *Opening*, xxii.

³¹ McOmie, *Opening*, 401.

³² Mitani, *Escape from impasse*, 231.

³³ Bijvoorbeeld: Auslin, *Negotiating with imperialism*, 15.

³⁴ P. Doolan, ‘The Dutch in Japan’, *History today* 50/4 (2000) 38.

³⁵ Beasley, *Great Britain and the opening of Japan*, 202.

developments by the Dutch.’³⁶ McOmie gaat uitgebreider op deze voorbereiding in. Voor hem is het belangrijk de ‘...role of the other nations in preparing the Japanese mind for the inevitable changes to their rigid system of seclusion’ te laten zien.³⁷ Los van het feit dat de opening van Japan achteraf gemakkelijk ‘inevitable’ te noemen is, is deze constructie erg geschikt om de Nederlandse bijdragen weg te schrijven naar ‘voorbereiding’ op de komst van de Russen, Amerikanen en Engelsen. Het ‘echte werk’ zou slechts voor deze drie landen weg zijn gelegd.

Twee voorbeelden daarvan zijn boeken die door Nederlanders in Japan in werden gevoerd waar veel informatie over de Amerikanen in stond. Op deze manier verdienen de Nederlanders in de ogen van McOmie ‘(...) some share of the credit for the ‘opening of Japan.’’³⁸ Later voerde Donker Curtius op verzoek van de shogun een boek in van het oud Nederlands opperhoofd Levyssohn en hielp met het vertalen hiervan. Hierdoor waren de Japanners nog meer op de hoogte van Amerika dan voor het eerste bezoek van Perry. ‘In this way, Curtius was (...) helping to pave the way for Perry’s return in the process.’³⁹

Wiley behandelt de Nederlandse informatievoorziening aan de Japanners, zoals ook al eerder het geval was, volledig vanuit Amerikaans perspectief.⁴⁰ De waarschuwing aan de Japanners voor de komst van Perry, ‘...inspired as it was by Secretary of State Daniel Webster, was remarkably accurate’. De brief van Willem II uit 1844 aan Japan, waarin aangedrongen werd op een einde van de Japanse afsluiting, komt maar kort aan bod en tussen neus en lippen door komt langs dat er ook een verzoek om vrije handel in stond. Belangrijker voor Wiley is dat de meeste Japanners niets van de waarschuwingen van Nederland wisten. Het werd in Japan afgedaan als een leugen: ‘...the Dutch factor [opperhoofd] was by nature a profit-seeking fellow, and this fascinating piece of intelligence was little more than a ploy to squeeze some trade concessions out of the Japanese and expand the Dutch role in Japan’s limited overseas trade.’ Dit beeld wordt wederom niet door Wiley gerelativeerd. De intenties achter Nederlands waarschuwing blijven onbekend. Voor hem is slechts belangrijk dat de Japanners geen idee hadden van Amerika’s bedoelingen, ‘...despite the clarity of the Dutch report.’ De Nederlandse informatie aan Japan is voor Wiley enkel een bewijs dat de Japanners hadden kunnen weten wat de Amerikanen van plan waren, maar het zegt voor hem niets over Nederland.

Informatie aan andere westerse landen

Er werd niet alleen vanuit Japan door het venster Dejima naar buiten gekeken. Andere landen werd

³⁶ Lensen, *Russia’s Japan expedition*, 133.

³⁷ McOmie, *Opening*, xiv.

³⁸ McOmie, *Opening*, 105.

³⁹ McOmie, *Opening*, 157-158.

⁴⁰ Wiley, *Yankees*, 226-227.

ook wel eens een blik naar binnen gegund. Dejima was niet alleen een venster op de wereld, maar ook een venster op Japan en Nederland werd op verschillende momenten en manieren benaderd om over dit land informatie te verstrekken. Hier wordt door de verschillende auteurs wel melding van gemaakt, maar het verandert de ondergeschikte rol van Nederland niet.

Reeds in 1941 maakte Allen B. Cole in een artikel over een van de voorgangers van Perry melding van het raadplegen van Nederlandse bronnen en verslagen geschreven door mensen die via de Nederlanders in Japan waren geweest. De Amerikanen zouden op deze manier kennis hebben gekregen van mogelijkheden en opbrengsten van eventuele handel met Japan, de cadeaus die ze mee moesten brengen, de cultuur, politieke situatie in het land en de aandachtspunten voor onderhandelingen met Japanners.⁴¹

De belangrijkste bron voor de Nederlandse informatievoorziening aan de wereld over Japan, die vaak geciteerd wordt, is het artikel van Manfred C. Vernon uit 1959.⁴² Hij laat daarin zien dat in het jaar voordat Perry naar Japan vertrok, intensief contact plaatsvond tussen Nederlandse en Amerikaanse diplomaten. Aan de kant van Nederland waren dat de gezant in Washington en de ministeries van Buitenlandse Zaken en Koloniën. Aan Amerikaanse kant waren dat de Minister van Buitenlandse Zaken (Secretary of State) en de gezant in Nederland (American Minister to the Netherlands). Nederland hielp Amerika met het zoeken naar kaarten van Japan (die ze niet konden vinden) en Amerika verzocht om een aankondiging van de Amerikaanse missie in Japan. Zo was er sprake van onderling vertrouwen, waarin van beide kanten toezeggingen werden gedaan voor vriendelijke assistentie, maar ook Nederlands wantrouwen wat betreft de Amerikaanse vredelievendheid en Amerikaans wantrouwen met betrekking tot Nederlandse pogingen te willen delen in eventueel Amerikaans succes.

Wiley gebruikt dit artikel van Vernon om iets over de contacten tussen Nederland en Amerika te zeggen en voegt daar aan toe dat het ook de Nederlanders waren die Amerika uitlegden waarom de Amerikaanse missie van 1837 door Japan beschoten was en dat dit beleid in Japan daarna veranderd was.⁴³ Ook McOmie maakt uitgebreid gebruik van Vernon. Hij voegt er informatie aan toe uit een voor mij ontoegankelijke Japanse publicatie, waarin documenten van Donker Curtius in het Japans vertaald zijn (zijn tweede toegang voor het Nederlandse perspectief).⁴⁴ Later gebruikt hij de kennis van onder andere Vernon om kritiek te geven op Perry, die hulp van de Russische overheid weigerde met als argument dat dit niet in lijn zou zijn met Amerikaans beleid, om af te zien 'from all alliances with foreign powers.'⁴⁵

⁴¹ Cole, 'Plans of Edmund Roberts', 504-508.

⁴² M.C. Vernon, 'The Dutch and the opening of Japan by the United States', *The Pacific historical review* 1 (1959) 39-49.

⁴³ Wiley, *Yankees*, 99.

⁴⁴ McOmie, *Opening*, hoofdstuk 3. Het onbereikbare werk: Miyako Vos, *Bakumatsu Dejima mikohkai bunsho, Donkeru Curtiusu oboegaki* (Tokio 1992).

⁴⁵ McOmie, *Opening*, 181.

De Nederlandse geschiedschrijving over de opening van Japan begon al terwijl dit proces nog aan de gang was. De beroemde dokter Phillip Franz von Siebold (1796-1866) is de eerste die in 1854 een boek over de opening schreef en er volgden werken van J.C.H. Bleij, J.B.J. van Doren en J.A. van der Chijs, respectievelijk in 1855, 1861 en 1867. Deze werken zijn in de moderne geschiedschrijving wel enkele keren genoemd, maar nooit inhoudelijk beschreven en ter vergelijking naast elkaar gelegd.⁴⁶ Er zal daarom in dit hoofdstuk een aanzienlijk gedeelte voor deze werken gereserveerd zijn. Ik behandel deze boeken op jaar van uitgave, maar heb de bespreking van Van der Chijs in de chronologie naar voren gehaald, omdat hierdoor de verschillen met Van Doren duidelijker worden.

De Nederlandse boeken uit de twintigste eeuw die in dit stuk gebruikt zijn, zijn van J. Stellingwerff (1988), H. Stapelkamp (1999) en H.J. Moeshart (2003). Geen van deze drie auteurs heeft de Nederlandse rol bij de opening van Japan als uitgangspunt genomen. Stellingwerff bespreekt de drie bezoeken van de Nederlandse luitenant ter zee Gerhardus Fabius en de overdracht van een Nederlands schip aan de Japanse overheid. Met het bezoek van Fabius en zijn oorlogsschepen moest de Japanse regering wél onder druk worden gezet om onderhandelingen met Nederland aan te gaan en zodoende zijn de bezoeken van Fabius belangrijk als de Nederlandse 'rol' onderzocht wordt. Het is echter een klein onderdeel van een groter verhaal. Stapelkamp heeft een biografie van Fabius geschreven en schrijft ook over zijn bezoeken aan Japan.

Een andere biografie is van Herman Moeshart en gaat over de op Dejima werkende dokter in de jaren vijftig van de negentiende eeuw. Dit boek zal hier uitgebreider aan de orde komen, omdat er een radicale stelling in verdedigd wordt. Moeshart gaat in op de rol van Nederland tijdens de opening, maar verdedigt het standpunt dat Nederland diplomatiek geen voeten aan de grond kreeg in Japan en dat de Nederlandse rol alleen in de overdracht van westerse kennis gezocht moet worden. Hij neemt daarin de visie van zijn hoofdpersoon over, de dokter die met de diplomaten niet overweg kon en in het daaruit volgende conflicten het onderspit moest delven.

De negentiende eeuwse werken

Philipp Franz von Siebold doet in zijn publicatie *Met oorkonden gestaafd verhoog van de pogingen door Nederland en Rusland gedaan tot openstelling van Japan voor de scheepvaart en den zeehandel van alle natiën* goed zijn best om zijn eigen rol in het proces van Japans opening centraal

⁴⁶ Moeshart noemt de vier werken. *Een miskend geneesheer*, 10-11. Jacobs noemt Bleij en Siebold en heeft wat meer woorden over voor Van der Chijs. Van Doren noemt ze niet. 'Met alleen woorden', 54-55. Stellingwerff noemt in zijn tekst alleen Van der Chijs, in een voetnoot ook het werk van Von Siebold. *Soembing*, 9, 54.

te stellen. Het boek(je) is geschreven op het moment dat Perry zijn eerste bezoek aan Japan heeft gebracht en Putiatin in Nagasaki aangelegd heeft en weer vertrokken is. Het moment van schrijven is dus ongebruikelijk. Bij zowel Perry als Putiatin was duidelijk dat de heren terug zouden keren naar Japan om hun onderhandelingen af te maken en Von Siebold schreef dus een boek over een onderwerp dat nog haast geen onderwerp was, maar nog moest worden.

Het wordt dan ook duidelijk dat Von Siebold de geschiedschrijvers vóór wilde zijn. Hij wilde, op het moment dat duidelijk leek te worden dat er in Japan iets substantieel ging veranderen, zijn visie in het hoogst waarschijnlijk op handen zijnde debat naar voren brengen in de hoop dat deze overgenomen zou worden.⁴⁷ Von Siebold was een man die, bekend om zijn egocentrisme,⁴⁸ graag een grotere rol, op de voorgrond van de openstelling van Japan had gespeeld. Tussen 1823 en 1830 was hij als dokter in Japan en verwierf daar veel aanzien, maar hij werd verbannen toen hij probeerde landkaarten het land uit te smokkelen. Hij diende daarna voornamelijk de Nederlandse, maar ook de Russische overheid met advies voor het in Japan te voeren beleid. In 1852 had hij graag met de missie van Perry meegewild, maar dit werd door Perry geweigerd, die bang was een Russische spion aan boord te halen. Von Siebold's rol bleef dus, tegen zijn zin in, achter de schermen. In zijn vertoog lijkt het of hij het op handen zijnde succes van Perry en Putiatin aan voelde komen en voelde dat hij zijn eigen prestaties voor de toekomst veilig moest stellen. Om dat te bereiken stelt hij de Nederlandse en de Russische overheid centraal, die *hij* beiden met advies heeft gediend.

Op de openingsbladzijdes van zijn vertoog schetst Von Siebold de (toen) actuele situatie, van een Japan waar op korte termijn een grote verandering te verwachten is. Hij noemt daarin meerdere missies, zowel die van Putiatin en Perry als de militaire missies van de jaren veertig. Het '...initiatief echter tot openstelling van Japan ook voor andere scheepvaart en zeehandel drijvende volken dan de Nederlanders, heeft men te danken aan Willem II', schrijft hij. Deze Nederlandse koning had, in 1844 al, met 'belangeloosheid' en 'edelhoedige taal' de Japanners gewezen op het 'algemeen handelsbelang' en het gevaar van de afsluiting.⁴⁹ Het is echter steeds duidelijk dat Von Siebold niet schrijft over 'de brief van Willem II' maar over de brief die hij zélf opgesteld heeft, in opdracht van de koning. Hij is daarom, niet geheel onterecht, bang dat men hem 'ligt van onbescheidenheid [kan] beschuldigen', wat hem echter niet weerhoudt zijn eigen werk en de vleierende opdracht van de koning uitgebreid te citeren.⁵⁰

Von Siebold vervolgt met een gedegen achtergrond van de Japanse cultuur en de achterliggende redenen van haar afsluiting te schetsen en stelt dat het nodig is deze achtergrond te

⁴⁷ Dit wordt onderschreven door Plutschow, *Siebold*, 34, 61, 68.

⁴⁸ A. Kouwenhoven & M. Forrer, *Siebold en Japan – Zijn leven en werk* (Leiden 2000) 10. Plutschow, *Siebold*, iii.

⁴⁹ Siebold, *Vertoog*, 7-8.

⁵⁰ Siebold, *Vertoog*, 13.

kennen, om met Japan te kunnen onderhandelen.⁵¹ Geen ander land dan Nederland kent deze achtergrond, waardoor het als enig land hiervoor geschikt is. Dit inzicht is voor Von Siebold niets nieuws, hij zag het '[r]eeds al' tijdens zijn verblijf in Japan in de jaren twintig. 'Ik schreef toen de volgende woorden: (...) Nederland, de eenige staat, welke met Japan in vriendschapsbetrekking staat, moet zich ten doel stellen, om in naam van de andere handeldrijvende zeemogendheden voorstellen tot openstelling van vrijen handel aan het hof van Jedo doen.'⁵²

Over zijn advies aan de Russische overheid neemt Von Siebold een verdedigende houding aan en stelt dat de pers altijd bij voorbaat 'toch al tegen Rusland opgezet is.'⁵³ Toen hij van de missie van Putiatin hoorde stuurde Von Siebold een brief aan de Russische overheid met zijn kennis over Japan. Hij had ervoor gekozen Rusland te helpen, omdat de redenen van dat land, net als die van Nederland, onbaatzuchtig zouden zijn. De brief van het Russische staatshoofd aan de Japanse shogun mag men, volgens Von Siebold '...eene ernstige poging tot verkrijging van algemeene handelsvrijheid noemen.'⁵⁴ De Amerikaanse missie staat wat dat betreft tegenover de Russische. Von Siebold schrijft dat hij contact heeft met mensen aan boord van het schip van Perry en noemt de drijfveren van de Amerikanen 'egoïstisch'.⁵⁵

De laatste bladzijden van het *vertoog* zijn gericht tegen zowel de missie van Perry als de eerdere pogingen van Amerika, Engeland en Frankrijk om toegang te krijgen tot Japan, wat hij 'vermomde aanslagen op den japanschen handel' noemt.⁵⁶ Perry's missie valt ook onder deze 'aanslagen', omdat die met onterechte aantijgingen aan het adres van Japan ondernomen wordt. Von Siebold bestrijdt, met verslagen van Nederlandse oud-opperhoofden in de hand, een van de belangrijkste motieven van Perry, namelijk dat Amerikaanse schipbreukelingen slecht behandeld zouden worden.

In zijn slot keert Von Siebold weer terug naar hoe het wél moet en daarmee naar Nederland en vooral naar zichzelf. Hij schrijft dat alleen door een 'gemeenschappelijk doel' voorop te stellen een land succes kan hebben in Japan. Slechts '...door vertrouwen kan de grondslag tot een van wederzijde voordeelig handelsverkeer worden gelegd. (...) Neêrlands koning [heeft] voor het eerst voor het algemeen handelsverkeer gesproken.'⁵⁷ Daarmee heeft Von Siebold zichzelf als middelpunt van de opening van Japan opgesteld, want *hij* is degene geweest die de brief van Willem II opgesteld heeft en de Nederlandse overheid in alles wat bij deze overdracht kwam kijken (op verzoek) geadviseerd heeft. Later succes zal volgens hem slechts voortbouwen op deze stap van Nederland (en hemzelf) in 1844: 'Ik geloof er in [dit *vertoog*] bewezen te hebben, dat het Nederland

⁵¹ Siebold, *Vertoog*, 20.

⁵² Siebold, *Vertoog*, 18.

⁵³ Siebold, *Vertoog*, 26.

⁵⁴ Siebold, *Vertoog*, 29.

⁵⁵ Siebold, *Vertoog*, 23. Voor de briefwisseling met de Amerikanen: Plutschow, *Siebold*, 54-60.

⁵⁶ Siebold, *Vertoog*, 32.

⁵⁷ Siebold, *Vertoog*, 35.

was, hetwelk met den hem sinds eeuwen toevertrouwde sleutel – *zijn vertrouwen* bij het volk en de regering van Japan – voor de Amerikanen de deur van het rijk Nippon op eene vredelievende wijs geopend heeft.⁵⁸ Het hele vertoog wordt afgesloten met een passende 'oud-Hollandsche' spreuk: '*Concordia res parvae crescunt*',⁵⁹ 'eendracht maakt het kleine groot.'

De consul voor Nederland in Duitsland J.C.H. Bleij schreef het boek *De staatkunde van Nederland in betrekking tot Japan* dat uit het Duits vertaald in 1855 in Nederland uitgegeven werd. Vanuit de gangbare (twintigste eeuwse) periodisering lijkt dit werk, net als dat van Von Siebold, op een ongebruikelijk moment te zijn geschreven. Er stond immers nog zo veel te gebeuren, het proces dat de opening van Japan is gaan heten was nog in volle gang. Bleij heeft echter meer geduld gehad dan Von Siebold, die zijn werk schreef nog voordat Perry en Putiatin hun belangrijkste (aangekondigde) bezoek gedaan hadden. In 1855 waren de eerste verdragen met Japan, door Rusland en de Verenigde Staten, gesloten.

In een 'Voorberigt van de vertaler' wordt duidelijk dat het doel van het werk van Bleij is '...de handelswijze der Nederlandsche regering, tegen de aanvallen der Duitsche drukpers te verdedigen, aangaande de houding dezer regering in Japan tegenover die mogendheden, die met dat rijk in de laatste jaren getracht hebben handelsbetrekkingen aan te knopen.'⁶⁰ Ook dit werk is dus uit verdediging geschreven, dit keer tegen verwijten aan het adres van Nederland gedaan in Duitsland. De vertaler is sceptisch over de uitwerking van het boek. De Duitse pers is in zijn ogen slecht, luistert niet naar tegenargumenten en verdediging van Nederland aldaar is dus 'bijna onmogelijk'.⁶¹

De vertaler geeft vervolgens een introductie van de geschiedenis van de westerse landen in Japan, die redelijk compleet is, maar waar Nederland wel erg goed wegkomt.⁶² Het leidt tot de conclusie dat Nederland het enige land is dat met Japan 'vriendschappelijke handelsbetrekkingen' heeft en het werk van Bleij zal aantonen dat '...de Nederlandsche regering, voornamelijk in de laatste tijden, veel gedaan [heeft] om de staatkunde der Japansche regering te doen veranderen'.⁶³

Bleij begint zijn betoog met de stelling dat Nederland de verwijten van de Duitse pers ondertussen 'zoo gewoon geworden' is, dat er niet eens meer op gereageerd wordt. Deze artikelen zijn echter meestal 'valschelijk onderrigt'.⁶⁴ Zo wordt er gesproken van 'gecombineerde Nederlandsch-Japansche staatswijsheid' en dit verwijt van samenzwering is pure 'laster'.⁶⁵ Bleij

⁵⁸ Siebold, *Vertoog*, 36. Cursivering Von Siebold.

⁵⁹ Siebold, *Vertoog*, 37. Cursivering Von Siebold.

⁶⁰ Bleij, *Staatkunde*, III.

⁶¹ Bleij, *Staatkunde*, V.

⁶² Zo wordt erg veel nadruk gelegd op de 'kuijperijen' van Engeland in het begin van de negentiende eeuw, maar wordt over de Nederlandse zeventiende eeuwse inspanning om de Engelsen uit Japan weg te houden met geen woord gerept. Bleij, *Staatkunde*, XII-XVI.

⁶³ Bleij, *Staatkunde*, XVI.

⁶⁴ Bleij, *Staatkunde*, 17.

⁶⁵ Bleij, *Staatkunde*, 23.

vindt het nu tijd om te reageren. De missie van Perry, die de Amerikanen toegang tot enkele Japanse havens en de mogelijkheid van voorzieningen aldaar bezorgd heeft, bouwde volgens Bleij voort op werk van de Nederlandse regering, dat '...hiertoe het hare ruimschoots heeft bijgedragen.'⁶⁶

Dit is de kern van het werk van Bleij. Zijn argumentatie berust op de brief van Willem II aan de Japanse shogun van 1844 en voor het grootste gedeelte op een rapport van minister van Koloniën C.F. Pahud. Bleij noemt de brief van de Nederlandse koning een 'voorbereidende stap'⁶⁷ op de latere opening van Japan en het is volgens hem '...de vraag, of de Amerikaansche expeditie, zonder de voorbereidende pogingen en zonder medewerking of bemiddeling van de Nederlandsche regering, die door de president der Verenigde Staten zelf is gezocht, ooit de verkregene resultaten zou hebben kunnen erlangen.'⁶⁸

Het rapport van de minister van Koloniën bewijst verder dat Nederland 'in elk opzicht ruiterlijk en billijk gehandeld' heeft.⁶⁹ Het rapport behandelt chronologisch wanneer Nederland voor andere landen in Japan heeft kunnen bemiddelen. De voedselvoorziening aan de Britten en Russen en het overbrengen van enkele berichten van Amerika aan Japan en andersom staan centraal. Het belangrijkste voor Bleij is echter dat Nederland ook steeds gepoogd heeft een handelsverdrag met Japan te sluiten dat, in tegenstelling tot het Amerikaanse verdrag, de openstelling van Japanse havens voor *alle* landen inhield. Al vanaf 1844 is dit de boodschap geweest van Nederland aan Japan en daarin heeft het Japan, zachtjes en vriendschappelijk, tot de veranderingen bewogen die Amerika met gewelddadig vertoon geëist heeft. Nederland verdient daarom 'aller dank en geenerlij afkeuring.'⁷⁰

Bleij keert hierna weer terug naar de Duitse pers en vraagt zich af waar de kritische houding van Duitsland vandaan komt. Hierin staan Europese handelsbetrekkingen centraal en is er de angst dat de kritiek op Nederlands optreden in Japan voortkomt uit een kritiek op Nederlands economisch beleid in Europa. Bleij weerlegt alle mogelijke kritiek op het Nederlands handelsbeleid en stelt dat Nederland een echt vrij handelsland is, waar andere landen van lage in- en uitvoerrechten kunnen profiteren.⁷¹

Het betoog wordt afgesloten met een pleidooi voor een 'vreedzame weg' in Japan en de stelling dat opening van Japan goed bereikt kan worden door in te spelen op de 'weetgierigheid' van de Japanners. Japan mag nu met Amerika een eerste verdrag hebben getekend, het zijn uiteindelijk de Nederlanders geweest die dit al vanaf 1844 nagestreefd hebben: '...men zal de Nederlandsche regering in het buitenland den lof niet kunnen onthouden, dat hare voorzigtige staatkunde, gegrond

⁶⁶ Bleij, *Staatkunde*, 19-20.

⁶⁷ Bleij, *Staatkunde*, 20.

⁶⁸ Bleij, *Staatkunde*, 23.

⁶⁹ Bleij, *Staatkunde*, 52.

⁷⁰ Bleij, *Staatkunde*, 56.

⁷¹ Bleij, *Staatkunde*, 53-55.

op de juiste kennis van den toestand en de wetten van het Japansche rijk, daartoe de grondsteen heeft gelegd.⁷²

J.A. van der Chijs heeft als aanleiding voor het schrijven van zijn werk over Nederland en de opening van Japan dat er ‘in allerlei vreemde dagbladen en andere geschriften’ onrecht aan Nederland is gedaan.⁷³ Hij vindt dat Nederlanders trots moeten zijn op wat ze bereikt hebben in Japan en dat ‘de eer van hun vaderland’ wat dat betreft in het geding is.⁷⁴ Van der Chijs schreef zijn werk voor het Koninklijk Instituut voor Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlands Indië en in de ‘voorrede van wege het instituut’ zegt de secretaris van dit instituut dat

‘...de Nederlanders het Japansch Gouvernement voorbereidden op noodzakelijke veranderingen en volle aanspraak hebben op de erkentelijkheid der overige Europeesche natiën voor de onbekrompene en belangelooze wijze, waarop de toelating van vreemdelingen in Japan en de noodzakelijkheid voor het Japansch Bestuur, om zijn stelsel van uitsluiting te verlaten, door de Nederlandsche regering zijn bepleit geworden, die daartoe al haren invloed in de schaal legde, om, zonder tot den oorlog toevlugt te nemen, ook voor andere mogendheden de slagbomen in Japan te doen ontsluiten.’⁷⁵

In dit citaat wordt de visie weergegeven die in het hele werk van Van der Chijs verdedigd wordt, aan de hand van uitgebreid bronnenonderzoek. Wanneer Van der Chijs over ‘vreemde geschriften’ schrijft, doelt hij vooral op de buitenlandse kritiek die in werking is gezet door Perry’s opmerkingen over Nederland. Nederland is dus duidelijk weer in de verdediging. Het boek is dan ook geschreven in opdracht van de overheid en opgedragen aan koning Willem III. Van der Chijs zegt in zijn voorrede dat hij de opdracht tot onderzoek kreeg omdat de ‘menigte paperassen’ over de Japanse aangelegenheden te groot was geworden, maar zijn onderzoek, onder het motto ‘Wat goed en waar is, geen daglicht ontvlucht’, laat zien dat Nederland iets wil bewijzen aan de wereld, wil laten zien dat het bijgedragen heeft aan de opening van Japan.

Belangrijk voor dit hoofdstuk is de stelling die Van der Chijs in een ‘bijlage’ in zijn boek neemt ten opzichte van de *Narrative* van Perry. Hij opent daarin met de opmerking dat Nederland nooit gewaardeerd is om haar werk in Japan, dat ‘hare edele politiek’ enkel miskend en bespot is en hij wil dat met zijn hele boek, maar vooral in deze ‘wederlegging’ ten opzichte van Perry, rechtzetten.⁷⁶ Hij gaat in op drie onderwerpen waarin in de *Narrative* Nederlands handelen aan de

⁷² Bleij, *Staatkunde*, 56.

⁷³ Chijs, *Neêrlands streven*, VIII.

⁷⁴ Chijs, *Neêrlands streven*, IX.

⁷⁵ Chijs, *Neêrlands streven*, XIII.

⁷⁶ Els Jacobs noemt deze zin onterecht de openingszin van het ‘relaas’ van Van der Chijs. Het is de openingszin van de ‘wederlegging’, opgenomen als bijlage III. Van der Chijs, *Neêrlands streven*, 499.

kaak wordt gesteld: Nederlands optreden in de zeventiende eeuw, in de jaren veertig van de negentiende eeuw en voor aankomst van Perry.

Over het eerste onderwerp is Van der Chijs kort. In de *Narrative* wordt het Nederland kwalijk genomen dat het in de zeventiende eeuw met de Japanners samengezworen heeft om de Portugezen, Spanjaarden en Engelsen uit Japan weg te werken. Van der Chijs verdedigt dit Nederlands handelen door te stellen dat de zeventiende eeuw nu eenmaal een periode was van monopolieën.

‘[H]oe kan men met eenigen billijken grond aan Nederland uitsluiting-maatregelen verwijten, uit eenen tijd afkomstig, toen de geheele wereld, ja zelfs de meest beschaafde gedeelten daarvan, met eene monopolie-manie behebt was, welke thans schier niet meer bekend is. Het is toch niet van Nederland te vorderen, dat zij in die eeuwen zoo oneindig verre boven alle overige Europesche staten zoude verheven zijn geweest, dat zij alleen oeconomisch politieke begrippen zoude gekoesterd hebben, waarvoor de wereld nog niet rijp was.’⁷⁷

Uitgebreider gaat Van der Chijs in op de verwijten aan de opstelling van Nederland in de jaren veertig van de negentiende eeuw. Nederland zou hier als trouwe volgeling van de Japanse overheid in 1846 de beperkingen bekend hebben gemaakt die vanaf dat moment aan de komst van buitenlandse schepen in Japan opgelegd zouden worden: westerse landen mochten geen Japanse schipbreukelingen naar Japan overbrengen of kaarten van Japan maken. Nederland zou maar al te graag hebben medegedeeld wat de westerse landen in Japan allemaal *niet* mochten. Van der Chijs draait dit verwijt slim om en vraagt retorisch of Nederland deze zaken beter *niet* bekend had moeten maken. Het antwoord is voor Van der Chijs vanzelfsprekend dat de westerse landen juist baat hadden bij de informatie, om zo ‘tijd en kosten’ te besparen.

‘Het Nederlandse Gouvernement heeft de bekendmaking van het Japansche bevelschrift nimmer beschouwd als eene poging om Japan te openen, noch om het Japansche Gouvernement in zijn bekrompen systeem te stijven, maar alleen als eene dienst voor de overige zeevarende volken.’⁷⁸

Van der Chijs merkt snerend op dat het Nederland wél kwalijk genomen kan worden dat het het Japanse besluit van 1842, om schipbreukelingen goed te verzorgen en schepen in nood van proviand te voorzien, niet bekend heeft gemaakt.

Jacobs, ‘Met alleen woorden’, 55.

⁷⁷ Van der Chijs, *Neêrlands streven*, 500-501.

⁷⁸ Van der Chijs, *Neêrlands streven*, 502.

‘[W]ant door dit verzwijgen heeft onder anderen Commodore Perry niet kunnen bespeuren, dat hij met zijn tractaat niet veel meer verkreeg, dan reeds twaalf jaren vroeger door Japan aan alle natiën was toegestaan.’⁷⁹

In een later hoofdstuk zal duidelijk worden dat deze opmerking van Van der Chijs onterecht is. Nederland maakte het besluit van 1842 wel degelijk bekend, ook in Amerika, maar pas in 1847.

Tot slot het Nederlandse optreden in Japan in het jaar voor de aankomst van Perry. In de *Narrative* wordt Nederland verweten dat het door (het uitzijn op) het sluiten van een verdrag met Japan en het opnemen van een MFN clause, zichzelf tot enig land zou maken dat met Japan verdragen zou kunnen sluiten. De andere landen zouden enkel met dezelfde verdragen kunnen volgen. Van der Chijs bestrijdt dit. Hij stelt dat het verdrag dat Nederland wilde sluiten alleen als ‘basis’ zou dienen en dat Nederland als beste een eerste verdrag had kunnen sluiten, omdat het veel ervaring met het land had. Perry zou hiervan enkel geprofiteerd hebben, want als Perry zijn verdrag op Nederlands voorstel gebaseerd had,

‘...dan had zijn tractaat vrij meer te betekenen hebben gehad, dan het stuk, dat hij naar Amerika mogt verzenden, dan zoude hij verkregen hebben, wat hij in de eerste plaats wenschte, handel met Japan, iets dat hem niet mogt gelukken.’⁸⁰

Van der Chijs lijkt hier te vergeten dat Japan niets moest weten van het Nederlandse voorstel voor een verdrag in 1852 en dat Perry’s belangrijkste doel in Japan géén handel was. Handel met Japan was voor Amerika één van de gewenste uitkomsten van de missie, maar niet *het* doel.⁸¹

De *Narrative* verwijt Nederland ook de Japanners te hebben gewaarschuwd voor de komst van de Amerikanen en ze daardoor onterecht achterdochtig te hebben gemaakt, bang voor Amerikaans geweld. Van der Chijs merkt op dat Nederland alleen gehandeld heeft in opdracht van de Amerikanen, die wilden dat de Japanners voorbereid waren op hun komst. Wat betreft de ‘vredelievendheid’ van de Amerikaanse missie vindt Van der Chijs dat de geschiedenis hem gelijk gegeven heeft:

‘Ook de uitkomst heeft geleerd, dat deze expeditie niet zoo vredelievend was, als men haar wilde doen voorkomen. In stede van met de vrede van in top stoomde Perry de baai van Jedo binnen met geladene kanonnen [met voetnoot naar *Narrative*]. Men zal mij tegenwerpen, dat dit slechts eene voorzorgsmaatregel was. Goed. Maar wanneer men

⁷⁹ Van der Chijs, *Neêrlands streven*, 502.

⁸⁰ Van der Chijs, *Neêrlands streven*, 504-505.

⁸¹ McOmie, *Opening*, 71.

iemand iets vriendschappelijks verzoekt, begint men dan met hem gereede moordtuigen voor ogen te houden?’⁸²

Deze agressieve houding van de Amerikanen wil Van der Chijs in zijn hele werk afzetten tegen de vredelievendheid van de Nederlanders, zoals ook uit de voorrede van het instituut bleek. Dit is de reden dat Jabobs het onderzoek van Van der Chijs ‘apologetisch’ noemt.⁸³ Dit is het beste te zien in de hier besproken bijlage, waar hij erg retorisch van leer trekt tegen hetgeen de Nederlanders in de *Narrative* verweten wordt. De toon is ook in de rest van het boek terug te vinden, maar meestal meer indirect, door het benadrukken van Nederlands ‘vredelievende’ en ‘belangelooze’ handelswijze in Japan en minder door zich rechtstreeks te richten op de Amerikaanse geschriften.⁸⁴

De in België geboren J.B.J. van Doren schreef in 1861 het boek *De openstelling van Japan voor vreemde natiën in 1856*. Hij heeft een ander uitgangspunt dan de andere hier behandelde negentiende eeuwse auteurs. Willen Von Siebold, Bleij en Van der Chijs bewijzen dat Nederland in Japan groot werk heeft verricht, Van Doren neemt de opening van Japan als aanleiding om, zo schrijft hij in zijn voorwoord, ‘...aan de lezende wereld, bij wijze van aantekeningen eenige *Episoden*, althans wat er in de laatste tien jaren met dat merkwaardig land gebeurd is, mede te deelen.’ Hij pretendeert dus een onpartijdig werk te schrijven, waarin hij niet, zoals de andere boeken doen, duidelijk een stelling hard wil maken.

Van Doren lijkt dan ook minder lof aan de Nederlandse overheid te doen toekomen dan zijn tijdgenoten hebben gedaan. Dit blijkt reeds bij behandeling van de brief van Willem II aan de Japanse shogun. Van Doren beschrijft hoe Nederlandse privileges in de loop van de negentiende eeuw steeds verder terugliepen en dat de Nederlanders aan steeds meer vernederingen moesten geloven. ‘Zulk een toestand vereischte eene verandering’. Als er niets zou gebeuren, zou Nederland enkel slechter behandeld worden en steeds minder winst maken. De enige manier om hierin verandering te brengen was Japan pogen te openen voor wereldhandel. Géén onbaatzuchtige drijfveren dus, maar eigenbelang. Daarnaast wachtte Nederland al lang ‘...tot het bereiken van dat groote doel als bemiddelaar op te treden, slechts wachtende op een goede gelegenheid’.⁸⁵

Deze toon is fundamenteel verschillend van eerder genoemd werk uit deze periode. Wat ook anders is, is de behandeling van de missie van Perry. Deze komt net zo aan bod als in twintigste eeuwse boeken gebeurt, met veel details, sfeerbeschrijvingen van de ‘feestelijken’ maaltijden en de

⁸² Van der Chijs, *Neêrlands streven*, 506. Cursivering Van der Chijs.

⁸³ Jacobs, ‘Met alleen woorden’, 55.

⁸⁴ Een enkele keer zet Van der Chijs zich nog expliciet af tegen Amerika: 285-286. Meestal wordt echter vooral de eigen belangeloosheid benadrukt en de vredevolle manier waarop Nederland diplomatie in Japan wilde voeren: 20, 86, 116, 126, 202, 207, 223.

⁸⁵ J.B.J. van Doren, *De openstelling van Japan voor vreemde natiën in 1856: volgens zoowel uitgegevene, als niet uitgegevene bronnen* (Amsterdam 1861) 23.

'grooten angst onder de weerlooze bewonders.'⁸⁶ Ook krijgt de lezer veel achtergrond van de missie van de Amerikanen. Van Doren maakt zijn in de inleiding aangekondigde benadering waar, door de komst van Perry naar de Ryukyu eilanden als aanleiding te gebruiken om te schrijven over de geografie, cultuur, flora, fauna en geschiedenis van de eilanden.

Van Doren is ook veel minder afwijzend ten aanzien van Perry en de Amerikaanse handelwijze. Zijn conclusies zijn een midden van bewondering voor Perry en het (toch) centraal stellen van Nederlands beleid. Van Doren schrijft dat de Nederlandse regering na het eerste bezoek van Perry er alles aan gedaan heeft '...om de Japansche regering te bewegen tot het sluiten van een beter traktaat, niet alleen voor Nederland, maar met alle mogendheden, die daartoe pogingen zouden doen.' Door deze Nederlandse druk had Japan, bij terugkomst van de Amerikaanse vloot, '...rijpelijk nagedacht over de verzoeken van den Nederlandschen vertegenwoordiger te Decima.' Hierdoor kwam Japan tot het inzicht dat de afsluiting onhoudbaar was en 'nam dan ook het wijze besluit, met den Amerikaanschen vlootvoogd Perry over een handelstraktaat te onderhandelen.'⁸⁷ Aan de andere kant is het in Van Doren Perry zélf, die door zijn weg van 'volharding' te volgen Japan op de knieën weet te krijgen en '...welke standvastigheid hem ook later van veel nut is geweest.'⁸⁸ Deze standvastigheid heeft er namelijk voor gezorgd dat de Japanse onderhandelaars, volgens Van Doren, toegaven aan Perry's eisen.⁸⁹ De bewondering voor Perry blijkt later nog beter:

'Op zulk eene schrandere en menschkundige wijze heeft de heer Perry zonder geweld of bloedvergieten zijn doel bereikt en in de geschiedrollen eene plaats ingenomen, die de tijd noch de omstandigheden zullen kunnen uitwisschen.'⁹⁰

Deze wat dubbele houding wordt later door Van Doren samengebracht:

'Het is inderdaad niet te ontkennen, dat de onderneming der Amerikanen, in verband met hetgeen door de Nederlandsche regering werd aangewend, de grondslag is van de tot heden met andere mogendheden gesloten traktaten. De Amerikanen, handelende in overeenstemming met het edele doel, om Japan voor den wereldhandel open te stellen: een beginsel dat zijnen oorsprong vindt in den vroeger vermelden brief van Willem II (...).'⁹¹

⁸⁶ Voor het tweede bezoek van Perry geldt hetzelfde. Doren, *Openstelling*, 33-45, 59-75.

⁸⁷ Doren, *Openstelling*, 56-58.

⁸⁸ Doren, *Openstelling*, 59.

⁸⁹ Doren, *Openstelling*, 68.

⁹⁰ Doren, *Openstelling*, 75.

⁹¹ Doren, *Openstelling*, 98. Dit wordt gevolgd door de opmerking dat de intenties van de Nederlandse overheid in 1844 vaak verkeerd ingeschat zijn. Van Doren stelt dan dat de goede uitkomst van de missie van Perry, deze inschatting heeft 'gelogenstraft'. Dit is een zeer kromme redenering, die we ook elders terugvinden. *Openstelling*, 25-26.

Van Doren is van mening dat Perry veel eer toekomt voor de manier waarop hij Japan heeft weten te bewegen haar havens te openen, maar dat de principes waarop zijn missie gebaseerd was, van Nederland afkomstig waren. De brief van Willem II, zo vat Van Doren samen, is altijd het uitgangspunt geweest van Nederlands handelwijze in Japan: met de belangen van Japan voorop. Nederland heeft zich in Japan nooit bediend van 'geweld noch bedreiging of vertooning van magt' en was daarnaast bereid om ieder 'voorregt op te offeren' en vrije handel voor alle landen na te streven.⁹² Wat dat betreft is Nederland dus de grote drijfveer achter de opening van Japan. Er zit echter bij Van Doren een grote *maar* achter. Nederland zou dit op eigen kracht nooit binnen die termijn bereikt hebben als nu het geval is geweest. Het lijkt of hij de *oorzaak* van de opening aan Nederland toeschrijft, de *aanleiding* aan Amerika. Nederland zou niet

'...zonder steun en drang van vreemde zeemagten even zeer en zoo spoedig dat doel zouden bereikt hebben, doch met regt vermeenen wij, dat Nederland door zijn standvastigheid en zijne vreedzame middelen en door vreemde staten aangewende pogingen ondersteund, eenen gunstigen invloed op het verkrijgen der belangrijke resultaten uitgeoefend heeft.'⁹³

De twintigste eeuw

De draad, die met het werk van Van der Chijs ophoudt, is door J. Stellingwerff in 1988 weer opgepakt. Stellingwerff voegt aan het werk niet veel toe, maar brengt voornamelijk opnieuw de rol van Nederland bij de opening van Japan onder de aandacht. Hij doet dat aan de hand van de schenking van het Nederlandse schip de *Soembing* aan de Japanse regering en de drie bezoeken van kapitein Gerhardus Fabius (1806-1888) aan Japan. In het werk van Stellingwerff staat Nederlands bemiddelende en onderwijzende rol in Japan centraal. Opperhoofd Donker Curtius was degene die als 'boodschapper' fungeerde bij de komst van andere landen in Nagasaki en hij was door de Japanners te adviseren tussen de bezoeken van Perry in een 'westerse souffleur bij hun diplomatieke steekspel'.⁹⁴ Ook doet Stellingwerff er veel aan om te laten zien dat Nederlands advies in Japan zeer op prijs werd gesteld en dat er een hechte vriendschap tussen de twee landen bestond.⁹⁵

Is Donker Curtius de vertegenwoordiger van de diplomatie, Fabius vertegenwoordigt door zijn westers onderwijs de culturele kant, de dieper liggende druk achter de opening van Japan. Dit onderwijs heeft in Stellingwerff een zeer onbaatzuchtige karakter, dat zijn oorsprong vindt in een

⁹² Doren, *Openstelling*, 205-206.

⁹³ Doren, *Openstelling*, 207.

⁹⁴ J. Stellingwerff, *Zijne Majesteits raderstoomschip Soembing overgedragen aan Japan* (Zutphen 1988) 17-19.

⁹⁵ Stellingwerff, *Soembing*, 37, 85. Moeshart zal naar deze laatste bladzijde impliciet verwijzen in zijn stelling bij zijn proefschrift, dat een vriendschap tussen mensen mogelijk is, maar tussen landen niet.

goede vriendschappelijke band tussen Nederland en Japan. Het onderwijs zou een vredelievende manier zijn om Japan tot opening te bewegen.⁹⁶ Wat dat betreft is Stellingwerff bijna 'negentiende eeuws' te noemen, omdat hij de Nederlanders in Japan typeert als mensen die handelden uit begrip voor het Japanse bestel en de gewelddadige benadering schuwden. Nederlanders kozen er uit begrip voor Japan voor niet veel druk te leggen op de vraag om vrije handel, omdat dit voor Japan een te grote verandering zou betekenen, maar richtten zich op het verkrijgen van vrijheid buiten Dejima.⁹⁷

Bij Stellingwerff blijft een beetje in het midden wat er nu uiteindelijk door Nederland bereikt is. Ondanks de bewonderende woorden van Engelse en Amerikaanse zijde,⁹⁸ lijkt Stellingwerff met Fabius in teleurstelling af te sluiten, omdat, als Fabius voor de laatste keer Japan verlaat, er voor Nederland nog geen wenselijk verdrag is ondertekend.⁹⁹ Mocht Fabius een voor Nederland gunstig verdrag niet meer meemaken, het is terecht om te stellen dat Stellingwerff, te oordelen naar de toon in zijn boek en de keuzes in zijn bronnen,¹⁰⁰ heeft willen betogen dat Nederland door het diplomatieke handelen van Donker Curtius en het onderwijs van Fabius, voor de opening van Japan onmisbaar was.

Een wat meer kritische en pessimistische blik van eigen bodem op de rol van Nederland in Japan is begonnen met een artikel van de Nederlandse historica Els M. Jacobs in 1990. Ze neemt daarin afstand van het 'onvolledige, verontwaardigde en apologetische karakter' van het werk van Van der Chijs.¹⁰¹ In het artikel neemt Jacobs alleen de ruimte om de overdracht van de brief van 1844 te behandelen. Dit gebeurt gedetailleerd en volledig en leidt haar tot de volgende conclusies:

'De negentiende-eeuwse Nederlandse opvatting, dat Perry Japan alleen dankzij de belangeloze Nederlandse voorbereidingen tot concessies kon dwingen, kent in alle oprechtheid teveel gewicht toe aan de koninklijke boodschap van 1844. (...) Met alleen woorden als wapen moest de Nederlandse poging, die uitblonk in zuinigheid en ondoortastendheid, wel falen.'¹⁰²

In een later hoofdstuk zal bij de briefwisseling uitgebreider worden stilgestaan, maar drie zaken moeten hier kort aangestipt worden. Jacobs laat in de kern van haar betoog, buiten Van der Chijs, de negentiende eeuwse auteurs buiten beschouwing en maakt toch een overstap van deze auteur, die

⁹⁶ Stellingwerff, *Soembing*, 33.

⁹⁷ Stellingwerff, *Soembing*, 62.

⁹⁸ Stellingwerff, *Soembing*, 103, 106.

⁹⁹ Stellingwerff, *Soembing*, 107-108.

¹⁰⁰ De nadruk ligt op de verslagen van Fabius zelf, op bewonderende Japanse woorden en op de bewonderende woorden van andere westerse landen.

¹⁰¹ Jacobs, *Met alleen woorden*, 55.

¹⁰² Jacobs, *Met alleen woorden*, 77.

zij als enige van de vier in de kern van haar betoog citeert, naar 'de negentiende eeuwse opvatting' in haar conclusie. Dit is onbevredigend omdat, zoals we gezien hebben, de door Jacobs verzwegen Van Doren een andere mening dan Van der Chijs is toegedaan. Ten tweede is de stelling van géén van de negentiende eeuwse schrijvers dat *enkel* door de missie van 1844 Perry succes had. De bemiddelingen tussen de bezoeken van Perry zijn daarin ook belangrijk, maar vallen buiten het bereik van het artikel van Jacobs. Tot slot doet de conclusie dat de missie 'wel moest falen' groot onrecht aan de veelzijdigheid van de geschiedenis (en geschiedschrijving) en is deze maar al te gemakkelijk, met de uiteindelijke loop der gebeurtenissen, te verdedigen.

De stelling die door Van der Chijs het sterkst verdedigd is, is door Moeshart anderhalve eeuw later op zijn zachtst uitgedrukt om zeep geholpen. De helden van Van der Chijs en later Stellingwerff, Donker Curtius en Fabius, zijn de 'tegenstanders' in het werk van Moeshart.¹⁰³ Het boek van Moeshart vertelt de biografie van dokter Jan Karel van den Broek (1814-1865), die van 1853 tot 1857 werkzaam was op Dejima. In de tijd dat deze dokter in Japan was, gaf hij Japanners onderwijs in westerse wetenschap en demonstreerde westerse apparaten, zoals de telegraaf, op speciale gelegenheden. Moeshart pleit ervoor in deze hoek de werkelijke bijdrage van Nederland in de 'opening' van Japan te zoeken: Japan onderwijzen in westerse kennis en op deze manier klaarstomen om goede en blijvende relaties met het Westen aan te kunnen gaan.

Dokter Van den Broek stond op slechte voet met het opperhoofd van Dejima, Donker Curtius, die verantwoordelijk was voor de gang van zaken in Japan en de onderhandelingen met dat land. Moeshart is erg kritisch op de rol die Donker Curtius gespeeld heeft in de periode van de 'opening'. Ook Fabius moet het ontgelden. De kritiek is onder te verdelen in drie categorieën: de manier waarop Donker Curtius onderhandelde en wat hij daarmee voor elkaar kreeg, meer persoonlijke kritiek over de manier waarop hij zich in onderling contact opstelde en ten slotte de aanpak van Nederland meer in het algemeen.

De tirades tegen het opperhoofd beginnen vanaf de periode dat Perry zijn verdrag sloot en dat Putiatin en Stirling in Nagasaki zijn geweest. In deze periode had Donker Curtius, ondanks 'zijn voortdurende aanwezigheid in Nagasaki' niets bereikt.¹⁰⁴ Sterker nog, hij had het Japanse verbod om met de Britten te communiceren '...zonder te protesteren [laten] passeren.'¹⁰⁵ Ondertussen had Fabius over de Nederlandse voortgang in Japan erg overdreven, waardoor er in Batavia onterecht een 'enthousiaste stemming' ontstond.¹⁰⁶

Ook het jaar daarop kreeg Donker Curtius, in de ogen van Moeshart, te weinig voor elkaar.

¹⁰³ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 14.

¹⁰⁴ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 57.

¹⁰⁵ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 93.

¹⁰⁶ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 65.

Hij was ‘niet veel opgeschoten’, ondanks dat het vele contact met de Japanners genoeg mogelijkheden had gegeven om over een verdrag te beginnen. Moeshart vindt het daarnaast onbegrijpelijk dat Donker Curtius ‘...zo veel moeite moest doen om dezelfde bewegingsvrijheid voor de Nederlanders te verkrijgen die de Amerikanen in Shimoda al enige tijd hadden.’ Aan Nederland was dezelfde behandeling als de Amerikanen beloofd en hier had het opperhoofd ook op aan moeten dringen. ‘De conclusie kan niet anders zijn dan dat het Donker Curtius aan de nodige bekwaamheden ontbrak.’ Het feit dat het in november 1855 overeengekomen verdrag de al bestaande handelsmethoden handhaafde bewijst voor Moeshart hoe ‘...weinig Donker Curtius op handelsgebied had bereikt’.¹⁰⁷

De verwijten aan Donker Curtius worden voor de jaren daarop veelvuldig herhaald. Hij zou te weinig bereiken in de onderhandelingen, te onderworpen zijn aan het Japanse bestuur en zo op handelsgebied helemaal niets voor elkaar krijgen.¹⁰⁸ Dit alles liep uit op de weigering van de Amerikaan Harris om het Nederlandse verdrag te volgen en ‘[o]pnieuw was Donker Curtius een ‘opvolger’ in plaats van een ‘pionier’ gebleken.’¹⁰⁹ Dit alles was ook de visie van Van den Broek. Moeshart laat zien dat Van den Broek zich daar verschillende malen over beklaagd heeft. Een voorbeeld daarvan is dat Nederlanders lange tijd niet vrij rond mochten lopen in Nagasaki. Van den Broek vond dat het opperhoofd dit ferm af moest dwingen, maar ‘Donker Curtius [liet] duidelijk zien hoe hij de verhoudingen met de Japanners zag’. Hij wilde, in de ogen van Van den Broek, niets afdwingen, de Japanners tot niets verplichten en dat ‘...was nu juist wat Van den Broek zo bijzonder hinderde.’¹¹⁰

Dit brengt ons bij de tweede vorm van kritek, de meer persoonlijke aanvallen op Donker Curtius, die Moeshart van zijn hoofdpersoon overneemt. Het opperhoofd kon werkelijk niets goed doen. Hij wordt getypeerd als een ‘bedachtzame autoritaire bureaucraat’ die voor een ‘verstikkend regime’ zorgde en daarmee Van den Broek tegenwerkte.¹¹¹ Van den Broek had, naast de bewegingsvrijheid, ook commentaar op de manier waarop Donker Curtius de geldzaken regelde. Hadden de Amerikanen voor elkaar dat ze gewoon konden betalen voor de spullen die ze in Japan kochten, bij de Nederlanders moest alles via een gecontroleerde omweg gaan (de ‘geldkamer’), wat voor de Nederlanders vervelend was. ‘Hieruit blijkt dus eens te meer dat Donker Curtius een slecht onderhandelaar was en te weinig oog had voor de omstandigheden waaronder de bewoners van Dejima leefde.’ Het had voor Donker Curtius ‘weinig moeite moeten kosten’, omdat Amerika de zaken al voor elkaar had, maar hij ‘liet de zaken op zijn beloop’ waar de bewoners van Dejima last

¹⁰⁷ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 73-74.

¹⁰⁸ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 82, 84, 96, 98-100.

¹⁰⁹ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 137.

¹¹⁰ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 140.

¹¹¹ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 80, 141, 200.

van ondervonden.¹¹²

De kritiek op Donker Curtius gaat verder. Niet alleen zou hij onredelijk tegenover Van den Broek zijn geweest, maar ook tegenover ander personeel.¹¹³ In brieven aan de Gouverneur Generaal en Fabius nam het opperhoofd de ruimte ‘om zijn opwinding af te reageren’ en door ‘...op deze manier zijn vuile was buiten te hangen schiep Donker Curtius een zwak beeld van zichzelf als hoogste autoriteit van het eiland.’ Hij trok zich niets aan van zijn ‘lotgenoten’ waardoor anderen ‘zich van hem afkeerden en hem niet meer serieus namen.’¹¹⁴

Een ruzie met een Nederlandse ingenieur, die de Japanners onder andere moest onderwijzen over mijnbouw, wordt door Moeshart aangegrepen om te stellen dat Donker Curtius de openstelling van Japan niet alleen weinig dichterbij bracht, maar zelfs tegenwerkte. De ingenieur mocht het land niet in, had daar geen toestemming voor, dus ging hij Japanners op Dejima onderwijzen. Omdat het daar erg koud was, vroeg hij of hij de enig beschikbare kachel van Donker Curtius mocht gebruiken, maar die ‘reageerde op zijn karakteristieke autoritaire wijze’ en hield de kachel voor zichzelf. De ruzie liep uit de hand en de ingenieur werd geschorst, waardoor de lessen niet door konden gaan.

‘Donker Curtius heeft hier de belangen van Japan en Nederland wel heel slecht behartigd: zijn eigen warme voeten waren belangrijker dan de lessen in mijnbouwkundige vakken aan de Japanners, die uiteindelijk ten doel hadden de verbetering van het Japanse mijnwezen en de verhoging van de produktie van kolen en koper voor uitvoer naar Nederlands Indië.’¹¹⁵

Donker Curtius werkte de opening van Japan dus tegen, met betrekking tot overdracht van westerse kennis. Het laatste voorbeeld zijn de westerse boeken, die moeilijk in Japan te krijgen waren en daarbij ‘...had Donker Curtius, in zijn streven de Japanse overheden te plezieren, zijn best gedaan dat nog moeilijker te maken.’¹¹⁶

Donker Curtius is in de ogen van Moeshart een ‘dilettant’ die onterecht alle lof krijgt voor de resultaten van de Nederlandse bijdragen bij de opening van Japan.¹¹⁷ Daarbij kunnen we zijn verslagen niet vertrouwen, want het dagregister geeft in de ogen van Moeshart een ‘...vertekend beeld van wat er in werkelijkheid op het eiland gebeurde. (...) Curtius had er belang bij zijn eigen rol in een zo gunstig mogelijk daglicht te stellen.’¹¹⁸ Mede door het optreden van Donker Curtius zou Nederlands idealistische politiek gefaald hebben.¹¹⁹

¹¹² Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 132.

¹¹³ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 104, 114-115.

¹¹⁴ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 116-117.

¹¹⁵ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 125-126.

¹¹⁶ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 178.

¹¹⁷ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 200.

¹¹⁸ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 151.

¹¹⁹ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 92, 198.

We kunnen samenvattend zeggen dat de plaats van Nederland in de historiografie zowel verschilt in de Engelstalige als in de Nederlandstalige geschiedschrijving als in tijd. In de negentiende eeuw is de plaats van Nederland in Japan door Perry fel aangevallen en, mede als reactie daarop, door Nederlanders verdedigd. Perry stelde dat de Nederlanders samenzwoeren met de Japanners en poogden de andere landen uit Japan te houden. De Nederlanders in de negentiende eeuw daarentegen wilden aantonen dat het Nederlandse beleid, al voor de komst van Perry, zich richtte op openstelling van Japan voor *alle* landen.

In de twintigste eeuw is de houding in de Engelstalige literatuur nog steeds veel beïnvloed door het werk van Perry. Historici die buiten het passieve beeld van Nederland willen treden, missen de kennis van de Nederlandse taal om de stelling van Perry met Nederlandse bronnen te bekritisieren. Hierdoor is de rol van Nederlanders bij de opening van Japan in de Engelstalige literatuur nog steeds onderbelicht en achtergesteld.

In Nederland is er in de laatste decennia wél nieuw onderzoek gedaan naar de Nederlandse bijdrage aan de opening van Japan. Er heeft daarin een fundamentele verandering plaatsgevonden ten opzichte van de negentiende eeuw. Gaan zowel de negentiende als de twintigste eeuwse historici uit van de beste bedoelingen van de Nederlandse regering, over de *uitwerking* van het Nederlands beleid verschillen ze van mening. In de negentiende eeuw werd er vanuit gegaan dat het Nederlands beleid en de bemiddeling vanaf 1844 een belangrijke rol heeft gespeeld bij het succes van Perry en anderen. Stellingwerff lijkt nog enigszins mee te gaan in deze toon, maar Jacobs en vooral Moeshart hebben een volledig andere stelling ingenomen. Zij hebben gesteld dat het Nederlands beleid in Japan, door de afwezigheid van militaire dreiging (Jacobs) en het ontbreken van goede en doortastende diplomatie (Moeshart) tot gevolg hebben gehad dat Nederland in Japan steeds afgewimpeld is en de belangrijke primeurs voor mannen als Perry en Harris weggelegd waren. Nederland kon met haar belangrijke verdragen uiteindelijk enkel de verdragen van deze heren volgen.

Hoofdstuk IV

Een brief van de koning

Na dit uitgebreide overzicht van de voorgeschiedenis van Nederlands positie in Japan en van de geschiedschrijving over de opening van Japan, zal nu de aandacht worden gericht op de vraag wat de plaats van Nederland bij de opening van Japan was. Uit het voorgaande hoofdstuk is duidelijk geworden welke rol Nederland in de geschiedschrijving is toegedicht. Engelstalig onderzoek heeft echter nagenoeg geen gebruik gemaakt van Nederlands archiefmateriaal en door Nederlandse historici is de vraag naar Nederlands rol nooit afdoende onderzocht. Hierdoor zijn de tot dusver getrokken conclusies onbevredigend. In de hierop volgende hoofdstukken, die in drie stappen de periode 1844-1858 behandelen, zal moeten blijken of de conclusies over de rol van Nederland bij de opening van Japan een heroverweging verdienen.

We hebben gezien hoe Nederland in Japan een bevoorrechte positie veroverde, maar hoe, na verloop van tijd, de economische voordelen van die positie steeds verder afnamen. Het niveau van handel van voor de Franse overheersing van Nederland werd teruggevonden, maar het was ook toen al niet meer te vergelijken met de winst die gemaakt werd in de zeventiende eeuw. In de eerste helft van de negentiende eeuw had Nederland zelf veel verandering doorgemaakt en was er, zoals in het eerste hoofdstuk beschreven is, aan het eind van de jaren dertig niet goed aan toe. Het was België kwijt, kende, met enkele uitzonderingen, geen grote industrieën en de kleine drie decennia onder Willem I hadden Nederland in grote financiële problemen gebracht. In Japan echter bleef Nederland, ondanks het weinige economische voordeel dat er te behalen viel, aanwezig op Dejima.

Ondertussen waren er andere landen die grote plannen hadden in Azië. We hebben gezien hoe in de loop van de negentiende eeuw vooral Rusland, Engeland en de Verenigde Staten in competitie met elkaar Azië economisch veroverden. De opening van Japan was hier een onderdeel van. Wat kon Nederland daartegen beginnen? Kon het een rol van enige betekenis spelen? Moest en kon het haar positie in Japan, zo nodig militair, verdedigen? Moest het zich actief bemoeien met de veranderende verhoudingen in Azië, die ongetwijfeld hun weerslag op Japan zouden hebben, of moest het zich zo veel mogelijk op de achtergrond houden? Om die vragen te beantwoorden zullen we eerst nogmaals naar Nederland terugkeren.

Nederland tot 1850

In de jaren veertig van de negentiende eeuw kon Nederland zich moeilijk herstellen van de crisis die aan het eind van het voorafgaande decennium was ontstaan. Een antwoord op de problemen werd gegeven door de in deze periode opkomende liberalen. Zij vonden dat de overheid zich afzijdig

moest houden van de economie en industrie. Een kleine overheid zou deze sectoren vrij laten zich te ontwikkelen en zou op deze manier flexibeler zijn dan het grote, uitgebreide en daardoor logge staatsapparaat van Willem I.¹ Dit bracht twee problemen met zich mee. Ten eerste was het bijna onmogelijk de NHM te hervormen. Dit was zo'n grote en invloedrijke instelling geworden, dat zij zich niet zomaar liet terugdringen.² Daarnaast bracht de liberalisering grote problemen voor de plekken waar dit oude beleid wél succes had. De Nederlandse industrie was nog te zwak om op eigen kracht, zonder de bescherming die het onder Willem I genoten had, op internationaal niveau te kunnen concurreren.

Ondertussen bleef het Cultuurstelsel bestaan. Het mocht volledig tegen de principes van de liberalen ingaan, maar iedereen was het er over eens dat zonder deze inkomsten Nederland geheel kansloos was in concurrentie met andere landen. Ze kozen dan ook voor '...het adagium 'liberaal in Nederland, conservatief in de koloniën'.³

De structuur van de economie van de jaren dertig werkte remmend op de ontwikkeling in de jaren veertig. Daarnaast had de financiële crisis ervoor gezorgd dat er minder bereidheid was grote investeringen te doen in de Nederlandse industrie. Dit alles zorgde voor een Nederland dat er in de jaren veertig slecht aan toe was, wat zich uitte in een toename van de armoede.⁴ Deze verarming, de slechte uitgangspositie van de Nederlandse economie en de onrust die in andere landen toenam, waren oorzaken van de grondwetswijziging van 1848.⁵ In deze nieuwe grondwet kreeg Nederland een rechtstreeks gekozen Tweede Kamer, een indirect gekozen Eerste Kamer en de ministers kregen volledige politieke verantwoordelijkheid. De Tweede Kamer moest ieder jaar de begroting goedkeuren.⁶ Zowel de ministers als de Tweede Kamer kregen meer verantwoordelijkheid dan in de grondwet van 1840.

Het was met deze nieuwe grondwet, dat Nederland zich neerlegde bij de positie die het vanaf 1830 had. 'De grondwet van 1815 was bedoeld voor een middelgrote continentale staat met een wezenlijke functie in het Europese statensysteem. De grondwet van 1848 betekende, in dit verband beschouwd, een erkenning van Nederlands onmacht.'⁷ In die context is de opmerking van Van Zanden en Van Riel, dat Nederland zich neerlegde bij het feit dat ze een 'tweederangs mogendheid' waren geworden, te negatief.⁸ Kossmann beschrijft hoe Nederland juist de positieve kanten in probeerde te zien van deze nieuwe positie. Nederland had door het wegvallen van haar actieve rol in Europa een juk af kunnen werpen en het zou zodoende een 'zetel van vrede en

¹ Kossmann, *De lage landen*, 128.

² Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 222.

³ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 221.

⁴ Kossmann, *De lage landen*, 127.

⁵ Kossmann, *De lage landen*, 134-135.

⁶ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 215.

⁷ Kossmann, *De lage landen*, 136.

⁸ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 216.

vrijheid' kunnen zijn.⁹ Het kleiner worden van het territorium en politieke betekenis betekende dus geenszins dat Nederland zich als een minder, 'tweederangs', land zag. Op moreel gebied zou het des te belangrijker zijn en worden.

Door de genoemde financiële misère moest Nederland bezuinigen. Dit gebeurde onder andere op het leger. Afname van Nederlands militaire kracht was een verschijnsel dat zich al in de achttiende eeuw voordeed en dit zette zich in de negentiende eeuw voort. De periode van de Belgische afscheiding was de enige periode dat Nederland de kosten voor het leger liet oplopen. Voor de rest van de eerste helft van de negentiende eeuw, en zo ook in de jaren veertig, was dit een post van bezuiniging.¹⁰ Op militair gebied nam Nederlands invloed en kracht dus af en het zou zijn koloniën, mocht het nodig zijn, nooit effectief kunnen verdedigen.¹¹

Een veranderende wereld

In deze jaren van verandering keken de Nederlanders anders naar de Japanse afsluiting. Dit had haar oorsprong in een nieuwe visie op internationale handel die afkomstig was uit Engeland en de Verenigde Staten. In het begin van de negentiende eeuw werd de Europese markt gekenmerkt door bescherming van de nationale belangen, wat in het begin van de jaren veertig opnieuw gebeurde. Na 1842 echter, vond er '[o]nder Britse leiding (...) een radicale liberalisering van het internationale handelsverkeer plaats.'¹² In Nederland begon deze nieuwe opvatting ook voet aan de grond te krijgen, al had het door lange en intensieve bemoeienis van de staat nog moeite hier in mee te gaan. Toch wordt dit veranderende klimaat als een van de oorzaken gezien voor een meer kritische houding ten aanzien van de Japanse afsluiting. Nederlanders hadden van deze afsluiting enkele decennia terug nog bescherming genoten en deze geprezen, maar nu was de opvatting dat Japan een verouderd systeem, dat geen functie meer had in een wereld waar vrije handel zou regeren, onterecht in stand poogde te houden.¹³ De Eerste Opium Oorlog in China was aanleiding voor

⁹ Kossmann, *De lage landen*, 136-137.

¹⁰ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 123-124, 216.

¹¹ Belangrijke kanttekening daarbij is dat Nederland in 1824 een verdrag met Engeland sloot, waardoor het de steun genoot van het machtigste land in Azië. De voor Nederlanders in Japan belangrijke zeemacht in Nederlands Indië nam tussen 1818 en 1824 bijna met de helft af. Daarnaast was de organisatie van de vloot in Indië steeds onderhevig aan veranderingen, die slecht van de grond kwamen. De marine zou slecht presteren in de regio, voornamelijk door een tekort aan geld. A.M.C van Dissel, 'Tropenjaren: de Nederlandse zeemacht in Aziatische wateren (1816-1962)', in J.R. Bruijn & C.B. Wels (red.), *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2003) 245, 247, 249, 253.

¹² Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 234.

¹³ Dit wordt ondersteund door een opmerking in een negentiende eeuws boek, waarin de schrijver zich afzet tegen oude protectionistische opvattingen en schrijft: 'De verstandige koopman heeft reeds lang deze denkbeelden verworpen en hij tracht de goedkoopste markt tot inkoop, en de duurste markt tot verkoop te vinden.' Bleij, *Staatkunde*, 52-53.

Nederland uiting te geven aan deze opvatting.¹⁴

Engeland nam (inderdaad) een leidende rol op zich door in China met veel militair vertoon 'vrije' handel af te dwingen. Dit bracht de Nederlanders in Japan in een lastige positie. De Nederlanders waren bang in een internationaal conflict verzeild te raken en wisten dat het militair tot helemaal niets in staat was. Japan actief in haar afsluiting blijven steunen terwijl Engeland bereid bleek dit soort afsluitingen militair te doorbreken was dus geen optie. Een andere mogelijkheid was Japan verlaten en hiermee het land onder druk zetten, omdat Japan dan haar informatievoorziening over westerse aangelegenheden zou verliezen, in een tijd dat dit meer dan ooit nodig was. Maar ook deze mogelijkheid was onaantrekkelijk. De kans was te groot dat Nederland haar bijzondere plek in Japan zou verliezen. Een brief uit naam van de Nederlandse koning, waarin Japan op de hoogte gesteld zou worden van de veranderingen in haar nabije omgeving en de gevaren die hieruit voortkwamen, werd als goede middenweg gezien.¹⁵

Door Japan met een brief te wijzen op de nieuwe situatie in Azië, die mede door de Opium Oorlog ontstaan was en de wenselijkheid die daaruit voortvloeide dat Japan zich open zou stellen voor handel met andere landen dan Nederland en China, zouden Nederlanders zich geen zorgen hoeven maken over verwijten van Japan of westerse landen. Nederland zou in Japan voldoen aan de verantwoordelijkheid het land op de hoogte te houden van de stand van zaken in de wereld, het zou aan westerse mogendheden kunnen tonen niet alleen eigenbelang in Japan na te streven. Conflicten werden op deze wijze vermeden.

De brief bracht voor nog een dilemma een oplossing. Zoals in hoofdstuk twee aan de orde is gekomen, draaide Japan in 1842 het edict van 1825, waarin stond dat ieder buitenlands schip dat de Japanse kust naderde beschoten moest worden, terug. De Japanse overheid vroeg de Nederlanders dit besluit aan de wereld kenbaar te maken. Dit zorgde ervoor dat Nederland in een bijna onmogelijke positie werd gebracht. De Japanse herziening hield namelijk (nogal tegenstrijdig) de afsluiting vol, maar verbeterde de behandeling van buitenlandse schepen. Als dit andere landen ter oren kwam, was er een grote kans op meer interesse voor nieuwe handelsbetrekkingen met Japan. Misverstanden tussen westerse landen en Japan leken dan onvermijdelijk en deze zouden, zoals de Opium Oorlog geleerd had, desastreuze gevolgen kunnen hebben. Dit gevaar bracht Nederland niets goeds. Het zou de bijzondere voorrechten in Japan kunnen verliezen, of zou, in geval van escalatie, gevraagd kunnen worden Japan militair te steunen.¹⁶

In Nederland was de minister van Koloniën (zie bijlage I voor een lijst van ministers) verheugd dat Japan de onhoudbaarheid van haar rigoureuze afsluiting inzag, maar hij was bang dat

¹⁴ Legêne, *Bagage*, 161-162. H. Stapelkamp, *Gerhardus Fabius (1806-1888): een leven voor de marine* (Amsterdam 1999) 87.

¹⁵ Chijs, *Neêrlands streven*, 16-21.

¹⁶ Jacobs, 'Met alleen woorden', 58-60.

dit besef nog niet 'diep genoeg was geworteld'.¹⁷ Hij schreef dat het 'Japansch Gouv[ernement] eenig denkbeeld heeft van het gevaar, waarin het verkeer zou, wanneer er botsingen plaats hadden', maar dat alleen herroeping van het edict van 1825 verre van garantie was dat conflicten tussen Engeland en Japan vermeden zouden worden. Het lange en goede contact dat tussen Nederland en Japan bestond zou Nederland de '...verplichting opleggen, om de laatste bepaaldelijk te waarschuwen tegen gevaren, welke dezelve bedreigen.'¹⁸ Andere landen zouden niet geïnformeerd worden over de versoepeling van het Japanse beleid en Nederland zou proberen Japan zo ver te krijgen aan de *sakoku* een einde te maken.

Het sturen van een brief naar de Japanse shogun kon echter niet zomaar. Eenmaal eerder, in 1842, had Nederland een soortgelijke poging ondernomen naar aanleiding van de troonswisseling van 1840. In een brief van de Gouverneur Generaal van Nederlands Indië Pieter Merkus (zie bijlage I voor een lijst van Gouverneur Generaals), direct gericht aan de Japanse shogun, moest Japan geïnformeerd worden over de troonsbestijging van Willem II. Dit ging vergezeld van geschenken '...in de hoop dat gedurende de regering van dezen onzen nieuwen koning zullen worden voortgezet dezelfde vriendschappelijke betrekkingen met het rijk van Japan, welke onder het bestuur van onze vorige vorst onafgebroken bestonden.'¹⁹ De brief werd echter geweigerd, omdat het buiten de gangbare relatie tussen de twee landen, die via indirect contact in Nagasaki plaats diende te vinden, omging. Het was niet gewenst dat Nederland zich in een brief direct tot het staatshoofd van Japan richtte.

Met betrekking tot deze weigering, die in de geschiedschrijving nog weinig aandacht gekregen heeft, schreef oud-opperhoofd Edouard Grandisson (opperhoofd 1839-1842) aan de Gouverneur Generaal van Nederlands Indië een uitgebreide brief, waarin hij een woedende mening hierover te kennen gaf.²⁰ Grandisson schreef dat de weigering van Japan voortkwam uit '...het aankleven der Japanners aan alles wat van oudsher bestaat, waarvan zij in niets afwijken'. Hij dacht daarnaast dat de brief van 1842 door Japan werd gezien als een poging van Nederland om de handel in Japan uit te breiden, gebruik makend van de spanningen door de Opium Oorlog:

'De vrees dat ook wij in die omstandigheden aanleiding zullen vinden om de beperktheid, waarin hun staatkundig egoïsmus en argwaan ons bindt, te verbreken en van lieverlede groter omvang aan onze betrekkingen te geven, wordt geenszins door hun onderdrukt en alle handelingen van het Jedosche hof, in den laatsten tijd vooral, dragen den stempel der

¹⁷ NA, Koloniën 1814-1849 (2.10.01), 3218, blad 2, 'Motieven, doelen en inrigting der zending'.

¹⁸ NA, Koloniën 1814-1849 (2.10.01), 4294, nr 435 geheim, 23 oktober 1843.

¹⁹ NA, Koloniën 1814-1849 (2.10.01), 4310, nr 34/A geheim, 24 januari 1845, 'Extract uit het register der besluiten van den Gouverneur Generaal van Nederlands Indië, Buitenzorg 2 juli 1841'.

²⁰ NA, Koloniën 1814-1849 (2.10.01), 4310, nr 34/A geheim, 24 januari 1845, Grandisson aan GGNI, 3 april 1844.

bezorgdheid dienaangaande, en den pogingen om dit door hetzelfde vermeend kwaad in de geboorte te kunnen stikken.'

Japan moest dus, volgens Grandisson, niets hebben van Nederlands aanwezigheid, was het liever arm dan rijk. 'Ik durf het gevolglijk voorzeker aannemen, dat het Jedosche Hof vurig wenscht, dat de verbreking van onze onderlinge zoo zwakke vriendschapsbanden van onze zij komt [en de weigering van de brief is] eene uitlokking daartoe'. Grandisson dacht dat Japan '...ons verblijf nieuwe belemmeringen wil aanbrengen, en in die weigering een geschikt middel meent gevonden te hebben.' Dit alles maakte het oud-opperhoofd woedend. Hij vond de weigering van de brief 'hevigst aanstootelijk en beleedigend' en Nederland moest dit niet over haar kant laten gaan. Japan zou het beeld hebben van Nederland als een zeer zwak land en daarom '...vermeenen zij met ons te kunnen handelen zoo als het hun goed dunk'. Oorlog in Europa en de stand van zaken in Azië hadden Japan overtuigd '...dat wij in te groote onmacht verkeeren om ooit of te nimmer hun eenig letsel of deering te kunnen aanbrengen'. Nederland bleef in de ogen van Japan een land van handelaren, 'eener mindere achtig waardig', waardoor ze durfden '...zelfs onzen geëerbiedigden Koning eene beleediging aan te doen, die door geen beschaafde natie geduld mag worden.'

Nederland moest dus ruggengraat tonen in Japan. Grandisson lijkt zelf zo gekrenkt dat hij bereid is oorlog te overwegen, maar hij kent de 'menschlievende gevoelens' van de Gouverneur Generaal te goed om de weigering op de Japanse '...onschuldige onderdanen te willen wreken en die allen den last des oorlogs te doen ondervinden, van zulk een middel tot uitwissching dier belediging te durven aanprijzen.' Dat oorlog geen optie is zegt echter niet dat Nederland niets anders moet doen.

'Ik (...) vermeen dat de tijd van gelatenheid, waarmede het Indisch bestuur aanhoudend de luimen van het Jedosche Hof verdragen heeft, voorbij is, en deze gelegenheid moet benuttigd worden, om hetzelfde door klem en waardigheid tot rede te brengen, of een einde te maken aan betrekkingen, die ons zelfs in oog onzer Europeesche naburen vernederen.'

Japan verlaten dus, als geen excuses aangeboden wordt. Deze excuses moest verkregen worden door een koninklijk gezant naar Japan te sturen om genoegdoening te eisen. Dit gezantschap moest naar Japan varen met 'een wel bewapend en goed bemand oorlogs fregat'. Oorlogsschepen zouden meer indruk maken dan handelsschepen en zouden in geval van escalatie op kunnen treden.

De visie van Grandisson lijkt die van een teleurgestelde man, die niets van de bestaande verhoudingen moest hebben. Zijn opvatting dat Nederland eigenlijk ten strijde moest trekken lijkt zeer onrealistisch, vooral gezien de opvattingen in Den Haag. Toch zijn twee elementen van zijn brief terug te vinden in de plannen van Nederland voor de missie van 1844. De eerste is de angst dat

Nederlands aandringen op een einde van de *sakoku* wel eens gezien kon worden als poging tot uitbreiding van de Nederlandse handel. Daarnaast was het in 1844 in eerste instantie de bedoeling een grote militaire missie naar Japan te sturen, die de brief van de koning zou begeleiden en de nodige indruk zou achterlaten.²¹

In Nederland werd besloten de weigering van 1842 te laten rusten. Als de brief van de koning nu, twee jaar later, aangenomen zou worden, werd dat probleem vanzelf 'uitgewischt'. Mocht de brief van Willem II geweigerd worden, '...lost zich de mindere onbeleefdheid in de veel grootere op.'²² Van het militaire element werd echter, na een voornamelijk financieel conflict met de beoogde leider van de zending, afgezien, '...met het oog op de aanzienlijke kosten en de geldelijke omstandigheden des land's.'²³

Grandisson schreef al over de Japanse achterdocht wat betreft Nederlands handelsbelangen en dit onderwerp was nog een belangrijk punt van discussie. De directeur-generaal van financiën in Batavia vond het hoog tijd dat Nederland in Japan betere handelsvoorwaarden afdwong en vond dat Nederland daarbij gebruik moest maken van de spanningen in Zuidoost Azië.²⁴ Het lijkt vooral de Nederlandse minister van Koloniën Jean Chrétien Baud te zijn geweest die zich tegen deze opvatting verzet heeft. In een rapport voor de koning pleitte hij er voor dat Nederland de situatie in Japan *niet* zou gebruiken om betere handelsvoorwaarden te bedingen, wat een 'kleingeestige en ondankbare staatkunde' zou zijn. Voordelen moesten op 'loyale wijze' verkregen worden en zouden dan ook duurzamer zijn.²⁵ Na dit pleidooi werd dit element opgenomen in de instructies voor het opperhoofd in Japan.²⁶ In een brief aan de Gouverneur Generaal benadrukte de minister nog eens dat hij niets zag in het nastreven van meer handel in Japan, vooral niet in geval van oplopende spanning in dat land, zoals die mening in Batavia gehoord was.²⁷

De directeur van financiën vond dus geen gehoor bij de minister, maar ook niet bij Gouverneur Generaal Merkus. Die was van mening dat Japanners, achterdochtig als ze waren, de handel na aandringen eerder nog verder terug zou draaien. Als Nederland zou aandringen met het Engelse gevaar als argument, dan zou Japan ook enkel toegeven uit angst voor Engeland en van

²¹ Jacobs, 'Met alleen woorden', 64.

²² NA, Koloniën 1814-1849 (2.10.01), 4310, nr 34/A geheim, 24 januari 1845, 'Minister van Koloniën aan Vice-President van de raad van waarnemenden Gouverneur Generaal Nederlands Indië, 24 januari 1845'.

²³ NA, Koloniën 1814-1849 (2.10.01), 3218, blad 2, 'Wijziging in de zending'. Ook bij de keuze van het schip waren de financiën een belangrijke overweging. Toen de keuze wat betreft het schip veranderde schreef de minister van marine: 'Ook met opzigt tot de uitgaven zou zulks aan geen meerder bezwaar onderhevig zijn.' 4297, nr 6 geheim, 3 januari 1844. Minister marine aan minister van koloniën, 30 december 1843. Zie ook: Jacobs, 'Met alleen woorden', 67.

²⁴ Jacobs, 'Met alleen woorden', 58.

²⁵ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4299, nr 133 geheim, 4 maart 1844.

²⁶ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4299, nr 144/L, geheim, 9 maart 1844, 'ontwerpinstructies voor opperhoofd'. 4310, nr 34/A, geheim 24 januari 1845, 'Geheime supplletoire instructie voor het opperhoofd in Japan'.

²⁷ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4299, nr 144/L, geheim, 9 maart 1844, Minister van Koloniën aan GGNI.

Nederland ook een wederdienst met betrekking tot datzelfde gevaar verwachten. De kans was voor Nederland dan groot om betrokken te raken bij een (militair) conflict tussen Japan en Engeland. Daarnaast zou Engeland zich helemaal niets van de Nederlandse belangen in Japan aantrekken als het toegang tot Japan zou willen verkrijgen. Maar mocht Engeland open handel in Japan afdwingen, dan zou Nederland hier in de ogen van de Gouverneur Generaal alleen maar van profiteren en hier dus *niet* op achteruit gaan. Nederland diende er alleen voor te zorgen de neutraliteit te bewaren, omdat de Engelsen de Nederlanders al snel van tegenwerking zouden verdenken, wat zeker tot 'onaangenaamheden' zou leiden. Merkus had 'in gewone omstandigheden wellicht' achter meer aandringen in Japan gestaan, maar niet in deze gespannen situatie.²⁸

Om drie redenen was aandringen op betere handelsvoorwaarden in de ogen van de Nederlanders dus niet gewenst. Ten eerste was er het gevaar voor de twijfel van Japanse zijde aan Nederlands oprechtheid bij het sturen van een politieke missie en zou aandringen op meer handel eerder leiden tot het nog verder afnemen hiervan. Ten tweede was er de angst voor de Engelsen. Als Nederland in Japan meer handel na zou streven zou het in de ogen van andere westerse landen bewijzen dat het in Japan een monopolie in stand poogde te houden en dit alleen voor eigen belangen wilde gebruiken en beschermen. De derde reden, die voornamelijk in de correspondentie naar voren komt, is de vriendschapsband tussen Nederland en Japan en de opvatting dat een onbaatzuchtige houding een hogere morele achting verdient dan het nastreven van eigenbelang. Dit laatste was natuurlijk voornamelijk de toon ten opzichte van de Japanse overheid. In de instructies die aan het opperhoofd gegeven werden stond dan ook nadrukkelijk dat hij vanaf het begin aan de Japanse overheid moest mededelen dat de Nederlandse onderneming van een '...zuiver staatkundigen aard, - geheel belangeloos, - en hoogst gewichtig voor Japan [is]. Het heeft geene betrekking hoegenaamd op de zaken van den Nederlandschen handel, die daarbij niet ter spraken zullen komen.'²⁹ Maar ook in de interne correspondentie komt het argument vaak naar voren, waardoor we dit niet kunnen afdoen als enkel opportunisme.

Bij het vormgeven van de missie was Von Siebold erg belangrijk. In 1842 was hij door Willem II tot adviseur voor Japanse zaken benoemd en hiervan werd door de Nederlandse regering veel gebruik gemaakt.³⁰ In de laatste maanden van 1843 en het begin 1844 was er veel contact tussen Von Siebold en het ministerie van Koloniën. Het belangrijkste wat Von Siebold deed was het opstellen van de ontwerp-brief aan de shogun. Tot in de keuze van het gebruik van de woorden 'Holland' of 'Nederland' en 'Vriend' of 'Broeder' (voor de aanhef, zie openingscitaat hoofdstuk 1) werd heen en weer geschreven, keuzes waarin Von Siebold, door zijn kennis van Japan, het

²⁸ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4297, nr 47 geheim, 19 januari 1844, brief van 31 augustus 1843.

²⁹ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4297, nr 23 geheim, 7 januari 1844, Bijlage B.

³⁰ Kouwenhoven & Forrer, *Siebold en Japan*, 61. Jacobs, 'Met alleen woorden', 62-66. Plutschow, *Siebold*, 33. NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4294, nr 458 zeer geheim, 3 november 1843, nr 485 geheim 20 november 1843. 4297, nr 47 geheim, 19 januari 1844. 4299, nr 144/L geheim, 9 maart 1844.

ministerie wist te overtuigen. Ook deed hij suggesties voor de geschenken aan de Japanners (die zonder weerwoord overgenomen werden) en stelde tot in detail instructies op voor zowel de route die de kapitein van de missie in Japan moest nemen als hoe deze zich in Japan diende gedragen.

Opvallend is dat het in eerste instantie de bedoeling was een Nederlandse gezant in Japan de brief van de koning persoonlijk in Edo over te laten dragen. Bij aankomst in Japan zou moeten blijken of het gezantschap zich over land of over zee naar Edo zou begeven en de brief mocht, in deze eerste plannen, alleen maar overgedragen worden 'in de tegenwoordigheid des keizers'.³¹ In latere versies van de instructies verdwijnt het element van de missie naar Edo.³² De brief moest nu overdragen worden in Nagasaki en de geschenken die de brief vergezelden moesten onder Nederlandse begeleiding naar Edo worden gestuurd.

De brief werd in Nagasaki op 1 oktober 1844 overhandigd.³³ In deze brief wilde Willem II de shogun op de hoogte brengen van de groei van handel en industrialisatie in Europa. Dit was vooral het geval in 'het magtige Engeland', dat daardoor '[r]usteloos nieuwe uitwegen zoekende voor hunne handel' in contact kwam met Aziatische landen. Als daar Engelsen in gevaar kwamen, zoals in China gebeurd was, was Engeland '...door den drang der omstandigheden verplicht, om hare onderdanen met kracht bij te staan en te beschermen.' De oorlog had China veel levens gekost en het land gedwongen herstelbetalingen te doen. 'Soortgelijke rampen bedreigen thans het Japansche Rijk', werd in de brief gesteld. De Nederlandse koning wees de shogun op de onvermijdelijkheid van Japanse betrokkenheid in het toenemend internationale handelsverkeer. Als Japan de beperkingen op handel niet op zou heffen, zou het een gelijk lot als China te wachten staan. Openstelling was dus de enige mogelijkheid en Nederland wilde tonen '...dat de vrede alleen kan bewaard worden door vriendschappelijke betrekkingen en dat deze alleen door den handel kunnen geboren worden.' Deze adviezen werden verrijkt met twee klassieke Chinese spreuken.

Nederland was ondertussen erg bang betrokken te raken bij een internationaal conflict en bang mikpunt te worden van kritiek van zowel Japanse als Britse zijde. Hoe voorzichtig en angstig Nederland was ten aanzien van de aanwezigheid van de vele Engelsen in China, blijkt uit de instructies die het opperhoofd gegeven werden met de komst van de brief.³⁴ Het opperhoofd mocht nooit ongevraagd zijn mening geven. Alleen als het onderwerp van opening of buitenlandse dreiging ter sprake kwam, mocht hij wijzen op Nederlands bereidheid tot het 'geven van inlichtingen' en moest hij verwijzen naar de brief van de koning. Alleen in het geval van 'botsingen met Engelschen of andere vreemde natien' mocht het opperhoofd (als er naar gevraagd werd) de

³¹ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4297, nr 23 geheim, 7 januari 1844, Bijlage B. nr 47 geheim, 19 januari 1844, 'instructie voor den gezant', artikel 5, 6, 11.

³² NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4297, nr 72E geheim, 31 januari 1844, Bijlage B. 4299, nr 144/L geheim, 9 maart 1844, 'Ontwerp van geheime instructie voor het opperhoofd van den Nederlandschen handel in Japan'.

³³ De tekst van deze brief in: Chijs, *Neêrlands streven*, 47-52.

³⁴ NA, Nederlandse Factorij in Japan (1.04.21), 1707.

Japanners er op wijzen dat het gewenst was dat Japan vredelievende verdragen zou sluiten, omdat het 'afzonderingstelsel op den duur onhoudbaar' zou zijn. In het eerder genoemde rapport aan de koning schreef de minister van Koloniën dat het opperhoofd niets moest zeggen '...wat den Japanners tot wederstand en volharding zou kunnen aansporen, en voorts bij elke gelegenheid hunne aandacht vestigende op U[we] M[ajesteits] welwillend aanbod, om wanneer men dit verlangt, iemand van rang en bekwaamheid naar Japan te zenden tot het geven van raad en inlichting'.³⁵

De Nederlanders aan land met de brief van Willem II in een kistje. (Uit: *Vier eeuwen Nederland-Japan*.)

De missie was geen succes. Na de overdracht van de brief duurde het tien maanden voordat Nederland antwoord kreeg en de geschenken geaccepteerd werden.³⁶ In het antwoord, niet uit naam van de shogun persoonlijk, maar van de hoogste bestuurlijke raad, werd Nederland bedankt voor de zorgen, maar gemeld dat Japan de afsluiting zou volhouden. Eventuele volgende brieven van Nederland zouden door Japan ongeopend retour gezonden worden. Het argument was dat Nederland, volgens de 'voorouderlijke wetten' *enkel* een handelsrelatie met Japan had en geen diplomatieke. Mitani schrijft dat de vertaler van de Nederlandse brief de Japanse overheid erop wees dat er wel degelijk een diplomatieke relatie bestaan had, maar volgens Mitani kon de Japanse overheid niet anders dan een duidelijke, 'koude' stelling innemen. In 1842 was het edict van 1825 teruggedraaid en met de komst van de Nederlandse brief in Nagasaki en de Fransman Forcade op Ryukyu wilde Japan er geen misverstand over laten bestaan de *sakoku* staande te willen houden. Het land kon zich geen misverstanden permitteren, geen warmer antwoord veroorloven, zonder de deuren op een kier te zetten.³⁷

³⁵ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4299, nr 133 geheim, 4 maart 1844.

³⁶ Jacobs, 'Met alleen woorden', 75-76. Het antwoord in: Chijs, *Neêrlands streven*, 61-65.

³⁷ Mitani, *Escape from impasse*, 53-54.

Geschenken

Met het antwoord op de brief werden ook de Nederlandse geschenken aangenomen. Over deze geschenken was veel te doen geweest in de tien maanden na de overdracht. Deze werden in eerste instantie door de Japanners niet aangenomen, omdat het in strijd zou zijn met de wetten van het land.³⁸ Dit zorgde voor bezorgdheid bij de Nederlanders. In Batavia vond men er 'iets duisters' in zitten dat de geschenken, toch bedoeld als 'hommage', geweigerd werden.³⁹ Het opperhoofd Pieter Albert Bik beloofde alles op alles te zetten om de geschenken toch nog aangenomen te krijgen, maar had de weigering van 1842 nog vers in het geheugen: '...of ik daarin naar wensch zal slagen, durf ik uwe excellentie [de Gouverneur Generaal] geenszins te verzekeren,- vroegere voorbeelden en de afwijzing van het geschenk voor Z.M. den keizer van Japan in 1842 herwaarts gebragt, getuigen (...) dat men van de bestaande wetsbepaling niet afstapt, terwijl de tolken mij (...) ook weinig hoop geven.' Het opperhoofd vroeg dan ook om instructies voor het geval dat de geschenken na latere pogingen geweigerd zouden worden.⁴⁰

Het alles op alles zetten van het Nederlands opperhoofd bestond uit het sturen van een verzoek naar de Rijksraad in Edo. Jacobs noemt dit een 'slepende en agressieve correspondentie'.⁴¹ Hierdoor lijkt het of de Japanse regering door deze ferme houding van het opperhoofd uiteindelijk toegaf. Niets is minder waar. Bik wilde een brief sturen waarin hij schreef over zijn teleurstelling van de weigering. Hij noemde dit 'hoogst onaangenaam', vooral omdat in de mededelingen van de Japanners stond dat de keizer zich 'zeer aangenaam' voelde over de brief uit Nederland. Weigering van de geschenken was in dat opzicht in de ogen van Bik 'daarmede geheel in tweestrijd'. Belangeloosheid van Nederland werd volgens hem beantwoord met 'onheusche en tegen alle hoge beschaving strijdende weigering' van de geschenken. Vooral omdat een van de geschenken een schilderij van Willem II was, ging weigering te ver. Omdat een afbeelding van een staatshoofd volgens Bik 'nimmer wordt geweigerd', was hij genoodzaakt er 'nogmaals ernstig op aan te dringen' dat de geschenken aangenomen werden.⁴²

Ruim een week na het opstellen van deze brief kreeg het opperhoofd bezoek van twee belangrijke tolken, die hem mededeelden dat ze de brief van het opperhoofd niet naar Edo konden sturen, omdat deze 'te grof en te beleedigend' was.⁴³ Bik drong nogmaals aan op zending van de

³⁸ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4323, nr 185/B1 geheim, 26 juni 1846, 'vertaling van een Japanschen brief'.

³⁹ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4323, nr 185/B1 geheim, 26 juni 1846, Vice-President van den raad waarnemende Gouverneur-Generaal Nederlands-Indië aan Min Kol, 22 jan 1845.

⁴⁰ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4323, nr 185/B1 geheim, 26 juni 1846, opperhoofd Bik aan GGNI, 'Decima 26 november 1844'.

⁴¹ Jacobs, 'Met alleen woorden', 75.

⁴² NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4323, nr 185/B1 geheim, 26 juni 1846, 'Duplicaat geheim dag-register betreffende de zending naar Japan van Z.M. Fregat Palembang', 22 november 1844.

⁴³ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4323, nr 185/B1 geheim, 26 juni 1846, 'Vervolg en slot van het

brief, maar kreeg nog een tweede keer te horen dat de brief niet opgestuurd zou worden omdat de 'inhoud onbeleefde termen' bevatte. Bik werd aangeraden 'een meer beleefde en geen vernederende toon' aan te nemen in zijn brief. Dit bracht hem 'in verlegenheid' omdat Nederland in zijn ogen niet mocht berusten in weigering, maar tegelijkertijd zijn brief met de door hem daarvoor nodig geachte woordkeuze geweigerd werd. Hij besloot daarom tot het schrijven van een nieuwe versie waarin hij was '...genoodzaakt een minder ernstige toon aan te nemen.'⁴⁴

Het portret van Willem II. (Uit: Legêne, *Bagage*.)

In een tweede versie werd het stuk dat 'hooge beschaving' van Japan eiste de geschenken aan te nemen vervangen door een gedeelte waarin stond dat weigering zowel in Nederland als in andere landen een slechte indruk zou maken. Het 'ernstig aandringen' op het aannemen van de brief werd vervangen door de opmerking dat dit 'hoogst aangenaam' zou zijn.⁴⁵ Vier maanden later kwam de mededeling dat de brief in Edo niet aangenomen werd. Het opperhoofd moest aan de Gouverneur van Nagasaki vragen waarom zijn verzoeken nog steeds niet gehoord werden. De Gouverneur antwoordde hierop dat het probleem waarschijnlijk was dat er in de laatste brief stond dat ook andere landen de weigering ernstig zouden opnemen. Dit zou Edo 'wat te scherp en stotende hebben gevonden'. Bik zag hierin het bewijs dat '...ernstige vertoogen, hoe gering ook, bij het Jedosche Hof geen ingang hebben'. Om aan Nederlands eisen en zijn eigen voornemens te kunnen

geheim dag-register betreffende de zending naar Japan van Z.M. Fregat Palembang', 30 november 1844.

⁴⁴ 'Vervolg en slot van het geheim dag-register betreffende de zending naar Japan van Z.M. Fregat Palembang', 2 december 1844.

⁴⁵ 'Vervolg en slot van het geheim dag-register betreffende de zending naar Japan van Z.M. Fregat Palembang', 9 december 1844.

voldoen, schrapte Bik ook deze zinsnede en stuurde zijn verzoek, inmiddels de derde versie, op.⁴⁶ Weer vijf maanden later, nog later dan Edo beloofd had, kwam de mededeling dat de geschenken door Edo aangenomen zouden worden, waarop Bik de Gouverneur van Nagasaki 'betuigde (...) [van] oprechte dank' voor al zijn hulp.⁴⁷

Van een correspondentie was dus weinig sprake. Datgene waar Grandisson zich enkele jaren eerder al kwaad om had gemaakt gebeurde weer. Zijn aanraden ruggengraat te tonen was onuitvoerbaar. Opperhoofd Bik liet zich meerdere malen dwingen zijn toon aan te passen aan de eisen van de Japanners, die niet op een verkeerde toon door Nederlanders aangesproken wensten te worden. Edo stelde dus de voorwaarden van correspondentie. Niet alleen volgde Nederland al deze arrogante verzoeken, het bedankte de Gouverneur zelfs voor zijn 'hulp', waardoor duidelijk is dat het niet Nederland was die iets voor elkaar gekregen had, maar dat het de Japanse overheid was die een overwinning had behaald.

Von Siebold vond dat de missie geslaagd was. Hij schreef over '...den diepen indruk, dien 's Konings brief, vooral uithoofden van de daarin aan den dag gelegde geheel belangeloze welwillen[d]heid, op de Japansche regering schijnt te hebben gemaakt'.⁴⁸ Ook de in het vorige hoofdstuk besproken negentiende eeuwse auteurs schreven de missie van 1844 een groot belang toe. Bik heeft echter terecht opgemerkt dat de manier waarop het hof van Edo handelde, in het geheel niet overeenstemde met 'diepen indruk'. Sterker nog, de Japanse overheid behaalde een diplomatieke en morele overwinning op Nederland. Het doel van Nederland was Japan te bewegen tot het afschaffen van de *sakoku* en haar eigen belangeloosheid en vriendschap met Japan te bevestigen. De belangeloosheid mag vaak verkondigd zijn, Japan schafte de *sakoku* niet af en de vriendschap waar Nederland over sprak werd door Japan niet beantwoord, zelfs ontkend. In de brief aan de koning werd duidelijk gemaakt dat er *enkel* sprake was van een handelsrelatie en met deze argumentatie werden de geschenken van Nederland geweigerd. Dit moet een grote klap voor Nederland zijn geweest, dat in de voorgaande maanden uitging van de goede banden die het met Japan had. Het terugsturen van de geschenken zou daarom een vernedering zijn. Om de geschenken toch nog aangenomen te krijgen, werd het opperhoofd aan het werk gezet. Het opperhoofd voelde zich beledigd, maar hij kreeg niet de ruimte om dit te uiten. De Japanse regering dwong hem een beleefdere en onderdanige toon aan te nemen. Hierdoor won Japan een moreel overwicht, dat Nederland, met de Engelse dreiging vanuit China en het vooropstellen van belangeloosheid, in

⁴⁶ 'Vervolg en slot van het geheim dag-register betreffende de zending naar Japan van Z.M. Fregat Palembang', 14 april 1845.

⁴⁷ 'Vervolg en slot van het geheim dag-register betreffende de zending naar Japan van Z.M. Fregat Palembang', 14 september 1845.

⁴⁸ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4323, nr 185/B1 geheim, 26 juni 1846, Minister van Koloniën aan GGNI.

handen dacht te hebben. Japan had ervoor gezorgd dat Nederland haar voorgenomen houding en toon, in Den Haag en Batavia uitgedacht, in Nagasaki niet in de praktijk kon brengen.

Nederland kon in 1844 niets anders doen met de gespannen situatie in Azië dan zich opstellen als wijze raadgever. Het kon niet meer doen dan dat. Nederland werd tot handelen gedwongen door Engels ingrijpen in China en de daardoor gevoelde angst voor soortgelijk ingrijpen in Japan. Ook het verzoek van Japan een versoepeling van het edict van 1825 mede te delen, bracht Nederland in een lastig pakket. Er waren grotere ideeën en plannen om met meer dan woorden alleen Japan op andere ideeën te brengen, maar die bleken onuitvoerbaar. Nederland was militair en financieel machteloos. Het alternatief voor vertoon van macht was een moreel vertoon, door middel van wijze raad in plaats van oorlogsschepen. In Nederland, Batavia en op Dejima dacht men dat Japan Nederland ook zag als een goede raadgever, dat er geluisterd zou worden naar de raad van Nederland, dat zich door de 'eeuwenoude vriendschap' verplicht voelde Japan te helpen. Werd het advies van Nederland door Japan volgens het antwoord gewaardeerd, Japan legde het advies naast zich neer, wees Nederlands vriendschap af en liet het opperhoofd door het stof gaan om zijn geschenken over te mogen dragen.

Hoofdstuk V

De rol van middelaar

Voor Nederland leek er een belangrijk hoofdstuk afgesloten te zijn in de verhoudingen met Japan. In Den Haag leek men zich gelukkig te prijzen met de afloop van de missie van 1844, het antwoord uit Japan moest als een kostbaar bezit beschouwd worden en de betrokken ministers wilden de brief tentoonstellen. Het afgesloten hoofdstuk bleek echter een inleiding te zijn. Kon Nederland in het begin van de jaren veertig ervoor kiezen de internationale spanningen onderling met Japan te 'bespreken' en af te handelen, in de tweede helft van dit decennium werden ook andere landen hierbij betrokken. Op tafel lag namelijk nog steeds het verzoek van de Japanse regering de westerse landen mede te delen dat het edict van 1825 versoepeld was (pag. 91). De brief aan de shogun was voor Nederland een uitweg geweest om aan dit verzoek niet tegemoet te hoeven komen, omdat het bang was dat de mededeling Japan meer kwaad dan goed zou doen. Er zat nu echter niets anders op, nadat Japan Nederlands advies in de wind had geslagen, het nieuwe edict alsnog bekend te maken.

Door het Japanse verzoek werd Nederland een doorgeefluik van berichten van en aan Japan en was de 'kwestie' Japan voor Nederland niet meer iets dat zich alleen tussen deze twee landen afspeelde. In de tweede helft van de jaren veertig werd de interesse van andere landen voor Japan groter, wat leidde tot een nieuw Japans verzoek aan Nederland, dit maal om deze landen bekend te maken met Japans vasthouden aan de afsluiting. Daarnaast informeerde de Nederlandse gezant voor Nederland in Washington de Nederlandse ministeries met regelmaat over de plannen die in Amerika begonnen te ontstaan voor het beëindigen van Japans afsluiting. De besliste en agressieve toon van deze plannen maakte de Nederlanders zenuwachtig.

Deze nieuwe ontwikkelingen zorgden ervoor dat Nederland opnieuw moest overwegen of het gevoerde beleid het juiste was en het diende een positie in te nemen onder de toenemende Amerikaanse druk. Deze positie zou op de proef worden gesteld door de komst van de missies uit Amerika, Rusland en Engeland, die geen genoeg meer zouden nemen met Japans verwijzing naar haar oude gebruiken.

Nederland als boodschapper

In het begin van 1847 werd het Japanse verzoek, de afschaffing van het edict 1825 aan 'Engeland en andere landen' kenbaar te maken, uitgevoerd.¹ In dit 'nieuwe' edict stond dat schepen in nood voorzien zouden worden van voedsel, water en brandhout en dat schipbreukelingen goed verzorgd

¹ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4331, nr 19 geheim, 15 januari 1847, 'Translaat van een schriftelijk bevel...'.

zouden worden. Deze schipbreukelingen zouden allen naar Nagasaki gevoerd worden en vandaar door Nederlandse of Chinese schepen uit Japan vervoerd worden naar plekken van waar ze naar land van herkomst zouden kunnen terugkeren (in het geval van Nederland was dat Batavia). Daarnaast werd andere landen verboden metingen te doen aan de Japanse kusten.

Nog steeds was er de angst dat Nederland door het bekendmaken van de politiek van Japan '...den schijn op zich laadt, dat zij dat stelsel in haar eigen belang tracht te schragen.'² Belangrijker was echter dat Japan, dat ondanks de waarschuwing van Willem II de *sakoku* volhield, in de ogen van Nederland nog steeds het gevaar liep in conflict te raken met westerse landen die actief waren in de regio. Nederland zou nu, als het de wijziging in Japans politiek *niet* kenbaar zou maken, de misverstanden tussen Japan en andere landen alleen maar groter maken. Besloten werd daarom het nieuwe edict te verzenden aan Londen, Washington en Parijs. Belangrijk argument van Nederland was, als ontkenning dat het met Japan samenspande, dat Japan geen ander middel bezat mededelingen te doen dan via de Nederlandse regering.³

De antwoorden kwamen twee maanden later. Amerika deelde simpelweg mede dat het de brief in goede orde ontvangen had,⁴ terwijl Frankrijk daarnaast ook schreef geen enkele intentie te hebben politieke of economische relaties met Japan aan te knopen. De recente komst van Kapitein Cécille op Ryukyu en in Nagasaki (juli 1846, zie pag. 28-29) was geheel uit 'vrijwillige en eigendunkelijke' beweging van de kapitein ondernomen en daaruit moest geen Frans beleid worden afgeleid.⁵ Uit Engeland kwam een ander antwoord. Minister van Buitenlandse Zaken Lord Palmerston schreef dat 'Her Majestys Government cannot attach any official character or value to communication coming to it from Japan through any other channel.' Toch vroeg hij de regering van Nederland of het '...would have the goodness to explain to that of Japan, that according to the practice of Europe it is the custom for every independent state to be the organ of its own communication to other states'.⁶ Minister van Koloniën Baud schreef daarop scherp aan de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken: '[T]egenover Engeland kunnen wij niet wel de overbrengers blijven van kennisgevingen, waaraan dat land alle officiële waarde ontzegt. Ik heb daarom de eer Uwer Excellentie in overweging te geven om aan Lord Palmerston te doen opmerken dat de regel, door hem zelve vooruit gezet, de Nederlandsche Regering verhindert om zijn antwoord aan de Japansche kenbaar te maken.' Deze opmerking was waarschijnlijk wat al te boud

² NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4331, nr 19 geheim, 15 januari 1847, Minister van Koloniën aan Koning.

³ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4331, nr 19 geheim, 15 januari 1847, 'Ontwerp van verbale nota, om te worden ingeleverd te Londen, Parijs en Washington'.

⁴ Zoals in hst 3 aan de orde is gekomen, schreef Van der Chijs dat de Amerikanen niets wisten van de wijziging van 1825. Dit is dus niet waar.

⁵ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4333, nr 130 geheim, 24 maart 1847, Buitenlandse Zaken aan Koloniën, 1 maart 1847; 4334, nr 222 geheim, 9 juni 1847.

⁶ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4333, nr 130 geheim, 24 maart 1847, Buitenlandse Zaken aan Koloniën, 2 maart 1847.

tegenover de wereldmacht en de ministers kwamen overeen geen antwoord te sturen aan Palmerston en 'de zaak buiten alle verdere behandeling te laten.'⁷

Nederland had nu voor het eerst als boodschapper voor Japan dienst gedaan. Wat betreft de eigen zaken had Nederland in eerste instantie moeite de met de brief van 1844 gepretendeerde belangeloosheid vol te houden. Ook na de afhandeling van de briefwisseling mochten de Nederlanders in Japan niet aandringen op meer handel, maar op deze regel was binnen twee jaar al een uitzondering gemaakt. Het opperhoofd Bik was toestemming gegeven om 'op eene passende wijze' aan te dringen op het toestaan van meer koper-export, omdat dit 'een merkelyk voordeel voor den lande' op zou leveren.⁸ In Batavia werd dus geen rekening gehouden met het volhouden van de voorgenomen belangeloosheid,⁹ pas na aandringen van Den Haag werd de oude houding weer aangenomen. Alleen als Japan meer toe zou staan als gevolg van een eerder verzoek mocht het opperhoofd meer handel accepteren. De Gouverneur Generaal schreef aan Bik: 'De geldelijke voordeelen aan den Japanschen handel, zijn ongetwijfeld niet zeer aanzienlijk, doch het oogenblikkenlijk geldelijk belang bekleedt in deze slechts eene ondergeschikte plaats en moet wijken voor overwegingen van eenen hooger en politieken aard.'¹⁰

Ondertussen nam het aantal bezoeken van buitenlandse schepen in Japan toe, wat los stond van de mededeling die Nederland namens Japan had gedaan. Er kwamen immers missies uit Engeland, Frankrijk en Amerika in 1845 en 1846, toen Nederland de Japanse mededeling nog niet had gedaan. De Gouverneur Generaal van Nederlands Indië Jan Jacob Rochussen schreef in februari 1847 aan de minister van Koloniën over de komst van een Engels schip in Nagasaki in 1845 en over het bezoek van de Fransman Cécille in 1846. Nederland had bij komst van beide schepen hulp aan de Japanse overheid geboden door correspondentie te vertalen. Het opperhoofd had '...reeds voor de aankomst bij Nangasaki van gemelde schepen eene vredelievende en vrijzinnige gedragslijn aan de Japansche overheden aanbevolen' en de Gouverneur Generaal was hierover tevreden. Over de Japanse regering schreef hij dat haar houding 'niet bepaald vijandig' geweest was. Ondanks dat leerden deze bezoeken en de komst van een Amerikaanse vraag om handel te Edo (James Biddle, zie pag. 34) dat '...de overheden in Japan (...) nog geheel ongenegen zijn, om van het oude stelsel van afsluiting af te wijken (...).' Met betrekking tot Amerika wilde de Gouverneur Generaal Japan

⁷ NA, Buitenlandse Zaken 1830-1870 (2.05.01), 1580, 26 maart 1847.

⁸ Van de laadruimte van Nederlandse schepen werd niet optimaal gebruik gemaakt. Een schip kon 1000 pikol (1 pikol is 62 kg) meer vervoeren. Curtius schreef hier later over: 'De pogingen, om meer koper te erlangen (...) behooren, mijns inziens, tot de meest betreurenswaardige van onze handelingen in Japan. Men kan in het archief der Factorij niet dan met verontwaardiging lezen, wat daaromtrent door ons is gedaan. De waardigheid van Nederland is daarbij op eene verregaande wijs uit het oog verloren.' NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, Afschrift C Opperhoofd aan GGNI, 17 augustus 1854.

⁹ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4333, nr 177 geheim, 26 april 1847, GGNI aan Koloniën.

¹⁰ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4348, nr 423 geheim, 12 oktober 1848, GGNI aan Opperhoofd, 20 juni 1847.

voorbereiden op de mogelijkheid van meer druk vanuit dat land: 'Ik zal zorg dragen, (...) dat de Japansche Rijksgrooten opmerkzaam worden gemaakt, op hetgeen buiten en in de nabijheid van hun rijk voorvalt, onder anderen op den bezetting van California door de Noord Amerikaansche Staten en de vermoedelijk daaruit voortvloeiende vestiging van een groot handeldrijvend volk aan de Noord [West] Kust van Amerika, alleen door eene zeer bevaarbare zee van hen gesch[ei]den.'¹¹

De Nederlandse regering was zich zeer bewust van de toenemende druk op de Japanse afsluiting. Rochussen schreef: '[D]e algemeene aandacht [is] meer en meer op Japan gevestigd en de pogingen welke aangewend worden om zich met dat Rijk in aanraking te stellen zullen vroeger of later eene wijziging in de staatkundige en commerciele afsluiting van Japan onvermijdelijk maken. De bijzondere stelling waarin Nederland van oudsher tot het Japansche Rijk staat zal niet zonder invloed zijn op de houding van welke Nederland in tijd en wijle daarbij in acht zal te nemen hebben.'¹² De eerste directe dreiging leek uit te gaan van Engeland, waarvan Rochussen dacht dat het een vloot klaar had liggen die naar Japan zou komen. De 'bijzondere stelling' die Nederland in Japan innam bracht hem tot niets meer dan de oude, conflictvermijdende opdracht aan het opperhoofd dat in Japan bij komst van andere landen naar Japan '...alles moeten vermeden worden, wat tot botsingen aanleiding zal kunnen geven of het denkbeeld voedsel geven, dat wij de Japansche Regering in haar stelsel van uitsluiting wenschen te doen volharden.'¹³

Voor Japan waren de toegenomen bezoeken van de buitenlandse schepen aan het land een reden om aan te nemen dat de westerse landen haar herziening van het edict van 1825 verkeerd begrepen hadden. Tegen het Nederlands opperhoofd zei de Gouverneur van Nagasaki in oktober 1850 over de komst van buitenlandse missies: '[Z]ij zijn geen schipbreukelingen; zij hebben geen gebrek van eetwaren, brandhout en water; zij komen al schendende onze wet (...). Ons rijk is standvastig aan onze wetten en bepalingen, en onze natie mag volstrekt geen verandering daarvan maken.'¹⁴ Aan Nederland werd gevraagd dit bericht over te dragen aan dezelfde landen als bij het vorige edict het geval was geweest. Nederland stemde hiermee in, na Japan geantwoord te hebben dat het met het doen van de overdracht niet kon verzekeren dat bezoeken van buitenlandse schepen op zouden houden. Nederland trad dus nogmaals als boodschapper op en deelde enkele westerse landen mede dat Japan, ondanks de versoepeling van het edict van 1825, vasthield aan haar afsluiting. Nederland legde in deze nieuwe mededeling weer uit dat het als boodschapper optrad omdat Japan de middelen ontbeerde om de mededeling zelf te doen. De brief werd gestuurd aan

¹¹ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4333, nr 176 geheim, 26 april 1847, GGNI aan Koloniën. Wiley schrijft dan ook dat Nederland vanaf 1848 Japan op de hoogte hield van Amerikaanse ontwikkelingen. *Yankees*, 231.

¹² NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4333, nr 178 geheim, 26 april 1847, GGNI aan Koloniën.

¹³ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4348, nr 423 geheim, 12 oktober 1848, GGNI aan Opperhoofd, 20 juni 1847.

¹⁴ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5825, nr 91 geheim, 26 maart 1851, 'Translaat van eene in persoon voorgedragen mening...'

Frankrijk, Amerika, Rusland, Spanje en Portugal. Aan Engeland werd, gezien de reactie in 1847, de mededeling niet gezonden.¹⁵ Antwoorde Amerika weer kenmerkend kortaf dat de mededeling ontvangen was, dit keer kreeg Nederland uitgebreider antwoord uit Sint Petersburg.¹⁶ De Russische minister van Buitenlandse Zaken schreef dat hij teleurgesteld was in Japans volhouden van de *sakoku*, vooral na de ogenschijnlijke versoepeling in 1842. Deze versoepeling schreef hij vooral toe aan Nederlandse invloed.

'Een gruwel in Gods oog'

Vanaf 1847 kreeg de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, en via hem die van Koloniën, veel berichten van het Nederlands gezantschap in Washington, de heer F. Testa, over de steeds sterker wordende Amerikaanse lobby voor de opening van Japan.¹⁷ Nederlands bekendheid met deze Amerikaanse 'dreiging' begon dan ook reeds in dat jaar. Een van de eerste berichten was een Amerikaans betoog gericht aan de voorzitter van een comité van het Huis van Afgevaardigden, geschreven in maart 1846 door Aaron H. Palmer. Dit was een handelaar uit New York die een 'one-man campaign' voerde om de Amerikaanse overheid aan te sporen een expeditie naar Japan te sturen.¹⁸ In zijn betoog wordt gesproken van de superioriteit van de Amerikaanse industrie en, nog belangrijker, van de Amerikaanse stoomschepen. Het was gewenst dat het land deze kennis exporteerde en handel ging drijven met Aziatische landen. Dit leidde tot '...the importance and expediency of a Special Mission being sent by the government of the United States to make treaties, and open and extend our commercial relations with those [Asian] countries.'¹⁹

Van Japan claimde Palmer een en ander af te weten door verslagen van Nederlanders. Hij kwam tot de conclusie dat de Japanse overheden veel interesse hadden in de westerse wetenschap en politiek en, mede daarom, Nagasaki voorzien was van competente vertalers die de belangrijkste Europese talen goed beheersten.²⁰ De Nederlanders echter hadden ervoor gezorgd dat de Japanse interesse zich niet vertaalde in nauwere betrekkingen met het buitenland:

¹⁵ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5824, nr 79 geheim, 17 maart 1851, Buitenlandse zaken aan de koning, 10 maart 1851.

¹⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5827, nr 184 geheim, 21 juli 1851, Sint Petersburg 24 april 1851.

¹⁷ Legêne, *Bagage*, 163. Zij schrijft dat over overleg plaatsvond over 'de manier waarop Nederland kon samenwerken met de Verenigde Staten om het Japanse isolationisme te breken.' Het is dus ook niet waar dat Nederland pas in 1852 wist van 'American plans to send an expedition to Japan.' Plutschow, *Siebold*, 76.

¹⁸ Wiley, *Yankees*, 78-79. McOmie, *Opening*, 56-57. De man wordt ook 'the real force behind the US government's decision to send an expedition to Japan' genoemd. Plutschow, *Siebold*, 49.

¹⁹ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4339, nr 422 geheim, 17 december 1847, 'Letter to the Hon. Charles J. Ingersoll...', blz 3.

²⁰ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4339, nr 422 geheim, 17 december 1847, 'Letter to the Hon. Charles J. Ingersoll...', blz 9.

'The Dutch have always found their trade with *Japan* to be very profitable, and in order to secure the exclusive monopoly thereof to their factory at the Island of *Dezima*, the harbor *Nangasaki*, it has been their uniform policy to oppose and frustrate all attempts of other nations to open intercourse with that country; and I am convinced but for their interest misrepresentations and intrigues with the Japanese officials, that port would ere this have been opened to us and the English.'²¹

Palmer schreef verder dat Japan een land met grote welvaart was, waar veel mogelijkheden tot import en export waren. Het zou daarom zeer lucratief zijn voor Amerika om toenadering tot dat land te zoeken. Daarom moest in Japan (en andere Aziatische landen) toegang voor Amerikaanse schepen verkregen worden. De Amerikaanse overheid moest zich inzetten '...to protect American interests in those remote seas and countries, and open new markets, for the trade of our enterprising merchants and navigators (...).'²²

Minister van Koloniën Baud vond de visie van Palmer kortzichtig en schreef dat de Amerikaan slecht ingelicht was over de stand van zaken in Japan. Het meest kritisch was hij over de opvatting dat Japan een grote bron van welvaart zou zijn '...en het daarmee in verband staande streven van dit Gouv[ernement], om, met uitsluiting van andere vreemde naties, door middel van allerlei bedriegelijke voorstellen en kuisperijen daarvan alleen meester te blijven.'²³ De Gouverneur Generaal van Nederlands Indië vond de Amerikaan 'een zeer oppervlakkig voorzicht' van zaken geven.²⁴

Maar de toon was gezet. In de tweede helft van 1849 kreeg Nederland twee maal bericht van Testa over zijn gesprekken met de Amerikaanse Secretary of State J.M. Clayton (in deze functie tussen 1849-1850). De laatste had, zo blijkt uit de manier waarop Testa over hem schrijft, een felle en besliste toon over de Japanse afsluitingspolitiek. In het eerste gesprek over dit onderwerp was de Amerikaan bijzonder agressief:

'[H]ij noemde ondragelijk den toestand van zaken met betrekking tot Japan. (...) Hij noemde het een gruwel in Gods oog, dat een rijk van d[i]en omvang en de bevolking van Japan ten eeuwige dage gesloten zoude blijven aan de weldaden der beschaving en den zegen van het Christendom. Het moet een einde hebben, vervolgde hij, en ik verklaar, te avond of morgen

²¹ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4339, nr 422 geheim, 17 december 1847, 'Letter to the Hon. Charles J. Ingersoll...', blz 10. Cursiveringen van Palmer.

²² NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4339, nr 422 geheim, 17 december 1847, 'Letter to the Hon. Charles J. Ingersoll...', blz 13.

²³ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4339, nr 422 geheim, 17 december 1847, Koloniën aan Buitenlandse Zaken.

²⁴ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4339, nr 422 geheim, 17 december 1847, 21 mei 1847, GGNI aan Koloniën.

zullen wij er met het kanon op los gaan.²⁵

De nieuwe minister van Koloniën Charles Ferdinand Pahud (minister tussen 1849-1856) reageerde in een brief aan de minister van Buitenlandse Zaken op dit bericht uit Amerika.²⁶ Hij schreef dat de waarde van Nederlands handel in Japan zeer overschat werd en dat Nederland door die teruglopende handel meerdere malen overwogen had Japan te verlaten. De 'geschiedkundige herinneringen' waren het die Nederland in Nagasaki hielden en Nederland in 'de opsluiting op het nietige eilandje Decima, met al de daar aan verbonden weinig aantrekkelijke voorwaarden' troostten. In het bijzonder ging de minister in op de Amerikaanse bekeringsijver die sprak uit bovenstaand bericht. Hij schreef dat het *juist* de bekeringen waren geweest die Japan hadden geleid tot afsluiting van het land en dat het met het 'volkenregt' strijdig zou zijn Japan met geweld het christendom te brengen. Ook ging de minister in op de positie van Nederland bij deze Amerikaanse dreigementen:

'Bij aldien de Vereenigde Staten van N. Amerika vermeenen, door het Japansch bestuur beleedigd of in hare handels belangen verkort te zijn, dan zal Nederland het niet kunnen verhinderen, dat daar voor represailles worden genomen; maar Nederland kan zich ter goeder trouw, met eene sedert eeuwen aan haar bevriende natie, niet in het strijdperk begeven ter bevordering van vreemde belangen en inzigten. De rol van middelaar zou de eenige bemoeienis zijn, welke de Nederlandsche regering zich, des noods, zou kunnen laten welgevallen.'

Deze opvattingen van de minister werden via Buitenlandse Zaken naar Amerika gestuurd, zodat de gezant in Washington deze mening aldaar uit kon dragen. Nederland nam de Amerikaanse dreiging dus zeer serieus, wat mede kwam doordat Testa schreef dat Clayton 'voor de ziel van de nieuwe administratie gehouden' werd.

Twee maanden later kwam een tweede schriftelijk verslag aan in Den Haag van een gesprek tussen de Nederlandse gezant in Amerika en Clayton.²⁷ Het gesprek zou plaats hebben gevonden op initiatief van de Amerikaanse Secretary of State, die Testa in zijn stoel terugzette toen deze na een overleg wilde vertrekken. De Nederlandse gezant werd medegedeeld dat Amerika een samenwerking met Frankrijk, Engeland en Rusland op touw had gezet om een gezamenlijke missie naar Japan te ondernemen. De vraag was in hoeverre Nederland bereid was aan deze onderneming mee te werken. Testa vertelde de Amerikaan dat hij zich geen illusies moest maken over de

²⁵ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 1963, nr 10, 21 september 1849, Gezant Washington aan Buitenlandse Zaken, 15 augustus 1849.

²⁶ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 1963, nr 10, 21 september 1849, Koloniën aan Buitenlandse Zaken.

²⁷ NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4357, nr 423 geheim, 24 november 1849, Gezant Washington aan Buitenlandse Zaken, 30 oktober 1849.

mogelijkheden tot handel in Japan en legde uit dat Nederland geen enkele reden had om oorlog met Japan te voeren. Mochten de Amerikanen de strijd winnen, kon Nederland hoogst waarschijnlijk mee profiteren van de te behalen voordelen, als de Amerikanen zouden verliezen met Nederlandse steun, zou Nederland haar positie in Japan verliezen. 'Dit onthutste eenigzins den Heer Claijton.' De laatste wees er alleen nog op dat het '...eigenlijk geen oorlog [was], dat hij zoude willen aandoen, maar hij wenschte de Japaneezen eens eene geduchte les geven, -"give them a flog!"'- Wat er onder die afranseling moest worden verstaan bleef onduidelijk. Testa schreef verder aan Nederland dat hij de visie uit Den Haag zo veel mogelijk in Amerika duidelijk zou maken en zou proberen '...den Heer Clayton te zien afbrengen van zijn oorlogzuchtig ontwerpen.'

Clayton bezigde zijn felle taal niet alleen binnenskamers in bijzijn van de Nederlandse gezant, hij sprak ook over Japan in de Senaat, waarvan de gezant Nederland op de hoogte bracht. Clayton had in april 1850 in de Senaat een reactie gegeven op verzoeken tot het geven van helderheid over de Amerikaanse schipbreukelingen in Japan. Clayton liet er geen onduidelijkheid over bestaan dat er wat betreft de Amerikaanse schipbreukelingen, 'in the peaceful pursuit of their lawful enterprises', sprake was van 'barbarous treatment by the Japanese'. Verder uitte hij ook de opvatting dat het gewenst was dat Amerika met meer Aziatische landen in aanraking zou komen voor handel, waar volgens Testa Clayton ook zeker op Japan had gedoeld.²⁸

Clayton trad in 1850 af als Secretary of State, waardoor 'de zaak gedurende eenigen tijd rusten bleef', maar de minister van Koloniën schreef in november 1850 aan de Gouverneur Generaal van Nederlands Indië dat de roep om een missie naar Japan door handelaars in Amerika weer toenam en dat het hem daarom 'niet onwaarschijnlijk' leek dat er snel een missie zou vertrekken uit dat land.²⁹ De minister kreeg gelijk. Een half jaar later schreef hij naar aanleiding van een bericht van Testa aan de Gouverneur Generaal dat er een missie vertrokken was, onder leiding van John Aulick. Deze Amerikaan had aan boord Japanse schipbreukelingen en zou proberen in Japan handelsrelaties aan te knopen. De kans van slagen werd volgens Testa klein geacht, maar toch was er algemene steun voor de missie in Amerika.³⁰

Nederland kreeg de voornaamste informatie over de nieuwe missie van een gesprek van de gezant in Washington met de Amerikaan James Glynn, die in 1849 Japan had bezocht (zie pag. 35) en nu de Amerikaanse overheid adviseerde.³¹ Glynn vertelde Testa dat Aulick geen instructies had om met Japan te onderhandelen, maar wel een brief van de Amerikaanse president bij zich droeg. In die brief werd aangedrongen op handel, '...alles in de vriendschappelijkste bewoordingen doch met

²⁸ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 11, nr 4, 27 mei 1850.

²⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5821, nr 319 geheim, 22 november 1840, Koloniën aan GGNI.

³⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 109, nr 4/539, 22 juli 1851. Ik heb deze missie in hoofdstuk 2 niet besproken. Aulick werd, kort nadat hij in China voor een tussenstop aangekomen was, van zijn missie ontheven. Zie: McOmie, *Opening*, 59. Wiley, *Yankees*, 100-101.

³¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 122, nr 14/699, 12 september 1851. Zie ook: McOmie, *Opening*, 58-59.

klem, en op eene wijze, die de mogelijkheid laat doorstralen dat bij voortdurende weigering, weleens krachtiger middelen aan de hand genomen worden.' De Amerikanen zouden vooral voor elkaar willen krijgen om depots voor steenkolen te mogen vestigen in Japan, voor hun Atlantische zeeroute. De toon van Glynn deed de gezant aan die van Clayton denken, toen deze sprak over de druk die uitgeoefend zou moeten worden op Japan als het land de Amerikaanse vraag om handel weigerde: 'De Heer Glynn beweert, dat dit eene zeer geringe ontwikkeling van magt zoude vereischen, aangezien Japan in zijn oog zoo weinig beteekent, dat het niet meer moeite koste zoude hetzelfde te bedwingen, dan een ei, als hij het uitdrukte, in den hand plat te drukken.' Glynn was op zijn beurt benieuwd naar de opvatting van de Nederlanders ten aanzien van Japanse inmenging, '...daar toch de Amerikaansche handelaars in de Oost in het denkbeeld verkeerden, dat Holland nog al naijverig op hare betrekkingen met Japan is, en den uitsluitenden handel met dat Rijk voor zich wenscht te behouden.' Testa kon niets meer doen dan deze aantijgingen ontkennen.

Naar een nieuwe Nederlandse poging

In het begin van 1852 kreeg Nederland het bericht uit Amerika dat Perry een nieuwe missie naar Japan zou gaan leiden, '...een man in de kracht zijner jaren, kundig, ondernemend, beraden, en die gedurende den Mexicaanschen Oorlog met lof & roem, bevel over de vloot in de golf heeft gevoerd.' De missie was Amerika ernst, dat werd uit de berichten direct duidelijk: 'Door de vertooning van eene ontzagwekkende magt, wil men indruk maken op de gemoederen der Japanesen en ze daardoor bewegen tot toegeving aan de verlangens der V. Staten'.³² Moeshart noemt de berichten over Amerikaanse missies 'geruchten', maar zoals hierboven duidelijk is geworden, was de informatie uitgebreid en kwam van directe betrokkenen en beleidsmakers.³³

Nederland had nu een nieuwe Gouverneur Generaal, de bekende A.J. Duymaer van Twist die de functie vervulde tussen 1851 en 1856. Deze man is vooral bekend als 'Vandamme' uit Multatuli's *Max Havelaar*, wat in dezelfde periode speelt als het onderwerp van deze scriptie.³⁴ Deze nieuwe Gouverneur Generaal zag de ontwikkelingen in Japan 'niet zonder bezorgdheid'.³⁵ De pogingen van Engeland en vooral Amerika zag hij met lede ogen aan, omdat hij van deze landen

³² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 100 geheim, 21 maart 1852, Gezant Washington aan Buitenlandse Zaken, 21 februari 1852.

³³ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 30. Moeshart kiest deze term waarschijnlijk omdat Nederland dit woord kiest wanneer het zich tot Japan richt. NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5837, nr 2 geheim, 6 januari 1853, GGNI aan Gouverneur van Nagasaki.

³⁴ Het Historisch Museum van Deventer wijdde van januari tot en met mei 2007 een tentoonstelling aan de man. Er is ook een boek verschenen naar aanleiding van deze tentoonstelling: J.C. Smelik, C.M. Hogenstijn, W.J.M. Janssen, *A.J. Duymaer van Twist. Gouverneur- generaal van Nederlands-Indië (1851-1856)* (Zutphen 2007).

³⁵ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 100 geheim, 21 maart 1852, 'Extract uit den Semi-Officiëlen brief van den Gouverneur Generaal (...) Januari 1852.'

verwachtte dat ze geen geweld zouden schuwen om hun doel te bereiken. Ze zouden handel willen drijven met Japan en, kon '...dat doel niet in vrede bereikt worden, men zal trachten het te bereiken door oorlog!' In dit waarschijnlijke geval van oorlog zou Nederland gedwongen worden partij te kiezen. De keuzes waren dezelfde als een klein decennium eerder. Het zou met Amerika tegen Japan moeten vechten 'en in zekeren zin onze oude vrienden verraden', of het zou de wapens tegen het machtige Amerika op moeten nemen. Beide keuzes waren niet aantrekkelijk. Volgens Duymaer van Twist was een derde keuze de beste en dat was Japan zelf tot opening aansporen. Mocht dit niet lukken dan moest Nederland Japan in zijn ogen verlaten.

De Gouverneur Generaal vroeg zich af waarom er zo veel waarde gehecht werd aan handel met Japan. Financieel belang was er niet, dus het moest in zijn ogen wel gaan om 'een zekere nationale eer of trots', al was daar in zijn ogen geen enkele aanleiding voor. Voor die weinige handel had Nederland zich veel '...vernederings van de Japansche regering hebben moeten getroosten.' Door de rest van de wereld werd Nederland met groot wantrouwen gevolgd, iedereen dacht dat er veel handel in Japan was en dat Nederland deze voor zichzelf wilde houden. 'Dit wantrouwen is geheel onverdiend, maar het bestaat.' De brief van Willem II weerlegde dit wantrouwen echter en deze moest dus in de ogen van de Gouverneur Generaal bekend worden gemaakt. 'Dat de poging ten goede niet gelukt is, kan ons niet geweten worden. Moet de Japansche regering door geweld van wapenen tot een ander stelsel gedwongen worden: wij kunnen dit gerust overlaten aan andere[n], die zich daartoe geroepen en in staat achten.'

Deze berichten uit Washington en Batavia waren voor de minister van Koloniën Pahud aanleiding om enkele voorstellen aan de koning te doen, die een dag later goedgekeurd werden.³⁶ Ten eerste moest de Gouverneur Generaal een nieuw opperhoofd de opdracht geven '...bij de Japansche Regering (...) aan te dringen, of althans een ernstig verzoeken te doen, ten einde die Regering een ander stelsel aannemen'. Er moest verwezen worden naar de brief van Willem II die zou bewijzen dat Nederland de toenemende druk op Japan al eerder voorspeld had. Nederland moest daarnaast in Japan *niet* dreigen, ook niet met terugtrekking uit Japan. Er moest voor gezorgd worden '...dat geene tusschenkomst aangeboden en ook geen partij gekozen moet worden tusschen Japan en de aanvallers, ingeval het tot vijandelijkheden komen mogt'. Aan de Gouverneur Generaal werd iets anders geschreven, namelijk dat het nieuwe opperhoofd '...in het belang van den Nederlandschen handel, [de opdracht gegeven moet worden] in het algemeen partij te trekken van hetgeen door de Amerikanen gedaan zal worden.'³⁷ Ten slotte moest de Amerikaanse overheid op de hoogte gebracht worden van Nederlands poging in 1844 Japans afsluiting te beëindigen.

Meer berichten uit Amerika en advies van Von Siebold waren aanleiding voor het aannemen

³⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 100 geheim, 21 maart 1852, Minister van Koloniën aan de koning; nr 102 geheim, 22 maart 1852. Zie ook: Stellingwerff, *Soembing*, 17. Stapelkamp, *Fabius*, 88.

³⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 108 geheim, 25 maart 1852.

van een gericht beleid. In twee brieven van de gezant uit Washington kwamen twee zaken duidelijk naar voren: de vredelievendheid van de Amerikaanse missie en de twijfel in dat land aan de Nederlandse steun voor deze missie.³⁸ Perry zou in eerste instantie zeker geen geweld gebruiken en alleen een verzoek tot handel indienen en pas later, als hij daarop geen bevredigende antwoorden zou krijgen 'meer doortastende bevelen ontvangen.' In Amerika was men overtuigd aan Nederland geen steun te hebben: 'Het geloof is hier diep ingeprent, dat van onzen kant de plannen omtrent Japan geene bevordering maar veeleer tegenwerking (...) aantreffen.'

Von Siebold schreef over een nieuw tijdperk dat, met het geplande optreden van Amerika in Japan, in Azië aanving.³⁹ Hij legde daarbij vooral de nadruk op het geweld dat Amerika bereid zou zijn te gebruiken als het haar zin niet kreeg en het gevaar dat daaruit voortvloeide voor Japan. In de ogen van Von Siebold gold voor Nederland nog steeds hetzelfde uitgangspunt als in 1844, namelijk dat Nederland Japan in tijden als deze diende te helpen. De dokter hield nog steeds vol dat de brief van Willem II 'met welwillendheid opgenomen' was en dat een nieuwe raadgeving zeker weer gehoord zou worden. Nu kwam het eigenbelang echter ook meer om de hoek kijken: 'Nederland kan en moet raadgevend optreden en met een waakzaam oog zijne handels en staatkundige belangen bespieden en zijne nationale eer handhaven.' Von Siebold stelde voor dat Nederland een traktaat zou proberen te sluiten met Japan dat dan als basis zou dienen voor de komende missies van andere landen. Met dat traktaat zou een meer 'algemeene persoonlijke en handelsvrijheid' nagestreefd worden, wat voor 'ontzag' voor Nederland zou zorgen in andere landen. Een speciale gezant, die gevolmachtigd zou moeten zijn als gezant van de Nederlandse koning, zou om dit te bereiken naar Japan gezonden moeten worden, vergezeld van een brief van de Gouverneur Generaal aan de Gouverneur van Nagasaki.

Het ontwerp-traktaat opende *enkel* Nagasaki voor handel.⁴⁰ Die handel zou plaatsvinden onder toezicht van een opperhoofd, dat ieder land met een verdrag aan zou moeten stellen en in Nagasaki zouden alleen de opperhoofden bewegingsvrijheid krijgen. Van Japanse zijde zou de Gouverneur van Nagasaki toezien op alle handel, omdat het Japanners individueel verboden was met buitenlanders te handelen. Twee andere havens zouden geopend moeten worden voor het aan boord nemen van steenkolen en reparatie aan schepen. Nederland zou weer ieder jaar (in plaats van vier) een hofreis naar Edo ondernemen en ieder land zou in een traktaat een eigen regeling wat betreft het eerbetoon aan de shogun moeten treffen. Het ontwerp-traktaat voorzag verder in vrijheid van het uitoefenen van de christelijke godsdienst en in de berechting van buitenlanders door eigen aan te stellen consuls. Waar grote misverstanden zouden ontstaan tussen Japan en andere landen,

³⁸ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 139 geheim, 22 april 1852, Gezant Washington aan Buitenlandse Zaken, 13 & 19 maart 1852.

³⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 139 geheim, 22 april 1852, 'Nota van de Heer Von Siebold.'

⁴⁰ Voor dit traktaat: NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 139 geheim, 22 april 1852, 'Ontwerp van een traktaat van vrede en handelsverkeer, met inleiding.' Chijs, *Neêrlands streven*, 79-85.

zou het Nederlandse opperhoofd bemiddelen.

Door Japan tot dit traktaat te bewegen zou het volgens de Nederlanders gevaar ontwijken. Als namelijk 'aan eenen redelijken eisch van eene zoo magtige zeemogendheid' als Amerika niet voldaan werd, zou de kans op oorlog groot zijn. Nederland wilde Japan niet alleen waarschuwen voor dit gevaar, maar '...ook het middel aan(...)wijzen, waardoor, (...) een weg kan gevonden worden, ook aan de onderdanen van andere zeemogendheden die sedert eeuwen vrede met Japan hebben bewaard, scheepvaart en handel met dat Rijk te verschaffen.'⁴¹

De Gouverneur Generaal stelde naar aanleiding van de stukken uit Den Haag de instructies op voor het nieuwe opperhoofd J.H. Donker Curtius (1813-1879, opperhoofd tot 1860) en schreef de brief die aan de Gouverneur van Nagasaki overhandigd moest worden. De opzet was als volgt. Het opperhoofd zou tegen de Japanners in Nagasaki niets zeggen over het traktaat dat Nederland wilde sluiten met het land en zou dit pas doen als Japan de Nederlandse waarschuwing serieus nam, door een hoge ambtenaar uit Edo te sturen. Dit moest gebeuren naar aanleiding van een door de Gouverneur Generaal opgestelde brief.⁴² Hierin werd Japan op de hoogte gebracht van de komst van Amerika, waar hij over schreef dat het '...met de magtigste Rijken van Europa [kon] worden vergeleken!' Dit land zou niet berusten bij 'afwijzing van redelijke eischen'. Had Nederland al in 1844 de raad gegeven de afsluiting te verzachten, nu zou het meer doen dan dat. Het had Donker Curtius, 'een zeer vertrouwd en kundig staatsman', gestuurd om Japan '...het middel aan te wijzen, waardoor (...) de vrede zoude kunnen worden bewaard.' Om achter dit 'middel' te komen, moest Japan een ambtenaar van aanzien naar Nagasaki sturen om met de Nederlanders te onderhandelen. De brief eindigde toch, tegen de instructies van Den Haag in, met een dreigement dat als het nodig was, Nederland Japan zou verlaten. Aan het ontwerp-traktaat bracht de Gouverneur Generaal één wijziging toe. Hij schrapte de regel over de godsdienstvrijheid, omdat dit nog te gevoelig zou liggen in Japan.⁴³

Aan het nieuwe opperhoofd werd de instructie gegeven dat hij de ambtenaren van Nagasaki, zolang zij de brief van de Gouverneur Generaal niet naar Edo zouden sturen en aan het verzoek 'iemand van aanzien' te sturen niet zouden voldoen, *niet* zou mogen adviseren met de betrekking tot de Amerikanen. Hij mocht ook niet laten blijken een machtiging te hebben van Nederland om met Japan een verdrag te sluiten, voordat Japan zich bereid had getoond met Nederland te onderhandelen.⁴⁴ De Gouverneur Generaal schreef later dat het '...geheele plan was berekend op de vrees der Japanners voor de Amerikaansche expeditie en op het prikkelen van hunne nieuws

⁴¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 139 geheim, 22 april 1852, 'Bijlage A. Brief van GGNI aan Gouverneur van Nagasaki.'

⁴² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5837, nr 2 geheim, 6 januari 1853, GGNI aan Gouverneur Nagasaki.

⁴³ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5837, nr 2 geheim, 6 januari 1853, GGNI aan Koloniën.

⁴⁴ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5837, nr 2 geheim, 6 januari 1853, 'Geheime instructie voor het benoemd opperhoofd...'

gierigheid naar goeden raad om hen daarvoor te vrijwaren.⁴⁵

Met het opstellen van dit ontwerp-traktaat en het uitbroeden van een wat omslachtig plan om onderhandelingen hierover aan te knopen, had Nederland een houding gevonden die het passend achtte bij de nieuwe ontstane situatie in Japan. In de loop van de jaren veertig was de blik verplaatst van een bijna per definitie gevaarlijk Engeland, naar een Amerika, waarvan Nederland nog niet zeker leek te zijn of het de vrede zou willen bewaren in het contact met Japan. De Nederlanders leken toch vast te houden aan het beeld van gevaar van oorlog en maakten soortgelijke afwegingen bij de komst van de Amerikanen in de jaren vijftig als bij angst voor de komst van Engelsen in de jaren veertig. Nederland vroeg zich af wie het zou moeten steunen, mocht het tot gewapende strijd komen en de mening werd weer geopperd om Japan te verlaten. Nederland koos voor een soortgelijke oplossing als in 1844, maar nu met meer concrete invulling. Er werd weer een advies naar Japan gestuurd, met nadruk op Nederlandse onbaatzuchtigheid en gevoel voor de Japanse zaak, maar zonder de middelen om verandering af te dwingen. Militair vertoon behoorde ook deze keer niet tot de mogelijkheden.⁴⁶

Moeshart meent dat het concept-verdrag een 'idealistische draai' gekregen had doordat Nederland in het verdrag sprak van de opening voor alle landen. Nu was het principe van aandringen op toegang voor alle handelslanden niet het meest idealistisch, maar de toon waarmee deze eis begeleid werd was dit zeker wel. Nederland wilde niet alleen, zoals Moeshart schrijft, de verwijten voor zijn, maar vooral bewijzen dat de bestaande verwijten (die er al uitgebreid waren, zoals de berichten uit Amerika laten zien) onterecht waren.⁴⁷

Daarnaast was het voorstel dat het verdrag zou dienen als 'richtlijn' voor de traktaten met andere landen erg naïef. Voor Nederland mocht het een vooruitgang betekenen als in Nagasaki (alleen) het opperhoofd zich vrij zou kunnen bewegen en de handel vrijer werd, al was het onder toezicht, door een land als Amerika zouden deze zaken nooit als uitgangspunt van onderhandelingen overgenomen worden. Ook het opnemen van het jaarlijkse eerbetoon aan de shogun was een element dat voor de Nederlanders gewoonte geworden was, maar andere landen als vernedering zouden zien, omdat het in feite een soort 'tribuut-systeem' was.

De vraag was natuurlijk of Amerika meer voor elkaar zou kunnen krijgen dan in het Nederlands voorstel stond, maar het zou het in ieder geval niet als uitgangspunt van gesprekken aan willen nemen. Voordat dit allemaal duidelijk zou worden, moest natuurlijk eerst nog maar blijken of het uitgedachte plan, om door de nieuwsgierigheid van de Japanners Edo uit te lokken te

⁴⁵ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 75 geheim, 15 februari 1853, 'Extract uit een schrijven... Buitenzorg 17 december 1852.'

⁴⁶ Chijs, *Neêrlands streven*, 86.

⁴⁷ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 31.

onderhandelen over een traktaat, zou werken.

Nederland had in ieder geval duidelijk de door de minister van Koloniën passend gevonden rol van 'middelaar' op zich genomen. Het liet Amerika weten in Japan verandering voor te staan en het onderling contact (over Japan) zou alleen maar toenemen en verbeteren. Nederland had echter ook duidelijk de stelling ingenomen in een eventueel gewapend conflict geen kant te kiezen. Het had hier nog steeds de middelen niet voor, maar het zou, zoals Testa aan Clayton mededeelde, ook in geen enkel opzicht in Nederlands voordeel werken. Nederland probeerde eer te behalen waar dit mogelijk was en rekende zich daarnaast rijk dat het zeker mee zou profiteren van de voordelen die anderen in de wacht zouden slepen.

Er moet, tot slot, enige aandacht worden besteed aan de dokter Von Siebold. In een recent onderzoek aan de hand van nieuw (slecht geannoteerd⁴⁸) archiefmateriaal heeft de historicus H. Plutschow zijn rol in de opening van Japan opnieuw onderzocht en Von Siebold in een nieuw daglicht gesteld. Het onderzoek geeft veel nieuwe inzichten, die eerder nog niet in de Engelstalige literatuur aan de orde zijn gekomen. Er wordt gebruik gemaakt van Nederlands bronnenmateriaal en zo komt ook Nederlands positie naar voren. Daarnaast laat het boek ook goed zien welke invloed Von Siebold, zij het indirect, had op de missie van Perry. Voor hier is één aspect belangrijk, namelijk dat Plutschow, door het centraal stellen van Von Siebold, de dokter als de drijvende kracht ziet van Nederlands beleid. In zijn verhaal is het Von Siebold die de Nederlandse regering aanspoort om zich te bekommeren om de Japanse opening, terwijl, in dit perspectief, de Nederlandse regering liever niets deed en afzijdig bleef.⁴⁹ Hierdoor wordt een wat al te positief beeld van Von Siebold geschilderd, die zowel in zijn advies en zijn conclusies over de afloop van de missie van 1844 zeer naïef was. Ook blijkt uit al het bovenstaande dat Von Siebold zeker zijn stempel drukte op Nederland beleid, maar veelal op *verzoek* van de Nederlandse regering, die zeker ook *zelf* gebrand was op het teweeg brengen van verandering in Japanse politiek. Later was er ook veel inhoudelijke kritiek op de dokter, die Plutschow niet aan bod laat komen.

⁴⁸ Bij veel nieuwe bronnen noemt hij alleen de plek waar hij ze vandaan heeft ('Letter in the Brandenstein Archive'), geen plaatsing of een dagtekening. Plutschow heeft zijn boek bij dezelfde uitgever als McOmie uitgegeven, die veelvuldig plagiaat gepleegd heeft.

⁴⁹ Plutschow, *Siebold*, 37-38, 44, 46.

Hoofdstuk VI

Te midden van grootmachten

Nederland had een antwoord gevonden op de toenemende, in eerste instantie nog 'enkel' Amerikaanse, druk op de afsluiting van Japan en de eigen plaats daarin. Het nieuwe Nederlandse opperhoofd Donker Curtius had de opdracht gekregen in Japan te onderhandelen over een handelsverdrag, dat als voorbeeld zou moeten dienen voor de verdragen die andere landen zouden sluiten. Op die manier wilde Nederland Japan een militaire botsing besparen en moest Nederland lof in plaats van kritiek op de uitzonderingspositie in Japan ten deel vallen. In dit hoofdstuk komt vanuit Nederlands perspectief aan de orde wat in hoofdstuk twee uitgebreid behandeld is: de stappen die leidden tot de eerste verdragen met Japan. In dit hoofdstuk gaat het echter om Nederland. Hoe stelde dit land zich op met grootmachten om zich heen? Kon het opperhoofd het plan van Den Haag uitwerken en de andere landen vóór zijn met een verdrag? Wat kon hij doen als dit niet zou werken? Voor de laatste maal keren we kort terug naar de situatie in Nederland.

Hierover kunnen we in in dit hoofdstuk kort zijn. In veel opzichten waren de jaren vijftig een voortzetting van het decennium ervoor. De in de jaren veertig opkomende vrijhandel vond moeilijk doorgang door de op zichzelf gerichte economie van het begin van de eeuw. Er was onwil om economisch te moderniseren, waardoor ook de industrialisatie erg traag verliep.¹ Het was dan ook erg moeilijk voor Nederlandse ondernemingen, die nog gewend waren aan het protectionisme onder Willem I, onbeschermd de internationale concurrentie aan te gaan. De financiële problemen die de jaren dertig achter hadden gelaten, maakte het daarnaast moeilijk voor de overheid om te kunnen investeren. Ook had de Nederlandse industrie last van de financieel aantrekkelijkere landbouwsector, die profiteerde van hoge prijzen voor haar producten.² Dit alles leidde tot een 'groeivertraging' in de Nederlandse economie.³ Pas in de jaren zestig zou Nederland weer industriële en economische groei doormaken.⁴

In de koloniën werd het Cultuurstelsel, omdat er door Nederland erg van geprofiteerd werd, gehandhaafd. Er werden experimenten gedaan met export door privé-ondernemingen, maar dit gebeurde slechts in de marge. In de jaren zestig zou het Cultuurstelsel ernstig ter discussie staan en zou het af worden geschaft. De liberalisering zette zich dus ook in de Oost maar zeer langzaam door.⁵

¹ Kossmann, *De lage landen*, 190-191.

² Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 239.

³ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 238.

⁴ Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 247.

⁵ Kossmann, *De lage landen*, 194. Van Zanden & Van Riel, *Nederland*, 228-229.

Amerikaanse verzoeken

In hoofdstuk drie is duidelijk geworden dat de Engelstalige literatuur niet al te welwillend tegenover de Nederlandse bijdrage tot opening van Japan staat en dat dit voornamelijk komt door de toon die Perry in zijn *Narrative* aangenomen heeft. Het blijkt echter dat de diplomatieke verhoudingen tussen Nederland en Amerika goed waren, de toon een van wederzijds respect.

De Nederlandse gezant in Washington maakte aldaar in het voorjaar van 1852 bekend dat Nederland in 1844 een poging had gedaan de afsluiting te beëindigen en maakte in die mededeling duidelijk dat het sinds dat jaar Nederlands politieke opstelling was geweest Japan van de afsluiting af te brengen. Opvallend bij deze mededeling is dat de gezant slecht op de hoogte was van de gebeurtenissen in de jaren veertig. Hij haalde de Nederlandse brieven van 1842 en 1844 volledig door elkaar en maakte daar één episode van, waarin Nederland naar aanleiding van het overlijden van Willem I Japan waarschuwde voor het optreden van Engeland in China.⁶

In diezelfde periode had het Amerikaans gezantschap in Den Haag een verzoek gedaan topografische gegevens van Japan te mogen ontvangen voor de veiligheid van de Amerikaanse schepen in Japan. In Den Haag werden de ministeries van Koloniën, Marine en Buitenlandse Zaken doorgeploegd, maar Nederland beweerde niets meer te hebben dan openbaar te verkrijgen was. De ministers raadden wel enkele boeken aan.⁷ Hierbij maakte Nederland gebruik van de positie die het toegedicht werd, maar in andere situaties liever niet naar buiten bracht, namelijk dat Nederlanders in Japan helemaal geen vrijheid hadden en geen kaarten van het land mochten maken. De Amerikaanse gezant deelde aan Amerika mede dat de Nederlandse ministeries geen bijzondere informatie hadden en bestelde kaarten in Leidse winkels, die in Amerika aan Perry werden gestuurd.⁸ Uit de instructies die de Nederlandse stuurman van de missie van 1844 werden meegegeven blijkt echter dat Nederland wel degelijk meer wist dan het hier deed voorkomen.⁹

Meer ophef veroorzaakte het verzoek dat de Amerikaanse gezant aan Nederland deed begin juli 1852.¹⁰ Hij schreef daarin dat Nederland van de op handen zijnde Amerikaanse missie alleen profijt zou hebben omdat, zo stelde de gezant, Nederland nu ook al voorrechten genoot. Sterker nog,

⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5832, nr 216 geheim, 18 juni 1852, 'Nota verbale'.

⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 160, 163, 165, respectievelijk 28 februari 1852 nr 11, 12 maart 1852 nr 3, 20 maart 1852 nr 1.

⁸ Vernon, 'The Dutch and the opening of Japan', 40-42. Wiley, *Yankees*, 108-109.

⁹ Dit was een uitgebreide beschrijving van Von Siebold over de te varen route naar Nagasaki. Zie: NA, Koloniën, 1814-1849 (2.10.01), 4297, nr 47 geheim, 19 januari 1844. Het is later duidelijk geworden dat Perry vast van plan was *niet* naar Nagasaki te gaan en hij dus niets aan deze beschrijvingen van Von Siebold had gehad. Op dit moment wat dit echter nog niet bekend. Er was eerder gevraagd het opperhoofd instructies te geven om Perry te assisteren waar dat mogelijk was, dus Nederland had geen enkele reden om de mogelijkheid dat Perry naar Nagasaki zou gaan volledig naast zich neer te leggen. In die context is duidelijk dat voor dit moment er duidelijk sprake was van achterhouden van belangrijke informatie.

¹⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5834, nr 243 geheim, 13 juli 1852, Legation of the United States aan Buitenlandse Zaken.

de tijden van Nederlands 'unworthy compliances' zouden over zijn en plaats maken voor vrijheid in Japan. Amerika vroeg Nederland '...to ask that the Opperhoofd of the Factory at Dejima be authorized to do anything that may be in his power towards promoting the objects of this [American] amicable visit to the Japanese'. Daarnaast werd gevraagd of Perry een kopie van deze instructies mee mocht nemen. Verzekerd werd dat Amerika in Japan niets zou doen dat Nederlands belangen kon schaden en Amerika verwachtte van Nederland een soortgelijke opstelling. Van de dreigende toon van Secretary of State Daniel Webster (in deze positie van 1850-1852) die aan zijn gezant schreef dat als Nederland *niet* mee zou werken, Perry zich niets van Nederlandse belangen aan zou trekken, is in de brief aan de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken weinig merken.¹¹

De minister van Koloniën riep naar aanleiding van dit verzoek de ministerraad bijeen en kwam tot de conclusie dat aan het verzoek gehoor gegeven moest worden. Het kwam overeen met het eerdere besluit om alles te doen wat in Japan tot een 'goede uitkomst' zou leiden. De minister zag de Amerikaanse missie als een vredelievende onderneming en dus kon Nederland in zijn ogen de Amerikanen steunen, zonder daarmee militair geweld te steunen. De Gouverneur Generaal moest op de hoogte gebracht worden van deze veranderingen.¹² Hij moest het Nederlands opperhoofd van instructies voorzien waarin '...het doel is enkel ondersteuning van het door Amerika beoogde vreedzaam doel'.¹³ Bij dit verzoek aan de Gouverneur Generaal gingen de problemen van de grote afstand en de vele betrokken partijen (Den Haag, Washington, Batavia, Dejima) een rol spelen.

Nederlands besluit de komst van de Amerikanen als aanleiding te gebruiken om nogmaals een verzoek aan Japan te doen de *sakoku* te beëindigen en te pogen een verdrag te sluiten, was ten tijde van het Amerikaanse verzoek al lang en breed naar Indië verzonden en de Gouverneur Generaal had dit reeds in definitieve instructies omgezet en eind juni 1852 naar Dejima gestuurd.

Den Haag leek hiervan niet op de hoogte te zijn, want de minister van Buitenlandse Zaken stuurde een zeer vriendelijke brief naar de Amerikaanse gezant waarin hij de aan Nederland gevraagde hulp toezegde.¹⁴ Deze brief is in enkele aspecten zeer opmerkelijk. De eerste is de lovende termen waarin gesproken wordt over de missie van Amerika en de relatie tussen dat land en Nederland. Er werd bedankt voor de openhartigheid van de Amerikanen en de achting die die regering had voor Nederland. De komende missie van Amerika en de bij deze beloofde steun van Nederland zou aan de vriendschap tussen Nederland en Amerika bijdragen. De Gouverneur Generaal zou opgedragen worden het opperhoofd te instrueren, maar aangezien dit in Batavia gebeurde, kon de minister Perry niet voorzien van die instructies. Ten tweede vallen de woorden op

¹¹ Vernon, 'The Dutch and the opening of Japan', 43.

¹² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5834, nr 243 geheim, 13 juli 1852, Koloniën aan de Koning.

¹³ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5834, nr 259 geheim, 22 juli 1852.

¹⁴ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5834, nr 256 geheim, 22 juli 1852.

waarin wordt gesproken over de plaats van Nederland. Nederland zou Amerika helpen, zo schreef de minister van Buitenlandse Zaken, omdat het land met de onderneming in de voetsporen van Nederland trad, dat al in 1844 een soortgelijke poging ondernomen had en dat toen al met een oorlogsschip een portret van Willem II in Edo was overgedragen (wat niet waar is). Ten slotte is opvallend dat de brief naar de Amerikaanse gezant werd gestuurd zonder de goedkeuring van de minister van Koloniën, die het met de woordkeuze niet eens was. Hij stuurde de brief, voorzien van zijn commentaar, terug aan Buitenlandse Zaken, zodat daar duidelijk was wat de te volgen lijn was. Uit de aantekeningen van de minister van Koloniën blijkt dat hij wel in wilde stemmen met het verzoek, maar de lovende woorden onnodig vond.

Door dit antwoord ontstond in Amerika het beeld van een minister van Koloniën als 'most liberal' en werd Amerika overtuigd dat met een speciaal schip de instructies aan het opperhoofd gezonden zouden worden en dat zo'n onderneming nog eens extra indruk zou maken op de Japanners.¹⁵ In Batavia werd daar anders over gedacht. De Gouverneur Generaal raakte in paniek toen hij de nieuwe instructies kreeg (waarvan hij zich afvroeg of hij ze op *moest* volgen of daartoe alleen uitgenodigd werd), want hij had het opperhoofd al instructies gezonden en zag helemaal niets in het zenden van een extra schip. Nederland had van Japan toestemming om één schip per jaar te sturen (in juni) en de Gouverneur Generaal was er van overtuigd dat de komst van een extra schip alleen argwaan bij de Japanners zou wekken. Daarnaast was het moesson seizoen begonnen, waardoor het zenden van een schip bijna onmogelijk was. De nieuwe instructies werden daarom *niet* naar Japan verzonden.¹⁶

Duymaer van Twist kwam met een andere oplossing. Hij stuurde een brief aan Perry, die de Amerikaan in mei 1853 in Canton las.¹⁷ Daarin deelde hij de Commodore mede dat het moment dat de Nederlandse regering besloten had de Amerikanen te steunen in hun missie te laat kwam voor de instructies aan het opperhoofd en dat hij geen schip achter de instructies aan wilde sturen. Om toch goede wil te tonen stuurde de Gouverneur Generaal de laatste instructies aan het opperhoofd mee zodat Perry, mocht hij de steun van Nederland willen hebben in Japan, hij hiervoor persoonlijk de instructies kon overdragen. Dit laatste werd echter door Duymaer van Twist ontraden, met het oog op Nederlands eigen belangen. Openlijke alliantie met Amerika zou de geplande Nederlandse onderhandelingen kunnen verstoren, aangezien '...de Amerikaansche expeditie naar Japan niet altijd en door allen is voorgesteld als geheel van vriendschappelijken en vredelievenden aard.'

In de geschiedschrijving is deze brief weinig besproken. McOmie noemt hem wel, maar heeft het gedeelte weggelaten waarin staat dat het Nederlands opperhoofd beschikbaar was voor

¹⁵ Vernon, 'The Dutch and the opening of Japan', 45.

¹⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 75 geheim, 15 februari 1853, 'Afschrift Raad van Nederlands Indië' & GGNI aan Koloniën 22 september 1852.

¹⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 162 geheim, 22 april 1853, GGNI aan Perry 22 september 1853. McOmie, *Opening*, 80-81.

hulp aan de Amerikanen.¹⁸ Er kan alleen maar gespeculeerd worden wat er gebeurd was als Perry deze handreiking aangenomen had. Het moge uit al het voorgaande duidelijk zijn dat Perry hoogst waarschijnlijk geen enkele boodschap had aan deze mededeling van de Nederlanders. Hij was vast van plan niet eens in de buurt van Nagasaki te komen, laat staan daar samenwerking te zoeken met het Nederlandse opperhoofd. Maar het is niet onbelangrijk dat Nederland de mogelijkheid *bood*, dat de Amerikanen van Nederlands hulp gebruik *konden* maken. Daarnaast laat de gang van zaken goed zien dat Nederland er alles aan deed de Amerikanen niet tegen zich in het harnas te jagen. Zowel in Den Haag als in Batavia werd er, tot in het paniekerige toe, werk van gemaakt de Amerikanen te overtuigen dat het steun van de Nederlanders had, dat de Nederlanders in ieder geval niet met de Japanners samenspanden.

Nederlands plan voor onderhandelingen

Op Dejima was de vraag of de Japanners zouden antwoorden op het Nederlandse verzoek, gedaan door het nieuwe opperhoofd Donker Curtius. Eind juli 1852 werd de brief van de Gouverneur Generaal overgedragen, waarin Japan werd verteld dat met de komst van de Verenigde Staten groot gevaar dreigde en Nederland in het 'middel' kon voorzien waardoor dit gevaar op een juiste manier beantwoord kon worden. De Nederlanders kregen al snel te horen dat de brief niet aangenomen kon worden, omdat deze niet uit naam van het opperhoofd geschreven was. Nederland werd (weer) gedwongen een extra brief te schrijven waarin aangedrongen werd op aanname van de brief van de Gouverneur Generaal, wat het opperhoofd deed. Na lang wachten kwam het bericht dat Edo de brief alleen aannam als Nederland geen antwoord verwachtte. Ook hiermee werd ingestemd.¹⁹

Ondertussen drongen de Japanse ambtenaren aan op bekendmaking van Nederlands oplossing voor de Japanse problemen, maar een onderhandelaar werd niet gestuurd. Donker Curtius zag zich daardoor, na 'ruggespraak' met oud-opperhoofd Rose, gedwongen het middel aan de Japanners bekend te maken. De Gouverneur van Nagasaki zou snel afgelost worden en zou in Edo het Nederlandse voorstel nog mede kunnen delen in zijn rapportage. Hij maakte de Gouverneur daarom bekend met de artikelen uit het traktaat dat Nederland voorstelde en bracht via hem het advies aan de Japanse regering over de verzoeken van Amerika niet geheel af te wijzen, omdat dit land niet zou '...rusten, voordat een handelsverkeer met Japan (...) zal zijn geopend.'²⁰ De gesprekken overtuigden het opperhoofd echter dat '...de Japanse instellingen het sluiten van een tractaat tot nog toe niet gedoogen, en ik verwacht dat ik van de zaak verder niets meer zal

¹⁸ Plutschow noemt dit gedeelte wel. *Siebold*, 51-52, 69-70.

¹⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 162 geheim, 22 april 1853, Opperhoofd aan GGNI.

²⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 75 geheim, 15 februari 1853, Opperhoofd aan Gouverneur Nagasaki.

vernemen'.²¹ Ergens anders schreef hij dat hij dacht dat de brief goed ontvangen was, maar dat hij vreesde dat '...de raadgevingen zelve zullen zijn tegengevallen.'²²

Jan Hendrik Donker Curtius. (Uit: Moeshart, *Een miskend geneesheer*.)

Het plan van Nederland had gefaald.²³ Moeshart schrijft: 'De Japanners, die voet bij stuk hadden gehouden, hadden hun wil opgelegd aan de machteloze Donker Curtius.'²⁴ Het opperhoofd was inderdaad machteloos. Hij was echter, en dat element ontbreekt in Moeshart, die het op de man gemunt heeft, niet het enige Nederlandse opperhoofd dat in een lastige positie werd gebracht en ook niet het eerste opperhoofd dat zich genoodzaakt zag aan de, vaak vernederende, Japanse eisen toe te geven. Daarnaast hield hij niet, zoals Moeshart schrijft, een mythe van succes omhoog. Hij schreef na aankomst dat hij dacht dat er weinig in Japan te bereiken zou zijn²⁵ en schreef openlijk geen vervolg meer te verwachten van het Nederlandse plan. Moeshart gaat ook voorbij aan de interne kritiek op het Nederlandse beleid, dat van Batavia tot Den Haag bekend was. Zo had oud-opperhoofd Rose de Gouverneur Generaal in een gesprek te kennen gegeven niet te geloven in de Nederlandse aanpak. 'Het eenige middel om te dwingen zoude, volgens hem bestaan in eene strenge en lang voortgezette blokkade van de Japansche kusten', zodat het land, afgesloten van noordelijke

²¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 75 geheim, 15 februari 1853, Opperhoofd aan GGNI.

²² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 75 geheim, 15 februari 1853, 'Extract uit een schrijven... Buitenzorg 17 december 1852.

²³ Zie ook McOmie, *Opening*, 66-68.

²⁴ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 34.

²⁵ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 75 geheim, 15 februari 1853, 'Extract uit een schrijven... Buitenzorg 17 december 1852.

aanvoer van rijst, uiteindelijk toe zou moeten geven aan een geallieerde zeemacht.²⁶

De Amerikanen op afstand en de Russen van dichtbij: de eerste bezoeken

In november 1853 schreef Donker Curtius een uitgebreid verslag voor zijn superieuren over de gebeurtenissen van de maanden daarvoor.²⁷ In die periode was het sluiten van een Nederlands verdrag geen prioriteit meer geweest. 'Ik heb geene aanleiding gehad om het denkbeeld van het sluiten van een tractaat nog te opperen', schreef hij. De Japanners hadden zeer duidelijk gemaakt niet bereid te zijn met Nederland in onderhandeling te treden. Daarnaast ging hij ook in op de nieuwe instructies die hij nu ontvangen had, waar 'meer uitdrukkelijk' in stond dat hij 'de vredelievende pogingen' van Amerikanen moest steunen. Het opperhoofd uitte zijn bedenkingen over de instructies. De opdracht, dat hij de Gouverneur van Nagasaki moest informeren van Nederlands steun aan de Amerikanen, kwam hem 'ten eenen male ongeraden voor'. In zijn ogen was het militaire gevaar nog steeds aanwezig en was openlijke steun aan Amerika een slecht idee. De opdracht had echter geen relevantie meer, omdat Donker Curtius de instructie een maand nadat Perry in Edo aangekomen was ontving (en Perry was daar na tien dagen vertrokken). Hij nam in dit schrijven ook de ruimte om het idee van het zenden van een speciale boodschap buiten de jaarlijkse zending om (zoals dat geopperd was door Den Haag), te ontraden. Hij schreef dat er buiten het jaarlijkse handelsschip geen Nederlandse vaart op Japan toegestaan was en dat de komst van een extra zending hem 'in verlegenheid' zou brengen.

De dag dat Perry bij Edo aankwam, hoorde het Nederlands opperhoofd dat Perry op de Ryukyu eilanden aangekomen was. Van de Amerikaanse aankomst bij de hoofdstad hoorde hij twee weken later.²⁸ Zoals te verwachten was gezien de grote afstand, hoorden de Nederlanders op Dejima niets over de Amerikanen terwijl zij voor de eerste maal in Edo voor anker lagen. Aan Donker Curtius werd begin augustus medegedeeld dat de Amerikanen 17 juli uit Edo vertrokken waren. Dit vertrek was voor Japan aanleiding het Nederlands opperhoofd meerdere malen te vragen wat hij van de Amerikanen verwachtte en hoe hij over de verzoeken van Perry dacht. Ook werd hij op de hoogte gebracht van de overdracht van de brief van de Amerikaanse president. De Japanners hadden geprobeerd Perry er mee in te laten stemmen dat hij antwoord via de Nederlanders zou krijgen, maar dit had de Amerikaan 'veel te omslagtig' gevonden, zo werd Donker Curtius verteld. Op de vraag van Japan wat Perry nu zou doen, antwoordde het opperhoofd dat hij waarschijnlijk terug

²⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5838, nr 75 geheim, 15 februari 1853, 'Extract uit een schrijven... Buitenzorg 17 december 1852.

²⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, opperhoofd aan GGNI.

²⁸ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', 7 & 22 juli.

naar Ryukyu was gegaan, maar dat hij zeker in Edo terug zou komen.²⁹ Ruim twee maanden na het vertrek van Perry kwamen geruchten in Nagasaki dat de Amerikanen zich ernstig misdragen zouden hebben, door twee Japanse vrouwen te verkrachten. Daarnaast zou Perry 'zeer driftig (...) geweest zijn' en "[d]riftig te zijn", zei men, "wordt bij ons zeer onbeschaafd geacht."³⁰

Tien dagen na het bericht van het vertrek van Perry's vloot kwam een oppertolk met Donker Curtius spreken over het antwoord dat Japan Amerika wilde geven.³¹ Japan wilde de verzoeken die door de Amerikaanse president gedaan waren weigeren. Nu vroeg de oppertolk zich af of, *als* Japan aan de Amerikaanse verzoeken zou voldoen, dit ten voordele of ten nadele van Nederland zou zijn. Donker Curtius was het met de tolk eens dat het een nadeel voor Nederland zou zijn. Het opperhoofd zei dat '...sedert vele jaren bij mijn Gouvernement niet meer om handelsvoordelen te doen was (...) dat [het zenden van een schip per jaar] alleen geschiede om onze aloude betrekkingen met Japan te onderhouden en vooral ook om de Regering van Japan niet te versteken van het eenige middel om bekend te worden gemaakt met hetgeen er belangrijks in andere landen voorvalt.' Weer verschilde de visie van het opperhoofd ten opzichte van de visie in Den Haag, waar men er van overtuigd was dat Nederland alleen kon profiteren van de Amerikaanse onderneming.

Donker Curtius sprak ook meer inhoudelijk met de Japanners over de eisen van 'bergplaatsen voor steenkolen en de behoefte aan provisien en schuilplaats in geval van storm voor vreemde natien' door de Amerikanen.³² Het overwegen van deze eisen werd 'niet onaannemelijk genoemd', terwijl eerder nog van gehele weigering werd gesproken, wat duidt op twijfel bij de Japanners over de te volgen lijn. Nederland werd na het vertrek van de Amerikanen ook weer ingezet als boodschapper. Amerika werd verzocht het tweede bezoek uit te stellen, omdat Japan te veel bezig was met het overlijden van de shogun (Tokugawa Ieyoshi) en het zoeken van een opvolger. Het zou in het voorjaar van 1854 nog niet klaar zijn voor de komst van Perry.³³ De Japanse ambtenaren wezen Donker Curtius er in bedekte bewoordingen op dat als hij de Amerikanen zo ver kon krijgen het tweede bezoek uit te stellen, dit gunstig zou zijn voor het door Nederland gedane voorstel.³⁴ Japan was Nederlands voorstel dus niet vergeten, maar haalde het pas uit de kast als het daar zelf belang bij had, in dit geval om Nederland zo ver te krijgen te proberen het bezoek van de Amerikanen uit te stellen. Nederland ging akkoord met het doen van dit verzoek, overigens zonder vermelding van extra hoop op eigen onderhandelingen. Donker Curtius deelde de

²⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', 5 augustus.

³⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', 27 september.

³¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', 15 augustus. Zie ook: McOmie, *Opening*, 141.

³² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, bijlage L.

³³ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, bijlagen H & I; GGNI aan Perry 23 december 1853. McOmie, *Opening*, 189.

³⁴ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, bijlage L.

Japanners mede dat Perry hoogstwaarschijnlijk niet aan het verzoek zou voldoen.³⁵

De Rus Putiatin kwam voor zijn eerste bezoek aan Nagasaki op 22 augustus 1853 aan. De Nederlandse regering was van deze missie op de hoogte gesteld door Von Siebold, die (ook) de Russische overheid adviseerde. Hij stelde met de Russische regering een brief aan Japan op en hielp met het opstellen van een ontwerp-traktaat. De dokter schreef in april 1853 vanuit Sint Petersburg dat hij in Rusland was '...om op den weg van vrede (...) het rijk van Nippon aan den wereldhandel te helpen openen.' Hij benadrukte, ook in later schrijven, dat daarbij Nederlands belangen niet geschaad zouden worden.³⁶ Zoals ook eerder het geval was, was het tijdstip ongelukkig om Dejima nog te kunnen voorzien van inlichtingen over de Russische intenties (het jaarlijkse schip vertrok vanaf Batavia in juni).³⁷

Toch was het Nederlands opperhoofd op de hoogte van de komst van de Russen, zo schreef hij, al wist hij niet wat het 'eigenlijke doel' van die missie was.³⁸ Hij wist niet of Rusland de opening van de Japanse havens nastreefde en hoe de Russen over de Amerikaanse onderneming dachten. De komst van een Russische missie maakte Donker Curtius een beetje zenuwachtig, omdat hij er van overtuigd was dat Nederland verantwoordelijk werd gehouden voor het mislukken van de missie van Rezanov in 1804 (zie pag. 30).³⁹ Hij kwam na beraad tot de conclusie dat het doel van de Russen 'waarschijnlijk overeenkomt met dat der Amerikaansche' en hij zag er daarom geen kwaad in de Russen waar hij kon bij te staan, omdat het immers ook zijn opdracht was de Amerikanen te helpen. Hij moest dus zonder instructies tot een goede handelwijze komen.

Vanaf de aankomst van de Russische schepen bemiddelde het Nederlands opperhoofd tussen de Russen en Japanners.⁴⁰ Het begon met het vertalen van de mededelingen die de Russen voor de Japanners meebrachten. Daarna werden de Nederlanders nauwkeurig op de hoogte gehouden van wat er zich afspeelde tussen de Russen en de Japanners, van de bezoeken aan de Russische schepen tot aan de gang van zaken tijdens de onderhandelingen. Daarnaast werd Nederland in vertrouwen genomen over het overlijden van de Japanse shogun, terwijl dit niet aan de Russen verteld mocht worden. De Japanners zouden dit later nog gebruiken om antwoord op de Russische verzoeken uit te stellen (zie pag. 49).

De Japanners maakten meer dan eens melding van de vriendelijkheid van de Russen. Ze

³⁵ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, bijlage K.

³⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5841, nr 312 geheim, 22 augustus 1853.

³⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 101 geheim, 19 maart 1854, 'nota voor de raad van ministers 22 februari 1854'.

³⁸ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, opperhoofd aan GGNI.

³⁹ Zie ook: Paul, *Nederlanders in Japan*, 169.

⁴⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', vanaf 22 augustus. Zie voor goede weergave vanuit een meer Russisch perspectief: McOmie, *Opening*, vanaf 146.

prezen zich rijk met de aanwezigheid van deze schepen, vooral toen de geruchten over het vermeende Amerikaanse wangedrag de ronde deden. Daarnaast was er ook frustratie aan de zijde van de Russen over hun lange wachten. Hierop ging het Nederlands opperhoofd in, die tegen de Japanners zei dat ze Putiatin niet te lang moesten laten wachten, omdat dit voor hem 'niet aangenaam' zou zijn. Daarnaast zou ook de Rus zeker, net als Perry, zo verzekerde Donker Curtius, later terugkeren als hij geen antwoord zou krijgen.

Nederland werd nauwer betrokken bij de voorziening van proviand aan de Russische schepen. De Japanners wilden dit eerst cadeau doen aan de Russen, maar dit werd geweigerd. De Japanners op hun beurt weigerden betaling van Russische zijde. Daarop vroeg de Gouverneur van Nagasaki of Nederland niet proviand zou kunnen leveren, waarmee in werd gestemd. In detail werd bijgehouden wat aan de Russen geleverd werd, zodat de Russische overheid de kosten kon vergoeden. Ze werden niet alleen voorzien van vlees, vis, brood, melk en water, maar ook van bezems, waaiers en Japans lakwerk.⁴¹ Daarnaast deed Nederland, inderdaad (zie pag. 67), de was voor de Russen. Dit alles bracht 'veel moeite' voor de Nederlanders. Voor de producten die de Russen wilden hebben, of de extra zeep die nodig was om de kleren te kunnen boenen, moest Nederland meer dan eens aandringen op Japans goedkeuring tot levering van die producten.

Putiatin was erg ingenomen met de Nederlandse hulp en liet dit meer dan eens blijken, onder andere door het zenden een stuk rundvlees, 'hetwelk wij Europeanen zo gewend zijn.' Donker Curtius reageerde daar enthousiast op, want 'versch rundvleesch is te Deshima eener ware zeldzaamheid.'⁴² Voor het Nederlands opperhoofd bracht dit ook weer problemen, omdat hij graag Putiatin aan boord bezocht had, om de Russische hoffelijkheid op gepaste wijze te kunnen beantwoorden. Dit bezoek werd echter door de Japanners, nadat zij daarmee ingestemd hadden, toch niet toegestaan. Het opperhoofd drong bij de Japanse autoriteiten weinig aan om toch nog toestemming te verkrijgen. Hij nam wel veel moeite de mededeling aan de Russische admiraal over te krijgen dat hij graag het bezoek af had *willen* leggen, maar hem dit niet toe werd gestaan. Hij was dus vooral bang dat hem door de Russen wat verweten zou kunnen worden.

Eisen en onderhandelingen

De komst van twee machtige landen mocht de Nederlanders veel werk brengen, de Nederlanders hadden ook de eigen belangen en instructies na te leven. Twee zaken die in deze periode speelden zijn belangrijk. De eerste is de 'eisch' van de Japanse keizer om een boek uit Nederland. Het ging om het boek *Bladen over Japan* van het oud-opperhoofd Levyssohn. Dit is belangrijk, omdat

⁴¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 107 geheim, 29 maart 1854.

⁴² NA, Factorij te Deshima (1.04.21), 1717.

Moeshart Donker Curtius verwijt dat hij 'in zijn streven de Japanse overheden te plezieren' de invoer van boeken onnodig moeilijk had gemaakt en op deze wijze de werkelijke opening van Japan, door de mogelijkheid te bieden westerse boeken te bestuderen, tegenwerkte (zie pag. 86). De Japanse regering vroeg Nederlandse boeken op, om te kunnen controleren wat er aan *rangaku* (westerse studies) bestudeerd werd. De vraag naar het boek van het oud-opperhoofd had echter een andere oorzaak, namelijk dat er informatie in stond over de Amerikaanse beweegredenen achter de gezonden missies. Nu was het verzoek van de Japanse regering iets waar het Nederlands opperhoofd, naar eigen zeggen, niet onderuit kon.

Het baarde Donker Curtius echter zorgen dat de Japanse regering dit boek in handen kreeg, omdat het ook informatie bevatte over de samenwerking tussen Nederland en Amerika. Dit kon het gevolg hebben dat in het Japanse vertrouwen '...den bodem zal zijn ingeslagen (...) en dat het wantrouwen met al zijne onaangename gevolgen meer dan ooit zal herleven.'⁴³ Met deze context is het ook begrijpelijk dat het Nederlands opperhoofd strenger toezag op de invoer van Nederlandse boeken, omdat dit zijn onderhandelingspositie in gevaar kon brengen. Het is begrijpelijk dat de dokter Van den Broek hier kritiek op had, hij moest immers met deze boeken werken, maar het moge ook duidelijk zijn dat het Nederlands opperhoofd nu eenmaal meer partijen had om rekening mee te houden dan de dokter. Het is voor Moeshart dus makkelijk om vanuit het perspectief van het onderwijs *alleen* de handelwijze van Donker Curtius af te keuren, maar deze man had meer onder zijn hoede dan alleen kennisoverdracht. De kritiek kan terecht zijn, maar is nog geen reden om, zonder het schetsen van de achtergrond van de besluiten de invoer van boeken moeilijker te maken, zijn handelwijze af te keuren.

Zorgen voor het opperhoofd of niet, het boek was nu in de handen van de Japanse regering en Donker Curtius vond een manier om dit mogelijk in zijn voordeel te laten werken. Hij besloot, tegen de Haagse instructies in, om de correspondentie tussen Nederland en Amerika niet meer achter te houden maar, waar hij de mogelijkheid kreeg, deze verder bekend te maken. Hij zou dan betogen dat Nederland hierdoor enerzijds Japan goed op de hoogte had kunnen houden en anderzijds een vredelievende invloed uit had kunnen oefenen op de Amerikaanse missie.⁴⁴ Hij raadde nu het boek aan de Japanse regering als 'zeer lezenswaardig' aan, omdat er duidelijk in stond hoe er in het buitenland over de Japanse afsluiting werd gedacht.⁴⁵ Ook hielp Donker Curtius de tolken (waarvan een met de Amerikanen onderhandeld had) met het vertalen van het boek. Aan de hand van de instructies aan de missie van Aulick die daarin besproken werden, wees het opperhoofd er op dat '...de Japansche Regering niet al te zeer, op het geduld van den Commodore behoorde te

⁴³ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, opperhoofd aan GGNI.

⁴⁴ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, opperhoofd aan GGNI.

⁴⁵ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, Bijlage E.

rekenen.¹⁴⁶ McOmie stelt dat Donker Curtius op deze wijze bijdroeg aan een beter verloop van het tweede bezoek van Perry.⁴⁷

Begin november 1853 was er in Nagasaki overleg tussen het Nederlands opperhoofd en een speciale Japanse ambtenaar voor buitenlandse zaken.⁴⁸ Deze man wilde weten '...of er bij mogelijkheid een middel kon bestaan om aan het verzoek van den President der Vereenigde Staten van Noord Amerika toe te geven zonder de wetten van het Japansche rijk te verbreken.' Het antwoord van Donker Curtius was dat hij dit altijd 'als eene tegenstrijdigheid' op had gevat. Dit is opvallend, omdat het, niet voor eerste keer, niet overeen kwam met de visie van Den Haag. De minister van Koloniën had, op aanraden van Von Siebold een concept-verdrag gestuurd, dat gebaseerd was op de opvatting dat Japan haar wetten niet hoefde aan te passen om toch aan de eisen van missies als die van de Verenigde Staten te kunnen voldoen.⁴⁹ De handel in dit traktaat zou immers alleen in Nagasaki plaatsvinden en onder toezicht van de Gouverneur van Nagasaki.

Donker Curtius dacht daar dus anders over en pakte het anders aan. Volgens hem kon de *sakoku* op generlei wijze gecombineerd worden met toegeven aan de eisen van andere landen, maar hij wees, met de 'historische feiten', op Japans vroegere verstrekking van handelspassen aan Engeland en Portugal. Het was dus voor Japan geenszins volledig tegenstrijdig met de oude gebruiken om handel met andere landen dan Nederland te drijven. Het opperhoofd wees er daarnaast op dat, zoals dat ook in China het geval was, Japan buiten de open te stellen havens, nog steeds de buitenlanders kon uitsluiten.⁵⁰ Japan wilde hier echter niets van weten. Twee dagen later lieten de Japanners weten er van overtuigd te zijn dat met 'verzaking' van hun 'staathuishoudkundige beginselen' ongetwijfeld de 'ondergang van het rijk' gepaard ging. Donker Curtius schreef steeds 'met gematigheid en met aanhaling van voorbeelden' de opening bepleit te hebben, maar kreeg steevast als antwoord '...dat de Japansche wet geen handels verkeer met vreemde Natiën gedoogde en onveranderbaar was.'⁵¹

De Japanners leken in de gesprekken in eerste instantie van al het advies van Donker Curtius niets te willen weten, maar later in november kreeg hij een schriftelijk bericht van de Gouverneur van Nagasaki, dat zijn betogen dat Japan vestiging van depots voor steenkolen en aanlegplaatsen voor verversing van proviand toe moest staan, in overweging genomen zouden

⁴⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', 9 oktober.

⁴⁷ McOmie, *Opening*, 157-158.

⁴⁸ Zie hiervoor ook: Stellingwerf, *Soembing*, 19. McOmie, *Opening*, 162-163.

⁴⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5831, nr 139 geheim, 22 april 1852, 'Ontwerp van een traktaat...', inleiding.

⁵⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', 1 november.

⁵¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', 3 november.

worden.⁵²

Op ander gebied was Japan direct geïnteresseerd. Het land was onder de indruk van de buitenlandse schepen die het de laatste maanden gezien had en wenste nu een eigen marine te hebben, zoals de Europese landen die ook hadden. Aan Donker Curtius werd gevraagd of Nederland hierin zou kunnen en willen voorzien. Het antwoord was voorzichtig, want er zouden veel bezwaren in Nederland tegen bestaan.⁵³ Daarnaast, en dat was belangrijker, zou Japan niet in staat zijn moderne schepen te besturen. Er zou uitgebreide Nederlandse scholing nodig zijn om dit de Japanners bij te brengen, wat weer het probleem bracht van langdurige vestiging van Nederlanders in Japan.⁵⁴ Belangrijke kanttekening was ook dat Nederland Japan in geen geval van schepen zou kunnen voorzien als het in oorlog zou raken met westerse landen. Levering aan een land in oorlog, betekende dit land steunen en dus zelf in oorlog zijn.⁵⁵

Donker Curtius schreef aan de Gouverneur Generaal dat dit verzoek belangrijk was, omdat het Nederland de mogelijkheid gaf Japan door de behoefte aan materiaal en kennis aan zich te binden. Door deze behoefte in Japan 'levendig [te] gehouden', zou Japan zélf met voorstellen komen de diplomatieke en handelsrelaties uit te breiden.⁵⁶

In Nederland was men tevreden met het optreden van het opperhoofd tot dus ver. Er moest echter met meer kracht worden gepoogd een verdrag met Japan te sluiten. Donker Curtius zou de gesprekken die hij met de Japanners had over de missie van Amerika moeten gebruiken om hierop aan te dringen. Daarnaast wenste Den Haag dat Nederlandse ambtenaren in Japan betrokken zouden worden bij de onderhandelingen tussen Japan en andere landen. Als Nederland haar kennis en ervaring in kon zetten om andere landen van goede verdragen in Japan te voorzien, zou in het buitenland het inzicht vanzelf ontstaan dat het in Japan niet om Nederland heen kon. Hoe dit in de praktijk moest worden gebracht werd niet verteld.⁵⁷

Over het verzoek van Japan om een Nederlandse bijdrage aan een eigen marine werd uitgebreid heen en weer geschreven. De minister van Koloniën wees er in eerste instantie op dat het zeer onwenselijk was dat Nederland Japan in tijden van het gevaar van een militair conflict van marine-schepen zou gaan voorzien.⁵⁸ De Japanners hadden echter benadrukt dat het ging om kleine ongewapende schepen en een kleine groep mensen die onderwezen zou worden door Nederlanders

⁵² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, Bijlage GIII, 9 november 1853.

⁵³ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', Bijlage G. McOmie, *Opening*, 159.

⁵⁴ Een pleidooi door Donker Curtius dus *voor* Nederlands onderwijs in Japan, waar we Moeshart niet over horen.

⁵⁵ Hier is duidelijk dat Donker Curtius al eerder dan McOmie stelt, de Japanners de ideeën bijbracht van de Europese opvatting over onzijdigheid in tijden van oorlog. McOmie, *Opening*, 401.

⁵⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, opperhoofd aan GGNI.

⁵⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 101 geheim, 19 maart 1854, Koloniën aan GGNI.

⁵⁸ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 101 geheim, 19 maart 1854, Koloniën aan GGNI.

die snel weer naar Nederland zouden vertrekken. Japan wilde dit al de zomer van 1854 gerealiseerd zien.⁵⁹ In Den Haag dacht de minister van Koloniën dat het regelen van zo'n 'stoomscheepje' het beste in Indië kon gebeuren, om moeite en kosten te besparen.⁶⁰ De Gouverneur Generaal werd niet vrolijk van dit verzoek. Hij kon zelf geen schepen missen en het kleine schip waar Japan om vroeg zou de overtocht van Batavia naar Japan niet kunnen maken. In Den Haag werd echter aangedrongen op een oplossing, omdat vertraging een slechte indruk in Japan zou maken. 'Zoodanige indruk zou alligt kunnen te weeg brengen, dat men, in het vervolg, voor soortgelijke belangen, de tusschenkomst of hulp van andere Gouvernemenen vroeg.'⁶¹

Het valt weer op dat Nederland zélf niet de middelen wist te vinden om even krachtig aan te dringen op een verdrag als Rusland en Amerika hadden gedaan. Het plan om Japan met voorstellen te laten komen tot versoepeling van de wetten door het geïnteresseerd te maken voor onderwijs in scheepvaart en producten voor een eigen marine, doet denken aan het plan van 1852, om Japan door nieuwsgierigheid in onderhandelingen te lokken. Nederland maakte het zichzelf erg lastig en moest nu aan de Japanse eisen gaan voldoen, om ze niet, met de behoefte aan nieuwe kennis, in de armen van andere landen te drijven.

Onderwijs en Engelsen

Nederland besloot daarom eerst een telegraaf te sturen, om de 'Japanse honger naar techniek' te voeden, maar het probleem van het gevraagde stoomschip uit te stellen.⁶² Maar Nederland begon de missies van de Russen en de Amerikanen, zwaar uitgerust, toch als bedreiging te zien. Daarom werd in april 1854 besloten een oorlogsschip naar Nagasaki te sturen, met de telegraaf als cadeau en instructies aan het opperhoofd om te zorgen dat Nederland in alle rechten zou delen die aan andere landen werden toegezegd.⁶³ Een stoomschip in de haven van Nagasaki moest er voor zorgen dat, mocht er iets van belang voorvallen in Japan, Batavia direct op de hoogte gesteld kon worden. Vooral de aanwezigheid van de Russen was hier aanleiding voor. Het schip zou '...kracht bij (...) zetten aan de vertogen, welke het Nederlandsch opperhoofd (...) bij de Japansche regering mogt inbrengen ter verkrijging van eene verandering in het bestaande afzonderingstelsel, en sluiting van een traktaat.'⁶⁴ Nederlands Gouverneur Generaal werd gedwongen, na de twijfel bij de minister van Koloniën of er in Indië wel een schip aanwezig was,⁶⁵ een van zijn mannen en schepen naar Japan te

⁵⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 103 geheim, 20 maart 1854, 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd', Bijlage GG.

⁶⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5862, nr 195 geheim, 20 mei 1854.

⁶¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5864, nr 345 geheim, 18 september 1854.

⁶² Stapelkamp, *Fabius*, 90.

⁶³ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 54-55. Chijs, *Neêrlands streven*, 107.

⁶⁴ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5861, nr 132 geheim, 15 april 1854, Koloniën aan de koning.

⁶⁵ De minister schreef in de kantlijn bij het voorstel: 'is er wel een fregat in Indië?'

sturen, ondanks zijn mededeling aan beiden tekort te hebben. De keuze viel op commandant Gerhardus Fabius en het schip de *Soembing*.

Gerhardus Fabius. (Uit: Stellingwerff, *Soembing*.)

Fabius vertrok eind juli 1854 vanuit Batavia en maakte een tussenstop aan de Chinese kust. Hier kwam hij de Amerikanen tegen die juist terug waren gekomen uit Japan en een verdrag hadden gesloten, naar eigen zeggen niet door daarom te vragen, maar door het land met machtsvertoon daartoe te hebben gedwongen. Daarnaast kwam hij de zoon van het Engelse hoofd van handel in China Bowring tegen, die hem vertelde van de grootse plannen van zijn vader in Japan. Fabius vergat een kopie van het verdrag van de Amerikanen mee te nemen, wat zijn opdracht Donker Curtius te helpen bij onderhandelingen niet ten goede kwam.⁶⁶

Op 22 augustus kwam Fabius bij Dejima aan.⁶⁷ Zijn activiteiten in Japan bestonden voornamelijk in het geven van onderwijs. Hij gaf lessen in maritieme wetenschappen en deze vonden gretig aftrek bij de Japanners. Moeshart hecht geen waarde aan deze zaken. Hij schrijft dat '...de tijd in Nagasaki voorbij gleed met het geven van lessen aan de Japanners en pleziertochtjes'.⁶⁸

⁶⁶ Stellingwerff, *Soembing*, 21-23.

⁶⁷ Bij aankomst hoefde de bemanning van zijn schip aan minder strenge eisen te voldoen dan eerder het geval was geweest. Hiermee gaan auteurs op een verschillende manier om. Moeshart maakt er geen melding van, Stapelkamp noemt het wel (*Fabius*, 92). Anders is het bij Van der Chijs die hieruit vergaand concludeert dat de *sakoku* ten einde kwam. 'Het stelsel, dat Japan gedurende eeuwen bestuurd had, neigde ten val.' *Neêrlands streven*, 115.

⁶⁸ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 57.

Anderen denken hier anders over. Zo dacht Fabius tijdens dit bezoek na over de wijze waarop Japan geïnstrueerd kon worden met betrekking tot het bouwen en besturen van stoomschepen.⁶⁹ In zijn onderwijs poogde hij Japanners te stimuleren de Nederlandse taal te leren, zodat het onderwijs in de toekomst sneller zou kunnen gaan. Hij '...trachtte alvast de Japanners aan de Nederlandse taal te binden.' Stellingwerff vervolgt optimistisch dat niet '...door machtsvertoon en bedreigingen zoals Rusland, Amerika en Engeland, maar door boeken en wetenschap wilde Fabius invloed op Japan uitoefenen.'⁷⁰ De lessen van Fabius hadden ook de roep om een eigen marine in Japan sterker gemaakt en het bestelde in Nederland stoomschepen en oorlogsmateriaal.⁷¹

Begin september 1854 kwam de Britse vloot onder leiding van Stirling naar Nagasaki om een verdrag met Japan te sluiten (zie pag. 53). Nederland stelde zich bij de komst van deze grootmacht hetzelfde op als het eerder bij de Russen had gedaan en het opperhoofd en Fabius moesten in alles wat ze deden onzijdig blijven. Wat ze konden doen was helpen met vertalingen, zoals ze ook eerder gedaan hadden, bij de aanwezigheid van Putiatin.⁷² De Russen echter hadden zich anders opgesteld dan de Engelsen deden en de Nederlanders vonden de Britten stug. Ze deden er echter alles aan om het bezoek van de Engelsen 'in goede banen te leiden.'⁷³

Eind oktober kreeg Nederland antwoord op het verzoek dat het gedaan had met de aankondiging van de komst van Fabius. In die mededeling had Nederland aangedrongen op inzicht in de door Japan gesloten verdragen en op het delen in de rechten die aan andere landen werden toegestaan.⁷⁴ Japan bracht Nederland op de hoogte van het gesloten verdrag met Perry, deelde mede dat Nederland ook aanspraak kon maken op toegang tot Shimoda en Hakodate en dat handel bleef zoals die was, alleen voor Nederland (en China) en alleen in Nagasaki. Fabius vertrok enkele dagen hierna om verslag hiervan in Batavia uit te kunnen brengen.⁷⁵

Voorstellen voor verandering

Zowel op Dejima als in Batavia en Den Haag, was iedereen erg optimistisch over de toekomst. Het zag er aan de oppervlakte dan ook goed uit voor Nederland. Het had Japan een telegraaf overgedragen waar de Japanners erg van onder de indruk leken te zijn, en nog nooit was er, volgens

⁶⁹ Stapelkamp, *Fabius*, 93. Dit zou ervoor gezorgd hebben dat 'Nagasaki ook nu nog zeer veel scheepsbouw kent.' Stellingwerff, *Soembing*, 32.

⁷⁰ Stellingwerff, *Soembing*, 33.

⁷¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5868, nr 136 geheim, 29 maart 1855, 'Lett. U' & 'Lett. V' Opperhoofd aan GGNI, 19 & 20 november 1854.

⁷² Voor de vertaalde stukken: NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5866, nr 540 geheim, 29 december 1854, opperhoofd aan GGNI.

⁷³ Stapelkamp, *Fabius*, 93. Chijs, *Neêrlands streven*, 115. Zie voor een (later) voorbeeld hiervan: NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5878, nr 196 geheim, 8 april 1856, Kommissaris aan GGNI, 13 december 1855.

⁷⁴ Chijs, *Neêrlands streven*, 108-112.

⁷⁵ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 65. Chijs, *Neêrlands streven*, 116-117.

de Gouverneur Generaal ooit een oorlogsschip zo welkom geweest als de *Soembing*. Ook in de diplomatie was er, 'veel, zeer veel verbeterd'.⁷⁶ De Gouverneur Generaal kwam tot deze conclusie door de uitgebreide verslagen van opperhoofd Donker Curtius, die daarin uitweidde over zijn bemiddelingen tussen Japan en de buitenlandse missies en de mogelijkheden om de handel op Japan uit te breiden.

Bij de komst van de Britten had Donker Curtius vertaald, wat hem inzicht gaf in de handelwijze van Stirling. Dit gaf hem veel 'veel stof tot overdenking', vooral omdat de Brit eerst een verdrag wilde sluiten voor Frankrijk en Engeland en later alleen voor Engeland.⁷⁷ De bezoeken van de Russen hadden het opperhoofd veel moeite gebracht.⁷⁸ Putiatin keerde na zijn vertrek in november 1853 terug in januari 1854 en later nog eenmaal in april (zie pag. 49). Bij het bezoek van februari was aan Nederland weer verzocht om in de proviand te voorzien, maar Japan had er op gestaan hiervoor te betalen. Donker Curtius weigerde dit in eerste instantie, waarop hem te kennen was gegeven dat de Gouverneur van Nagasaki op die manier de Japanse wet overtrad en daarmee 'verplicht is, om zich den buik te snijden', ritueel zelfmoord te plegen. Hierop had Donker Curtius de som aangenomen, om het direct aan de tempels van Nagasaki te schenken. '[Z]oo zonderling zijn de Japansche instellingen', schreef het opperhoofd, dat ze hiermee wél instemden. Bij de terugkeer van de Rus in 1854 had Donker Curtius geweigerd nog langer proviand van de Russen te verzorgen, zo lang Japan er op stond dat te betalen. Hij had erop gewezen dat hij de Russen proviand kon 'schenken'. Of de Rus daarvoor betaalde of niet was geen zaak van Japan. Na de opmerking dat de verhouding met Rusland ernstig zou verslechteren als Japan hier niet mee instemde, was de Gouverneur van Nagasaki hiermee akkoord gegaan.

Donker Curtius schreef gedetailleerd hoe hij de toekomst voor Nederlands handel zag. In het verleden was in zijn ogen het enige middel om de handel uit te breiden geweest om te dreigen met vertrek uit Japan. Voor zijn voorgangers was dit een reëel dreigmiddel geweest, maar in zijn actuele situatie niet meer. Als Nederland zou vertrekken, zouden er landen genoeg zijn die de plek van Nederland in zouden willen nemen en zo had Nederland haar 'eenig wapen verloren'.⁷⁹ Nederland zou Japan tot handel moeten 'verleiden'. Deze visie was nu breder onderbouwd dan eerder. Donker Curtius pleitte voor het radicaal veranderen van Nederlands handel op Japan. De Nederlandse handel op Japan bestond uit *Compashandel* en *Kambanghandel* (zie bijlage IV voor

⁷⁶ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, GGNI aan Koloniën, 20 november 1854.

⁷⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, Afschrift A Opperhoofd aan GGNI, 18 oktober 1854.

⁷⁸ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, Afschrift A Opperhoofd aan GGNI, 18 oktober 1854 & 'aantekeningen gehouden door het opperhoofd...' 31 januari, 2 februari en 2 april 1854.

⁷⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, Afschrift C Opperhoofd aan GGNI, 17 augustus 1854.

schema). De eerste vond plaats tussen de overheden van Nederland en Japan en stond geheel vast (onder andere door de 'eischen' van het Japanse hof). De *Kambanghandel* was een zeer indirect systeem, waarin een Nederlandse particuliere handelaar alle handel in handen had. Hij stelde zijn (per contract beperkte) handel tentoon op Dejima, waarna de Japanse handelaars per opbod de koper bepaalde. Zij betaalde dit bedrag aan de Japanse *Geldkamer*, die weer in (beperkte) producten aan de Nederlandse handelaar terugbetaalde. Zo was er altijd een handelsbalans. Deze Nederlandse handelaar kreeg iedere vier jaar een contract.

Donker Curtius nu was van mening dat dit systeem op de schop moest. De Nederlandse regering moest tijdelijk de handel overnemen. Het zou, door de Japanse honger naar een Europese marine te voeden, een groot tegoed in Japan opbouwen, dat Japan verplichtte tot grotere uitvoer. Omdat de handel in Japan nog niet vrij was, moest een door de Nederlandse regering aangestelde ambtenaar deze goederen naar Batavia vershippen om aldaar per opbod aan Nederlandse handelaren te verkopen. In Japan echter zou een en ander moeten veranderen om aan die vraag naar grotere uitvoer te kunnen voldoen. Japan moest, onder begeleiding van Nederland, gemoderniseerd worden. Donker Curtius had hierin (weer) veel kritiek op Von Siebold, die in zijn ogen enkel Japan *in* de buitenwereld bekend had gemaakt, terwijl het veel belangrijker was Japan *met* de buitenwereld bekend te maken. 'Nederland was tot nog toe de eenigste mogendheid, die hiertoe in de gelegenheid was. Ik betreur het, dat in dien zin zoo weinig door ons gedaan is. (...) Maar nu is het oogenblik daar, dat wij, mede in ons eigenbelang, en om ons te vrijwaren tegen verwijtingen van vreemden, iets meer zullen dienen te doen.'⁸⁰ Nederland moest Japan voorzien van modellen van westerse industriële machines, om het land uit te lokken tot bestellingen hiervan. Als Japan met deze machines om leerde gaan en ze zou gaan gebruiken, zouden de mogelijkheden tot export uiteindelijk toenemen.

Het Nederlands opperhoofd had dus grote plannen met Japan.⁸¹ Het bovenstaande was echter niet het concrete verdrag dat de Nederlandse regering wilde hebben. Hij had dit 'nimmer uit het oog verloren', maar wilde er niet op aandringen, omdat hem de middelen ontbraken om bij Japan meer aan te dringen als het een verdrag, of onderhandelingen hiervoor, weigerde. Ook moest Nederland het ontwerp voor een verdrag, dat het in 1852 opgesteld had, herzien. Dit kwam voort uit de visie van het opperhoofd op de noodzaak van een nieuwe vorm van handel. Donker Curtius hekelde dan ook het ontwerp dat Von Siebold voor Rusland geschreven had, omdat daarin eenzelfde soort handel werd voorgesteld als Nederland tot nu toe met Japan voerde. Hij vond het verdrag van

⁸⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, Afschrift C Opperhoofd aan GGNI, 17 augustus 1854.

⁸¹ Zie ook: NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5868, nr 136 geheim, 29 maart 1855, 'Lett. S' Opperhoofd aan GGNI, 11 november 1854. Donker Curtius had ook de concrete aandacht voor het feit dat er al zo snel mogelijk een ambtenaar met de in 1855 nog aangestelde handelaar mee moest 'om de zaak te leren'.

Von Siebold 'grove gebreken' hebben, noemde het een 'misslag' en een 'doodsteek'.⁸² Middels een nieuw traktaat moest Japan verleid worden tot meer handel, die op nieuwe voorgestelde wijze gevoerd moest worden.

De visies over de opening van Japan liepen dus uiteen. Von Siebold's visie op Japan was een romantische: 'Von Siebold was still operating on the premise that Tokugawa-period Japan was a paradise on earth'.⁸³ Het was dan ook onder zijn invloed dat het Nederlandse ontwerp-verdrag van 1852 opende met de geruststelling dat Japan haar wetten niet hoefde aan te passen om toch aan de eisen van de buitenlanders te kunnen voldoen. Het voorstel dat hij voor de Russen schreef ging uit van dezelfde vooronderstelling.⁸⁴ Wat dat betreft had Donker Curtius een andere insteek, een van vergaande verandering. Von Siebold wilde ook verandering in het Japanse systeem, want hij pleitte voor opening van Japanse havens, al was dit met behoud van de Japanse wetten. Donker Curtius pleitte naast het openen van havens ook voor verwestersing en industrialisering, omdat in zijn ogen het openen van havens niet voldoende was. Hij was weliswaar bereid om Japan stapsgewijs tot verandering te brengen, maar volgens hem kon Japan nooit in een goede relatie met het buitenland treden zonder dat Japan de wetten veranderde.

Het opperhoofd had vertrouwen dat hij tot een verdrag zou komen, omdat de lessen van Fabius en de 'talenten van Dr J.K. van den Broek' de Japanners de noodzaak hadden leren inzien van modernisering. Ook was er veel meer diplomatiek contact dan eerder tussen Donker Curtius en de Japanse autoriteiten. Dit alles moest leiden tot een verdrag dat ook op initiatief van Japan gesloten zou worden en niet, zoals de Amerikanen dat gedaan hadden. Het opperhoofd schreef daarover '...dat de daartoe gevoerde onderhandelingen op de Japansche regering den indruk hebben gemaakt van afpersingen gepleegd met het pistool op de borst.' Hij prees zichzelf rijk met de in november 1853 gedane toezegging van Japan. Hierin werd hem verteld dat zijn betogen voor het toestaan van vestiging van depots voor steenkolen en toegang voor andere landen voor aanschaf van proviand, in overweging genomen zouden worden. Inderdaad werd dit met Amerika enkele maanden later overeengekomen.

Stellingwerff concludeert uit de belofte van Japan dat Nederland mocht delen in toezeggingen gedaan aan andere landen en de interesse van Japan voor de lessen van Fabius dat uit '...alles bleek dat Japan haar enige westerse bondgenoot op hoge prijs stelde (...).'⁸⁵ Dit is, zo kunnen we concluderen uit de voorgeschiedenis van de komst van Fabius, veel te positief gesteld. De lof en beloftes van Japan leken aan de oppervlakte hoopvol, maar dit wordt door de gebeurtenissen van het

⁸² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, Afschrift A Opperhoofd aan GGNI, 18 oktober 1854.

⁸³ Plutschow, *Siebold*, x. En later: 34, 45.

⁸⁴ Plutschow, *Siebold*, 96-97.

⁸⁵ Stellingwerff, *Soembing*, 37.

decennium daarvoor gerelativeerd. Japan had, in de tweede helft van 1853, Nederlands verzoeken om onderhandeling over een verdrag genegeerd en naast zich neergelegd. Het kwam daarop met het idee, dat Nederland haar kon helpen met het opzetten van een eigen marine. Nederland stemde hiermee in, omdat het als het enige middel werd gezien om nog bij de Japanse politieke aangelegenheden betrokken te worden. Als Japan Nederland als bondgenoot echt 'op hoge prijs stelde', had het aan Nederlands voorstellen voldaan, niet alleen eigen verzoeken gestuurd. De opperhoofden Grandisson en Bik hadden eerder al kritiek gegeven op deze verhouding, waarin Nederland niets voor elkaar kreeg. Japan kon in hun ogen alles weigeren en met eigen 'eischen' komen, die Nederland toch wel op zou volgen, uit angst om in Japan de bijzondere positie te verliezen.

Kon Nederland dan wel tevreden zijn over de toezegging te mogen delen in de nieuwe rechten in het verdrag van Kanagawa? Niet als het bekeken wordt vanuit de stelling die Nederland in 1853 innam en de plannen die het in Japan had. Deze hadden zich gericht op het verkrijgen van vrijhandel, in Nagasaki, voor meer landen dan Nederland alleen. Wat dat betreft was het delen in de verkregen rechten van Perry een achteruitgang en een teleurstelling, iets waarin Nederland bij gebrek aan beter slechts mee kon gaan, om geen achterstand bij andere landen op te lopen. De toegang tot meer havens had Nederland zelf echter niet bepleit en had Nederland zonder het Amerikaanse verdrag niet bereikt. Om de eigen doelen te kunnen bereiken had Donker Curtius echter goed onderbouwde plannen gemaakt om tot meer handel in Japan te komen. Zo was er nog reden voor Nederland om te hopen dat het in Japan voor vernieuwing kon zorgen.

Het eerste Nederlandse verdrag

Begin 1855 deed Fabius in Nederland 'lijvig' verslag van zijn eerste reis naar Japan. Moeshart is zeer kritisch over de wijze waarop dit gebeurd is. Volgens hem was de rapportage overdreven positief over het behaalde in Japan, wat de Gouverneur Generaal dus onterecht deed 'jubelen' en Den Haag onterecht vertrouwen gaf over het perspectief in Japan.⁸⁶ We hebben gezien dat de verslagen van Donker Curtius echter genoeg realistisch en uitgebreid beredeneerd waren. Hij spoorde de Nederlandse overheid aan om snel te handelen. Amerika en Engeland hadden een verdrag, Rusland en Frankrijk zouden volgens hem snel volgen. Dit moesten '...even zoovele prikkels zijn voor Nederland om zonder dralen aan het werk te slaan.'⁸⁷ Japan had om oorlogsschepen verzocht, die moest Nederland leveren. Dit zou Japan in de ogen van het opperhoofd klaar maken om zich open te stellen voor meerdere landen.

⁸⁶ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 65,70.

⁸⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5868, nr 136 geheim, 29 maart 1855, 'Lett. X' Opperhoofd aan GGNI, 20 november 1854.

'Naarmate het beter gewapend zal zijn, zal het de vreemden ook ruimer kunnen toelaten. Tot nog toe meende het waarschijnlijk, dat het in zijne geheimzinnigheid een voldoende wapen had gevonden. Vooreerst zal iedere verbetering daarin aangebragt, ieder oorlogsvaartuig door hetzelfde aangekocht, nog maar alleen kunnen strekken, om zich meer en meer te overtuigen zijne achterlijkheid en zwakte. Ik kan dan ook niet zien, dat de voldoening aan de Japansche ontbiedingen op Nederland den schijn zou kunnen laden van dit Rijk te willen sterken, in het zoolang gevolgd stelsel.'⁸⁸

In Den Haag werd, inderdaad, wat al te positief gereageerd op de rapportage van Fabius en Donker Curtius. In het (openbare) rapport van de minister van Koloniën stond dat Nederland sinds de brief van Willem II de belangeloosheid had volgehouden (terwijl aangedrongen was op meer koper. Zie pag. 105) en dat Nederlands afwachtende en vriendschappelijk houding geleid had tot verbetering van behandeling van schipbreukelingen (terwijl dit besluit al voor het zenden van de brief van Willem II door Japan genomen was). Daarnaast werd geconcludeerd dat door Nederlands advies het Amerikaanse traktaat tot stand had kunnen komen: '[H]et een en ander levert de onwraakbare bewijzen, dat de op last van U[we] M[a]jesteits verorderde maatregelen krachtig tot de verkregen resultaten van andere Natien hebben bijgedragen.'⁸⁹ Met het nieuwe voorgestelde beleid van Donker Curtius om de interesse van Japan in westerse schepen voor eigen belang te gebruiken werd in het geheime rapport ingestemd:

'Intusschen blijkt (...) dat de begeerte naar het bezit bepaaldelijk van een oorlogstoomschip in Japan tot eene hoogte is geklommen, dat onverwijlde maatregelen worden vereischt, om die te bevredigen. Onze toekomst in dat rijk staat op het spel. Wendt zich de Japansche Regering tot andere mogendheden, wij zullen de niet terugkeerende gelegenheid tot verbetering onzer commerciele en staatkundige betrekkingen met Japan hebben verzuimd, die ons thans wordt aangeboden.'⁹⁰

De eigen belangen moesten nu nagestreefd worden. 'Wij hebben dus thans in Japan zeer wezenlijke belangen, die niet aan een ijdel vertoon van belangeloosheid mogen worden te offer gebracht', schreef de minister. De opening van Japan voor alle landen kwam nu op de tweede plaats: '[I]n de tegenwoordige gesteldheid moeten wij, naar mijn inzien, de pogingen daartoe aan anderen overlaten.' De minister zag in dat door 'de vooruitstrevende geest der Amerikanen' het geen zin had voor Nederland om nog langer openstelling voor alle landen na te streven, dat land zou zeker zelf in

⁸⁸ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5868, nr 136 geheim, 29 maart 1855, 'Lett. X' Opperhoofd aan GGNI, 20 november 1854.

⁸⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 401, nr 23, 12 februari 1855, Koloniën aan koning.

⁹⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 76 geheim, 28 februari 1855, Koloniën aan koning.

staat zijn toegang tot Japan te krijgen. Nederland moest zich hierop voorbereiden en klaar zijn om de door Amerika te verkrijgen voordelen ook op te eisen. Nederland wilde wel van de opsluiting op Dejima af, gekrenkt door de verwijzing hiernaar in het Amerikaanse verdrag.⁹¹ Nederland moest een traktaat zien te verkrijgen in Japan, waarin de Nederlandse handel in Nagasaki bevestigd werd en vast werd gelegd dat Nederland zou delen in de toezeggingen aan andere landen. Japan moest zich in dit traktaat ook bereid tonen om verdragen met andere landen te sluiten. De hoogste prioriteit had echter de vrijheid van de Nederlanders in Nagasaki, zoals ook de Amerikanen in Shimoda en Hakodate gekregen hadden. Deze vrijheid was beperkt, maar de bewegingsvrijheid toegestaan in deze twee havens was meer dan de Nederlanders in Nagasaki hadden. Ze mochten nog steeds niet zonder tussenkomst van de Japanners van Dejima af.

Naast het aandringen op een traktaat werd ook besloten tot meer concrete stappen. In zijn rapport had Fabius voor een versteviging van Nederlands 'leidende positie' gepleit, door het zenden van een portret van Willem III, het voortzetten van het begonnen onderwijs en het stimuleren om dit in de Nederlandse taal plaats te laten vinden. Daarnaast diende de term 'opperhoofd van de Nederlandse handel' vervangen te worden door 'Nederlandsch Kommissaris in Japan', ter verhoging van het aanzien van deze functie.⁹²

Japan had echter verzocht al snel over een stoomschip te beschikken en het bouwen van een schip in Nederland zou tot 1857 duren. Daarnaast had Engeland het plan om een klein stoomschip aan Japan cadeau te doen en Amerika had aangeboden om aan het land schepen te leveren.⁹³ De eerder genoemde angst dat Japan voor de voorziening in marine-techniek naar andere landen dan Nederland uit zou wijken stak ook nu weer op en daarom werd besloten Japan een Nederlands schip cadeau te doen. Dit werd, op aanraden van Fabius, de *Soeming*, omdat de Japanners bij zijn eerste bezoek al kennis gemaakt hadden met dit schip.⁹⁴ Fabius zou nu met twee schepen voor een tweede bezoek naar Japan gezonden worden. De *Soeming* zou te Nagasaki aan Japan geschonken worden, met het andere schip zou naar Shimoda gevaren worden om te proberen daar het portret van Willem III aan Japan over te dragen. Daarnaast moest verder worden gegaan met het geven van onderwijs.⁹⁵

Fabius kwam onderweg naar Japan in China weer een Bowring tegen, dit keer senior. Deze verzekerde hem dat hij naar Japan zou varen en daar het 'flauwe en onbegrijpelijke' optreden van

⁹¹ Stellingwerff, *Soeming*, 57. In artikel V van dit verdrag staat: '[C]itizens of the United States, temporarily living at Simoda and Hakodadi, shall not be subject to such restrictions and confinement as the Dutch and Chinese are at Nagasaki.' Wiley, *Yankees*, 502.

⁹² Stapelkamp, *Fabius*, 96-97. Stellingwerff, *Soeming*, 45.

⁹³ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5868, nr 136 geheim, 29 maart 1855, 'Lett. R' Opperhoofd aan GGNI, 9 november 1854.

⁹⁴ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 71. Stellingwerff, *Soeming*, 46.

⁹⁵ Stapelkamp, *Fabius*, 99.

Stirling snel doen laten vergeten.⁹⁶ Op 22 juli 1855 kwam de Nederlandse onderneming aan in Nagasaki. Al direct na aankomst werd duidelijk dat het bezoek aan Shimoda uitgesteld moest worden, omdat daar de storm gewoed had die het de Russen zo moeilijk had gemaakt (zie pag. 51). Over de Russische problemen en het verdrag dat Putiatin met Japan sloot werden Fabius en Donker Curtius uitgebreid ingelicht. Fabius kon wel met zijn lessen beginnen.⁹⁷

Voor de aankomst van Fabius had Donker Curtius in Nagasaki de komst van een Franse missie meegemaakt. Het opperhoofd had bij dit bezoek, zoals gewoon was geworden, voor de vertalingen van de berichten gezorgd. Hij had de Japanners verteld dat de Fransen voor dit moment voor een soortgelijk verdrag als Stirling gekomen waren en pas later terug zouden komen voor handel. Daarnaast had hij de Japanners uit moeten leggen hoe het met de inmiddels in oorlog zijnde landen (Frankrijk en Engeland tegenover Rusland) om moest gaan. Geen enkel land moest iets toe worden gezegd dat eerder aan een ander land geweigerd was. Daarop had Japan een verdrag opgesteld, maar de Fransen waren vertrokken voordat hierover onderhandeld kon worden (zie pag. 55). Voor de eigen belangen had Donker Curtius aangedrongen op verbetering voor de Nederlandse positie in Nagasaki. Hij stelde deze verbeteringen als voorwaarde voor Nederlands levering van schepen aan Japan.⁹⁸

Dit werd uitgewerkt toen Fabius op Dejima aangekomen was. Donker Curtius stippelde samen met hem de te volgen lijn uit. Om Japan onder druk te zetten werd besloten dat het personeel dat nodig was om de Japanners in het gebruik van het te schenken schip te onderwijzen, pas in Japan zou blijven als aan meer Nederlandse vrijheid werd toegegeven. Een maand na de aankomst van Fabius werd de Gouverneur van Nagasaki duidelijk gemaakt dat in ruil voor de schenking van de *Soeming* werd verwacht dat Nederlanders vrijheid in Nagasaki zouden krijgen.⁹⁹ Voor Nederland was de 'opening van Dejima' belangrijker geworden dan de 'opening van Japan.'

Dit blijkt ook uit wat Stellingwerff schrijft over de benadering van Donker Curtius en Fabius. 'Fabius en D.C. [zoals hij hem noemt, RvL] hadden er oog voor dat vrije handel diep ingreep in het bestuur, de inkomsten van de regering, het financiële wezen en de duizenden prerogatieven en dus in het gehele Japanse stelsel.'¹⁰⁰ Dit is weer een positieve benadering van het beleid van de Nederlanders, maar een grote stap terug ten opzichte van eerdere plannen van Nederland. Een decennium lang had Nederland beleid uitgedacht dat moest leiden tot de opening van Japan voor *alle* landen. Het mag in Stellingwerff voorgesteld worden als nobel van de twee heren om met Japans politiek rekening te houden, in feite was het een toegeven aan Nederlands onmacht om meer voor elkaar te krijgen dan wat Fabius en Donker Curtius voorstelden.

⁹⁶ Stellingwerff, *Soeming*, 52.

⁹⁷ Stapelkamp, *Fabius*, 100. Stellingwerff, *Soeming*, 56.

⁹⁸ Chijs, *Neêrlands streven*, 150-155.

⁹⁹ Stellingwerff, *Soeming*, 57, 61-62. Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 84.

¹⁰⁰ Stellingwerff, *Soeming*, 62.

Begin september 1855 droegen Fabius en Donker Curtius een ontwerp-verdrag over.¹⁰¹ Hierin werd weer vermeld dat Nederland Japanners zou onderwijzen als ingestemd werd met dit verdrag. In dit verdrag stond dat Dejima eigendom van Nederland zou worden, Nederlanders wanneer zij wilden dit eiland moesten kunnen verlaten, ze moesten zelf de sleutel hebben van de poort naar de stad. Ook moesten bij aankomst de Nederlanders niet meer onderworpen worden aan volledige 'lijfvisitatie'.

Door Japan werd Nederland geïnformeerd dat zowel het portret van Willem III als de *Soembing* overgedragen moesten worden in Nagasaki. Een bezoek aan Shimoda werd enkele malen uit- en uiteindelijk afgesteld. Begin oktober zouden de overdrachten plaatsvinden en de onderhandelingen over het Nederlands ontwerp-verdrag begonnen pas eind oktober.¹⁰²

In de tussentijd bleef Fabius onderwijs geven, werden bezoeken van de omliggende Japanse landheren op de Nederlandse schepen ontvangen en uitstapjes gemaakt in de baai van Nagasaki. Ook kwamen er weer nieuwe missies van de Engelsen en de Fransen in Nagasaki. Bij het bezoek van Elliot (zie pag. 54) werd voor het eerst toegestaan dat er persoonlijk contact plaatsvond tussen de Nederlanders en vertegenwoordigers van andere landen. Fabius ging aan boord bij de Brit en sprak met hem over de Krimoorlog. Bij het tweede bezoek van Stirling verzorgden Fabius en Donker Curtius weer de vertalingen. Daarnaast probeerde Donker Curtius de Japanners te temperen in hun antwoorden aan de Engelsen.¹⁰³

Het portret van Willem III. (Uit: Stellingwerff, *Soembing*.)

¹⁰¹ In Chijs, *Neêrlands streven*, 159-173.

¹⁰² Stellingwerff, *Soembing*, 65-66, 81. De overdrachten zijn uitgebreid beschreven in Stellingwerff en Stapelkamp. Van der Chijs schrijft onterecht dat Engeland Nederlands voorbeeld van het schenken van een schip volgde. Nederland besloot hiertoe immers als reactie op de op handen zijnde schenking van Engeland. *Neêrlands streven*, 177.

¹⁰³ Stellingwerff, *Soembing*, 67, 78.

Een Japanse tekening van de *Soembing*. In Japanse letters staat er 'sutonbooto', stoomboot. (Uit: Stellingwerff, *Soembing*.)

Eind oktober en begin november werd onderhandeld over het Nederlandse verdrag. De Japanners gingen hierbij voorzichtig te werk, omdat ze net met een lastig bezoek van Stirling te doen hadden gehad en wisten dat hij alle toezeggingen die vanaf dat moment aan Nederland zouden worden gedaan, op zou eisen (zie pag. 54).¹⁰⁴ Japan probeerde nu ook met Nederland de onderhandelingen uit te stellen, door op de noodzaak te wijzen van de aanwezigheid van een onderhandelaar uit Edo. De onderhandelingen vonden toch plaats, met de toezegging van Donker Curtius dat het dan slechts om een 'overeenkomst' zou gaan, die later in een traktaat omgezet zou worden. Nederland probeerde in deze onderhandelingen vrijheid in Nagasaki te verkrijgen en voerde de druk op Japan op door een datum te stellen van het vertrek van Fabius met de mededeling dat hij het onderwijzend personeel, nu erg nodig na overdracht van de *Soembing*, mee zou nemen als er geen bevredigend verdrag gesloten was.¹⁰⁵ Uiteindelijk gaven de Japanners toe, stemden ermee in dat de Nederlanders zich vrij van Dejima naar Nagasaki mochten bewegen en werd vrije communicatie met schepen van andere landen toegestaan. Het Nederlands verzoek vrije uitoefening van godsdienst in het verdrag op te nemen werd geweigerd, de Nederlanders werd immers altijd toegestaan dit op Dejima te doen.¹⁰⁶ Met dit voorlopige verdrag, getekend op 9 november, vertrok Fabius 15 november uit Nagasaki.

Van der Chijs schrijft zeer enthousiast over dit eerste verdrag van Nederland: 'De Nederlanders waren nu vrij in Japan. Zij verkregen dit niet door dreigen, kostbare praal of magtsbetoon, maar alleen door het schoonste geschenk, dat immer aan een volk kan gegeven worden, door goeden raad en onderwijs.'¹⁰⁷ Moeshart denkt daar anders over en geeft kritiek op twee elementen van het verdrag. Het eerste punt is dat er op handelsgebied helemaal niets veranderde en

¹⁰⁴ Stellingwerff, *Soembing*, 85.

¹⁰⁵ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5877, nr 159 geheim, 26 maart 1856, Dagboek Gedeh, 76-77.

¹⁰⁶ Stellingwerff, *Soembing*, 83. Chijs, *Neêrlands streven*, 185-192.

¹⁰⁷ Chijs, *Neêrlands streven*, 196.

hij wijt dit aan de onbekwaamheid van Donker Curtius.¹⁰⁸ Het tweede punt van kritiek gaat over de naleving van het verdrag. Moeshart betoogt aan de hand van Van den Broek's commentaar op de gang van zaken, dat de door Donker Curtius onderhandelde en door Japan beloofde vrijheid in Nagasaki in het verdrag wel voorkwam, maar dat er in de realiteit weinig van terecht kwam.¹⁰⁹ Hij neemt in dit punt van kritiek niet mee dat de Nederlandse Kommissaris (zoals de functie van Donker Curtius nu luidde) zelf ook commentaar had op de manier waarop de Nederlanders gebruik maakten van hun verkregen vrijheid. Moeshart laat de stukken zien waaruit blijkt dat Donker Curtius de vrijheid inperkte, maar de Kommissaris had ook voorstellen om geld beschikbaar te stellen om gezamenlijke feesten met de Japanners te kunnen organiseren. Deze waren tot nog toe alleen door de welvarender ambtenaren georganiseerd, maar wel altijd 'eenige dagen lang het onderwerp van alle gesprekken' geweest. Het was in zijn ogen dus zaak om, voor de onderlinge toenadering meer van dit soort feesten te hebben, die ambtenaren van iedere rang zouden kunnen bezoeken.¹¹⁰

Voor het eerste punt van kritiek dat Moeshart formuleert is het belangrijk welke achtergrond gegeven wordt. Hij kiest ervoor die stukken te citeren die voor het opperhoofd aanleiding zouden moeten zijn om handel na te streven,¹¹¹ terwijl Stellingwerff de stukken van de Gouverneur Generaal citeert waarin de opdracht aan Donker Curtius gegeven wordt zich op de vrijheid in Nagasaki te richten.¹¹² In het bovengenoemd rapport van de minister (dat ook in Van der Chijs staat), staat echter duidelijk dat hij de opening van Japan voor handel met alle landen als beste einddoel ziet, maar dat Nederland 'de pogingen hiertoe aan anderen [moet] overlaten.'¹¹³ Moeshart gaat dus weer te ver in zijn eenzijdige kritiek op Donker Curtius, door de schuld van het niets behalen voor de handel bij hem neer te leggen, terwijl het een kritiek op de Nederlandse beleidsmakers zou moeten zijn.

Den Haag wordt kritischer

In Den Haag en Batavia werd niet onverdeeld positief gereageerd op het gesloten traktaat. Gouverneur Generaal Duymaer van Twist vond het zorgelijk dat niet in het gesloten verdrag stond dat andere landen mee zouden profiteren van het Nederlands succes, waardoor Nederland weer verweten zou kunnen worden uit eigenbelang te handelen. Daarnaast zou levering van

¹⁰⁸ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 74.

¹⁰⁹ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 98.

¹¹⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5868, nr 136 geheim, 29 maart 1855, 'Lett. Q' Opperhoofd aan GGNI, 9 november 1854.

¹¹¹ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 70.

¹¹² Stellingwerff, *Soembing*, 57.

¹¹³ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 76 geheim, 28 februari 1855, Koloniën aan koning. Chijs, *Neêrlands streven*, 141.

oorlogsschepen aan Japan leidden tot oorlog van dat land met Amerika en Engeland en dat zou Nederland tot een direct betrokkene maken. De zorgen werden echter niet gedeeld door de nieuwe minister van Koloniën Pieter Meijer en Duymaer van Twist hoefde er zelf geen oplossing meer voor te bedenken, want hij werd opgevolgd door oud-minister Pahud.¹¹⁴

In Den Haag was daarnaast veel kritiek gekomen op de overdracht van de *Soembing*. De regering had hiertoe besloten, zonder de Kamers om toestemming te vragen of ook maar in te lichten. Strikt genomen had het hier het recht toe, omdat Koloniën en de koloniale uitgaven buiten het parlement om geregeld werden. Toch werd zowel in Eerste als Tweede Kamer heftig gedebatteerd over de overdracht en werd kritiek geleverd op 'het principe' van dit soort geschenken buiten medeweten en goedkeuring van de kamer en de vraag of Nederland aan alle eisen van de Japanse keizer moest voldoen. De kritiek had echter geen verdere politieke consequenties.¹¹⁵

Minister Meijer maakte zich minder zorgen dan Duymaer van Twist over verdenkingen aan het adres van Nederland. Toch kwam het wel terug in het rapport dat hij (nu samen met de minister van Buitenlandse Zaken¹¹⁶) schreef. Hij was tevreden met het optreden van Donker Curtius, schreef hij, maar er was meer kritiek dan een jaar eerder. Het feit dat het gesloten verdrag slechts een tijdelijke overeenkomst was leek zelfs een opluchting, want er moest een en ander verbeteren. In het verdrag was aan de eisen om de aandacht op de eigen vrijheid in Nagasaki te richten voldoende voldaan, maar er stond *niet* in het verdrag dat Japan zich bereid toonde ook met andere landen soortgelijke verdragen te sluiten. Nederland moest in onderhandelingen voor het verdrag zorg blijven dragen '...blijk te geven, dat wij vasthouden aan onze sedert 1844 gevolgde staatkunde in het algemeen belang.'¹¹⁷

Een van de door de koning aangestelde overdragers van zijn portret had daarnaast veel kritiek gehad op de manier waarop Nederlanders in Japan zich de ruimte lieten ontnemen om het christendom te belijden. Deze kritiek leidde tot de belofte van Donker Curtius om in een volgend verdrag godsdienstvrijheid in Nagasaki (en dus niet alleen het gedogen op Dejima) 'te regelen.'¹¹⁸ De minister van Koloniën vond de vrijheid van godsdienst niet van cruciaal belang en was tevreden met de vrijheid die de Nederlanders tot dusver hadden behaald in het verdrag. Toch schreef hij aan de

¹¹⁴ Stellingwerff, *Soembing*, 89-90.

¹¹⁵ Stapelkamp, *Fabius*, 105-106.

¹¹⁶ In een reactie op het verzoek de andere titel van Donker Curtius te regelen, opperde de minister van Buitenlandse Zaken dat, gezien in Japan ook Europese en Amerikaanse belangen een rol speelden, dit beter onder zijn verantwoordelijkheid kon vallen. De minister van Koloniën was het hier niet mee eens, gezien zijn departement het laatste decennium al veel bij deze zaak betrokken was geweest. Hij beloofde de minister wel uitgebreider te informeren en zijn handtekening kwam nu ook onder de rapporten aan de koning te staan. NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5868, nr 121 geheim, 23 maart 1855.

¹¹⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5877, nr 162 geheim, 29 maart 1856, Koloniën aan koning.

¹¹⁸ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 92. Dit was Graaf van Lijnden. Over zijn verhouding tot Donker Curtius en Fabius is veel te lezen in Stapelkamp en Stellingwerff.

koning dat Nederland in ieder geval aan moest dringen op het afschaffen van beeldtrappen in Japan.¹¹⁹ Dit was een jaarlijks terugkerend ritueel waarin inwoners van Nagasaki een christusbeeld moesten vertrappen om daarmee te laten zien dat zij niet door de westerlingen bekeerd waren. De minister vond het, op aanraden van Donker Curtius, vooral zaak om nogmaals Fabius naar Japan te sturen, om daar de geopende havens van Shimoda en Hakodate te bezoeken. De koning verleende toestemming voor de missie, echter niet zonder te wijzen op de wenselijkheid van de godsdienstvrijheid voor Nederlanders in Japan.¹²⁰

Fabius werd voor de derde maal naar Japan gezonden, met de opdracht Donker Curtius bij te staan, de twee geopende havens te bezoeken en te inspecteren en handel te stimuleren.¹²¹ Den Haag stemde in met de visie van Donker Curtius dat Nederland Japan moest voorzien van een marine en dat daardoor de handel uitgebreid zou kunnen worden. Hier stond het behalen van eigen voordeel centraal en werd er nogmaals op gewezen dat er gestopt kon worden met '...alle regtstreekse pogingen onzerzijds tot het verwerven eener openstelling van Japan voor den vrijen en algemeenen handel'.¹²²

Donker Curtius had in Japan ondertussen de voorlopige 'overeenkomst' van november 1855 in januari 1856 omgezet in een traktaat. Het verschilde echter nauwelijks.¹²³ Moeshart laat daarnaast zien dat na het sluiten van dit verdrag de Japanse regering kans zag om de vrijheid van de Nederlanders in Nagasaki opnieuw in te perken en daarom begon Donker Curtius, op eigen initiatief, nieuwe onderhandelingen.¹²⁴

Twee nieuwe havens en een sombere Amerikaan

Fabius kwam begin augustus 1856 aan in Nagasaki, om al snel te vertrekken voor zijn bezoeken aan Hakodate en Shimoda. Onderweg naar Japan was hij in China het Engelse hoofd van de handel Bowring weer tegengekomen, die hem weer vertelde over zijn grote plannen, die nog steeds onuitgevoerd waren (en zouden blijven) en hem vertelde dat Amerika een consul naar Japan had gestuurd.¹²⁵ Bij zijn bezoeken aan Hakodate en Shimoda beviel de eerste plaats hem goed, de tweede minder.

Maar in Shimoda sprak Fabius de Amerikaanse consul Townsend Harris, die zijn teleurstelling over deze havenplaats deelde.¹²⁶ Harris bleek daarnaast zeer somber te zijn over zijn

¹¹⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5877, nr 162 geheim, 29 maart 1856, Koloniën aan koning.

¹²⁰ Stapelkamp, *Fabius*, 107.

¹²¹ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 94.

¹²² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5877, nr 162 geheim, 29 maart 1856, Koloniën aan koning.

¹²³ Chijs, *Neêrlands streven*, 205.

¹²⁴ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 96-97.

¹²⁵ Stellingwerf, *Soembing*, 99.

¹²⁶ Stapelkamp, *Fabius*, 110.

positie in Japan. Fabius schrijft dat de man het verdrag van Perry helemaal niets vond. Hij had gezegd '...dat de Japanners de Commodore Perry te slim zijn geweest, dat het tractaat niets betekent'.¹²⁷ Perry had zich in de ogen van Harris laten misleiden. Na de weigering van toegang tot een haven bij Edo hadden de Japanners Shimoda voorgesteld en hadden er, toen Perry daar op bezoek ging, snel voor gezorgd dat '...het stadje een uiterlijk van bedrijvigheid werd gegeven, winkels hier en daar uitgestald, den kommandant en de officieren alle mogelijke beleefdheden aangedaan, de meest uitgebreide vrijheid gegeven en met geschenken overladen.' Dit was allemaal een truc geweest, waar Perry ingelopen was. Harris, die een Nederlandse assistent had,¹²⁸ was daarnaast '...de plagerijen moede', om bijvoorbeeld al voor '...een enkel ei een ambtenaar benodigd te hebben.' De Japanners hadden het enige artikel dat in het verdrag van Perry stond over handel, dat erg vaag was,¹²⁹ gebruikt om het de Amerikaan erg lastig te maken. De Japanners was verboden Amerikaanse munten aan te nemen en Harris was het verboden Japanse munten te bezitten. Het was voor Harris dus onmogelijk om inkopen in Shimoda te doen.

In Shimoda sprak Fabius ook met de Japanse onderhandelaars die met Harris aan de slag moesten en die hem om advies vroegen. Fabius koos in deze gesprekken de kant van Harris en wees de Japanners erop dat '...een Konsul Generaal, zoo als de te Simoda gevestigde Amerikaansche, steeds een hoog geplaatsten ambtenaar en een man van rang is, die zijne regering vertegenwoordigt (...) en alzoo met onderscheiding overeenkomstig zijnen rang in de maatschappij behandeld worden moet'.¹³⁰ Over het algemeen raadde Fabius aan '...ten opzichte van vreemdelingen en vooral van diplomatieke personen vrijgevig te zijn' en maakte duidelijk dat de Nederlandse koning verlangde dat Japan zijn oude stelsel aan de kant zou zetten en toegang zou geven aan andere westerse landen dan Nederland, zoals in 1844 al medegedeeld was.¹³¹

Om deze twee bezoeken heen kon Fabius overleggen met Donker Curtius over de nieuwe onderhandelingen en voorstellen voor de 'additionele artikelen', om daarna voor de laatste maal uit Japan te vertrekken.¹³² In deze additionele artikelen ('aanvullingen op de gesloten overeenkomst') eiste Nederland vrije handel voor alle landen en niet alleen voor Nederland. 'Het ging nu om verandering van stelsel en niet meer alleen om de toegang tot enkele havens'.¹³³ Ook het aandringen van de koning op godsdienstvrijheid vond zijn weerslag in de voorstellen voor de nieuwe artikelen.

¹²⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5888, nr 86 geheim, 11 februari 1857, Dejima 16 oktober 1856.

¹²⁸ Dit was Henry Heusken. Hij zou een van de eerste dodelijke slachtoffers van het anti-westerse geweld in Japan worden, toen hij in 1861 op 29-jarige leeftijd vermoord werd. Auslin, *Negotiating with imperialism*, 72.

¹²⁹ Artikel VI: 'If there be any other sorts of goods wanted [dan water, hout en proviand], or any business which shall require to be arranged, there shall be carefull deliberation between the parties in order to settle such matters.' Wiley, *Yankees*, 502.

¹³⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5888, nr 86 geheim, 11 februari 1857, Dejima 16 oktober 1856.

¹³¹ Zie ook: Stellingwerf, *Soembing*, 104.

¹³² Stapelkamp, *Fabius*, 110.

¹³³ Stellingwerf, *Soembing*, 101.

Eind augustus werd het Nederlandse voorstel naar Edo opgestuurd. De onderhandelingen over de nieuwe aanvullingen werden uitgesteld, dus daar maakte Fabius niets meer van mee. Hij vertrok begin november 1856 uit Nagasaki.

In het voorstel van de additionele artikelen weidde Donker Curtius uit over de mogelijkheden die handel voor Japan boden. Hij betoogde dat Japan door het toestaan van vrije handel voor meerdere landen, buiten het ontlopen van oorlog met landen als Engeland of Amerika, ook economisch voordeel kon behalen. Zo zou Japan waarschijnlijk vele producten beter uit andere landen kunnen importeren dan uit Nederland en zou het geld kunnen verdienen door heffingen in te voeren op import en export.¹³⁴ Daarnaast werd ook aangedrongen op het toestaan van vestiging van buitenlandse vrouwen en kinderen in Japan.¹³⁵

Het onderhandelen over dit voorstel werd door Japan uitgesteld, waardoor de Nederlandse ministers er ook nogmaals hun mening over konden geven en deze aan de Nederlandse Kommissaris konden mededelen. In Nederland was de angst weer toegeslagen voor grote ondernemingen van de grootmachten.¹³⁶ Zowel Engeland als Rusland zouden plannen hebben voor het zenden van zwaar uitgeruste missies en in Den Haag was meer kritiek gekomen op de toegevendende en afwachtende houding van Donker Curtius, waar de 'loop der aangelegenheden' bezorgdheid wakte.¹³⁷ Hij zou te gemakkelijk hebben toegegeven aan het beperken van de vrijheid van Nederlanders in Nagasaki en zijn opmerking tegenover de Japanse overheid dat andere landen sommige producten beter zouden kunnen leveren dan Nederland ging ook niet door de beugel.¹³⁸ De ministers van Buitenlandse Zaken en Koloniën wilden dat er een meer dreigende houding aangenomen werd tegenover de Japanse regering. De brief die Nederland stuurde in 1844 werd weer als uitgangspunt genomen en er werd gesteld dat het in die brief voorgenomen einddoel niet bereikt zou worden als Nederland geen dwangmiddelen zou gebruiken. De dwang zou bestaan, niet uit geweld, maar uit 'weigering der materiële hulp'.¹³⁹ Nederland moest, als Japan geen verdrag wilde sluiten, de levering van de producten voor de Japanse marine moeten stopzetten. Dit was een grote verandering van het Nederlands beleid, omdat de weigering van levering in Japan zou betekenen dat Japan andere landen zou zoeken voor het leveren van marine-goederen. Nederland vond hier de angst om in een conflict betrokken te raken belangrijker dan voordeel te verkrijgen uit levering van marine producten aan Japan. Daarnaast moest Nederland dreigen met de ontevredenheid van de Britten met de gang van zaken in Japan en de kans dat dit land snel met een grote vloot de Japanse openstelling zou willen afdwingen (net als de Amerikaan Harris dat deed).¹⁴⁰

¹³⁴ Chijs, *Neêrlands streven*, 212-214.

¹³⁵ Chijs, *Neêrlands streven*, 215-216.

¹³⁶ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 135-136.

¹³⁷ Chijs, *Neêrlands streven*, 226.

¹³⁸ Chijs, *Neêrlands streven*, 241, 245.

¹³⁹ Chijs, *Neêrlands streven*, 232.

¹⁴⁰ Chijs, *Neêrlands streven*, 246.

Kritiek uit en op Den Haag

Over het definitieve traktaat waren de Nederlandse ministers helemaal niet te spreken. De toon in het (openbare) rapport van 1857 was geheel anders dan die van de jaren daarvoor.¹⁴¹ Hier werd niet begonnen met trotse mededelingen over de vooruitgang van Nederland, maar werd begonnen met een schets van Japan, als land dat uit angst voor het christendom geen verdragen met andere landen wilde sluiten en dat, door de lange afsluiting geheel op zichzelf gericht was en daarom niet klaar was voor het internationale handelsverkeer. Nederlands rol lag hierin Japan wat dat betreft te veranderen. Op aanraden van Donker Curtius, en met instemming van de Raad van Nederlands Indië,¹⁴² was de handel overgenomen door de regering. Japan zou zo veel mogelijk voorzien worden van boeken over industrie, zodat het aangezet kon worden tot modernisering.

Er was nu zeer duidelijke kritiek op de Nederlandsche Kommissaris. De ministers hadden aangedrongen op verbeteringen bij het tekenen van het definitieve traktaat, maar haar hoop op slagen hiervan was 'teleurgesteld'. Daarnaast had Japan nogmaals de onderhandelingen over een nieuwe uitbreiding van het verdrag uitgesteld. 'De aanbieding der additionele artikelen heeft daarenboven later in het licht gesteld, hoe weinig die Regering gereed was, om aan onze wenschen toe te geven, en hoe onbemaneld daarentegen het stelsel van dralen en uitstellen is aangewend.' De ministers waren het uitstellen nu beu. 'Onder deze omstandigheden nu mag het bedenkelijk worden geacht, om onzerzijds eene handelswijze, als wij tot dus ver ten aanzien van Japan hebben gehouden, onvoorwaardelijk voort te zetten.'

Hier was de toon teleurgesteld en verontwaardigd. Nederland had vanaf 1844 Japan met advies en onderwijs gediend, maar werd door Japan simpelweg in de wachtkamer gezet als het met eigen wensen aankwam. Donker Curtius moest dus, bij nieuwe onderhandelingen, dwangmiddelen gaan gebruiken. Nederland wilde Japan helpen met het opzetten van een marine, zolang dit gebruikt werd om op gelijke voet met westerse landen te komen. 'De Nederlandsche Regering zou echter hare roeping miskennen, door in dien zin te blijven handelen, zoodra Japan op den ingeslagen weg [van opening] schijnt te willen terugkeren.' Er moest nu gedreigd worden met een weigering van verdere levering van schepen en Donker Curtius moest wijzen op de situatie in China. Hier hadden de Amerikanen, Fransen en Britten de handen ineengeslagen en moest het geweld van de *Arrow*-oorlog in 1856 China dwingen tot (vergaande) nieuwe verdragen.¹⁴³ Verwijzingen hiernaar in Japan moesten leiden tot toestaan van vrijere handel in Nagasaki, zoals volgens de ministers al plaats had gevonden in Hakodate en Shimoda. Deze opvatting van de ministers is vreemd, want er lijkt buiten de bazars van de Amerikanen geen enkele handel in deze havens plaats te hebben gevonden. Toch

¹⁴¹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 596, nr 3, 19 april 1857.

¹⁴² NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5868, nr 152 geheim, 3 april 1855, Koloniën aan koning.

¹⁴³ Spence, *China*, 180-181.

moesten Nederlandse handelaars in staat gesteld worden '...regstreeks en zonder bemoeienis onzer ambtenaren, met die [Japanse] kooplieden in verbinding te stellen, zoo als te Hakodate en Simoda heeft plaats gehad.' Kommissaris Donker Curtius moest aangeschreven worden om 'ernstige pogingen' hiertoe te ondernemen.

De toon en boodschap in het geheime rapport komen met dit openbare rapport overeen.¹⁴⁴ Ook hier wordt gesteld dat Japan eerder weer terug leek te willen keren naar afsluiting dan dat het zich richting opening bewoog. Het gedrag van Japan wordt in dat rapport omschreven als een '...zucht, om reeds gedane concessien weder te beperken, en van vasthoudendheid zelfs aan min beduidende oude instellingen en gebruiken.'

De verontwaardiging over de manier waarop Donker Curtius handelde is historici niet ontgaan, maar er is nog niet gewezen op de inconsequentie van Den Haag in haar kritiek. In het openbare rapport van 1857 staat: 'Aan den Nederlanschen Kommissaris werd uitdrukkelijk de taak gesteld, om den loop der omstandigheden tot bevordering eener openstelling van Japan voor den vrijen wereldhandel te benuttigen en de onderhandelingen over een traktaat bepaald voort te zetten in het algemeen belang.' Dit is in tegenspraak met de rapporten van 1855 en 1856. Daar staan de (al eerder geciteerde) opmerkingen in dat Nederland met betrekking tot openstelling van Japan 'de pogingen daartoe aan anderen [moest] overlaten' (1855) en dat kon worden gestopt met 'alle regstreekse pogingen onzerzijds tot het verwerven eener openstelling van Japan voor den vrijen en algemeenen handel' (1856). De opdrachten aan Donker Curtius hadden zich beperkt tot het nastreven van meer eigen voordeel, niet de opdracht gegeven de algemene openstelling te bereiken.

Het wordt nog lastiger door de opmerking in het geheime rapport van 1857 dat de overdracht van een voorstel voor additionele artikelen door Donker Curtius in Japan in feite tegen de instructies was, omdat alle 'regstreekse' pogingen tot openstelling van Japan losgelaten moesten worden.¹⁴⁵ Gezien de rapporten van 1855 en 1856 is deze kritiek terecht, maar gezien de conclusies in het openbare rapport van 1857, waar toch duidelijk in staat dat de opdracht aan de Nederlandsche Kommissaris was 'de onderhandelingen over een traktaat bepaald voort te zetten', is dit niet begrijpelijk. Het geheime rapport gaat verder dat de handelwijze van Donker Curtius wel goedkeuring verdient, omdat hij handelde uit angst voor de komst van een Britse missie en als gevolg daarvan tot 'meer doortastende' stappen overgegaan is.

Dit gedraai in kritiek en goedkeuring is beter te begrijpen als we verder kijken dan de jaarlijkse rapporten. Zo heeft Moeshart alleen de jaarlijkse rapporten behandeld en neemt deze als middel om zijn kritiek op Donker Curtius te onderbouwen.¹⁴⁶ Er wordt echter een tussentijds rapport

¹⁴⁴ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5889, nr 192 geheim, 20 april 1857, Koloniën aan koning.

¹⁴⁵ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5889, nr 192 geheim, 20 april 1857, Koloniën aan koning.

¹⁴⁶ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 136.

over het hoofd gezien, geschreven naar aanleiding van kritiek uit Batavia en advies van Von Siebold. In die twee stukken richt de kritiek zich op Den Haag, niet op Donker Curtius en dit verklaart waarom Den Haag in 1857 met een rapport kwam waarin geveinsd werd steeds van alle problemen op de hoogte te zijn, terwijl die inzichten in feite pas later, na commentaar van anderen, kwamen.

In Batavia had reeds in het begin van 1856 de Raad van Nederlandsch Indië over de voortgang in Japan gesproken.¹⁴⁷ Er werd fikse kritiek geleverd op de Nederlandse bereidheid tot leveringen van schepen en oorlogsmateriaal aan Japan, terwijl Japan ondertussen niet bereid leek de afsluiting te willen beëindigen. 'Bij het voldoen aan dusdanige ondoordachte eischen beschouwt [de Raad dit] als eene aanmoediging voor Japan, om in eene verkeerde staatkunde te volharden.' Daarnaast was er kritiek op het feit dat Nederland probeerde de handel in maritieme goederen voor zichzelf veilig te stellen en zo, volgens de Raad, het oude oude monopolie in stand probeerde te houden. Landen die ook opening van Japan nastreefden zouden '...op den duur geen uitsluitenden handel aan Nederlanders met Japan kunnen dulden; en zich handel met Japan door geweld, ten nadeele van Japan en van Nederland, zullen weten te verwerven.' Er was meer directe kritiek op Den Haag, omdat de ministers gerapporteerd hadden, zonder de overwegingen van de Gouverneur Generaal hierin mee te nemen. Daardoor leek het alsof de voorstellen in de rapporten unanieme steun genoten, wat zeker niet het geval was. De volgende keer dienden de ministers de visie van de Gouverneur Generaal af te wachten, omdat anders '...de openbare meening in Nederland op een dwaalspoort voortgeleid worde, en de Minister van Koloniën, andermaal gedwongen worde tot voorstellen, welke doelmatigheid, dezerzijds [de Raad], minstens niet alle zouden worden beaamd.'

In oktober van 1856 kwam hier nog een spontaan advies van Von Siebold overheen. Als 'onderdanig dienaar' schreef hij aan de minister van Koloniën een ontwerpbrief aan de Gouverneur Generaal.¹⁴⁸ Hierin constateerde ook hij dat Nederland, door het leveren van marine-goederen aan Japan, haar onpartijdigheid op het spel zette. Ook werd door Von Siebold, op gelijke wijze als in zijn *Met oorkonden gestaafd vertoog*, de achtergrond van de Japanse afsluiting geschetst en daarmee inzichtelijk gemaakt waarom Japan zich niet bereid toonde om haar wetten te veranderen. Om dit te doorbreken zou Nederland volgens de dokter 'krachtige dwangmiddelen' moeten gebruiken.

Daarop schreven de ministers van Buitenlandse Zaken en Koloniën een rapport, waarin geen melding werd gemaakt van de brief van Von Siebold, maar zijn brief zodanig gebruikt werd dat het met gemak plagiaat te noemen is.¹⁴⁹ Hierin werd voor het eerst een ernstig bezorgde toon

¹⁴⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5878, nr 196 geheim, 8 april 1856, Raad van Nederlandsch Indië 15 januari 1856.

¹⁴⁸ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5885, nr 669 geheim, 20 november 1856, Siebold aan Koloniën en daaropvolgend de ontwerpbrief.

¹⁴⁹ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5885, nr 669 geheim, 20 november 1856, Koloniën (en BuZa) aan de

aangenomen: 'De loop der Japansche aangelegenheden neemt, met opzigt tot den handel en de staatkunde, kennelijk eene rigting, die onze ernstige aandacht verdient en wel geschikt is, om bezorgdheid te wekken.' De ministers schreven '...dat de Japansche regering niet genoeg doordrongen is van de noodzakelijkheid, om in haar eigen belang en in dat van andere natien zonder verwijl maatregelen te nemen tot daargestelling van een meer algemeen en vrijer handelsverkeer.' Dit is volledig tegenovergesteld aan de opmerking van anderhalf jaar daarvoor, toen gesteld werd dat 'de Japansche Regering van de noodzakelijkheid eener verandering van haar stelsel overtuigd is.'¹⁵⁰ Zonder te vermelden dat er kritiek uit Batavia gekomen was stelden de ministers nu dat Nederland niet zonder meer door kon gaan met het leveren van schepen aan Japan, omdat op deze manier Nederlands onbaatzuchtigheid op het spel stond. Het land had echter door de oude relatie met Japan de 'pligt te vervullen' om 'op ondubbelzinnige wijze en met aandrang' te wijzen op de noodzaak van het toestaan van handel. Dat dit niet van de ene op de andere dag had kunnen gebeuren was begrijpelijk (na het lezen van Von Siebold), want de afsluiting had Japan meer twee dan eeuwen rust en voorspoed gebracht. 'Geen wonder, dat de Japansche Regering terugdeinst voor eene verandering van dat stelsel (...)'. Japan moest duidelijk worden gemaakt dat de tijd nu echt begon te dringen. Mochten de onderhandelingen van Donker Curtius niet het gewenste effect hebben, dan moest Nederland de in het latere rapport omschreven dwangmiddelen gaan gebruiken.

In 1857 lijken de ministers van Koloniën en Buitenlandse Zaken de eigen eer te willen redden door een kritisch rapport te schrijven waarin de schuld van het weinig bereiken in Japan in de schoenen van Donker Curtius geschoven wordt, terwijl deze man eigenlijk alleen de lijn volgde die in de rapporten van 1855 en 1856 uit werd gezet. In deze rapporten stonden de ministers een beleid in Japan voor waar Nederland de *eigen* handelsbelangen na zou streven en de druk op Japan voor toezeggingen van meer algemene aard niet meer nodig was. Ieder land zou voor zichzelf toegang tot Japan op kunnen eisen. Donker Curtius handelde naar deze instructies. In 1856 kwam van verschillende kanten kritiek op dit beleid, beleid dat in Den Haag definitief goedgekeurd werd. Met het rapport van 1857 deden de ministers het voorkomen alsof Donker Curtius de instructies niet goed op had gevolgd, maar die kritiek is, zoals we gezien hebben, inconsequent.

Het antwoord op de vraag wat tot deze inconsequentie geleid heeft, wordt gevonden in de kritiek van de Raad van Nederlandsch Indië en van Von Siebold. Hierin werden fundamentele vraagtekens gezet bij het beleid dat in Den Haag zo aangemoedigd was. Omdat de ministers in hun rapporten niet refereren aan deze kritiek, lijkt het dat ze niet uit wilden komen voor de verkeerde inschattingen die gemaakt waren en waar Batavia en Von Siebold op gewezen hadden. De visies van De Raad en Von Siebold werden overgenomen, waardoor (weer) een nieuw beleid in Japan

koning.

¹⁵⁰ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5867, nr 76 geheim, 28 februari 1855, Koloniën aan de koning.

ontstond.

De additionele artikelen en hun korte levensduur

Donker Curtius wist veel van de instructies in de onderhandelingen in de praktijk te brengen en zette de Japanse regering onder druk door met Nederlands terugtrekken te dreigen en meldde niet alleen de verwachte komst van de Britten, maar ook van een nieuwe Russische missie onder leiding van Putiatin. Op 16 oktober 1857 werden de additionele artikelen getekend en daarmee was Nederland het eerste land dat een handelsverdrag sloot in Japan. In Nagasaki zou vanaf dat moment vrije handel worden toegestaan, al was dat nog met inmenging van de zogenaamde 'geldkamer'. Betalingen mochten niet plaatsvinden direct van man tot man, maar via briefgeld, dat door die geldkamer verzilverd zou worden.¹⁵¹ Vrouwen en kinderen mochten zich vanaf nu in Japan vestigen. Met betrekking tot godsdienst was Nederland nog niet zo ver als de koning gewenst had, maar het door velen verfoeide beeldtrappen werd afgeschaft. Donker Curtius schreef: '[P]ersoonlijk heb ik geen andere overtuiging, dan dat de tijd nog niet daar is, om die invoering [van het christendom] te verlangen.'¹⁵² Al de rechten zouden niet alleen voor de Nederlanders gelden, maar voor ieder land (zelfs de Portugezen).¹⁵³ Dit werd bewezen door de Rus Putiatin, die een zelfde verdrag sloot als Nederland net gedaan had.¹⁵⁴

In maart 1858 vertrok Donker Curtius voor een audiëntie bij de shogun naar Edo. Daar sprak hij met de Japanse regering over de spanningen die in Japan opliepen naar aanleiding van de verdragen die met de westerse landen gesloten werden en het grote probleem van de keizerlijke goedkeuring van deze verdragen.¹⁵⁵ Ook had hij met regelmaat contact met de Amerikaan Harris, ondertussen aangekomen in Edo voor onderhandelingen. Nederland zag de voorgestelde rol met een verdrag het voorbeeld te geven voor andere landen in deze periode in rook opgaan. Harris wees het voorstel van de Japanners een soortgelijk verdrag te sluiten als de Nederlanders in oktober 1857 gedaan hadden af en onderhandelde over een eigen verdrag. In plaats van de Amerikanen die Nederland volgden, was het Donker Curtius die het verdrag van Harris aantrekkelijker vond en hij mocht dit, op verzoek van de Amerikaan, pas een maand na ondertekening formeel afsluiten met Japan.¹⁵⁶ Dat de rollen omgedraaid waren ten opzichte van Nederlands voorstelling daarvan, was nu definitief duidelijk geworden en dit zou de komende jaren niet anders zijn.

Dit concludeerde ook de minister van Koloniën. Hij schreef een brief aan de Gouverneur

¹⁵¹ Chijs, *Neêrlands streven*, 267.

¹⁵² Doren, *Openstelling*, 136-138.

¹⁵³ Chijs, *Neêrlands streven*, 280.

¹⁵⁴ Moeshart, *Een miskend geneesheer*, 136.

¹⁵⁵ Chijs, *Neêrlands streven*, 306, 310-311.

¹⁵⁶ Chijs, *Neêrlands streven*, 312.

Generaal waarin hij zijn 'leedwezen' uitsprak over de manier waarop Nederland de leiding in Japan kwijt was geraakt.¹⁵⁷ Er was weer veel kritiek op Donker Curtius. De Amerikaan Harris had niet Nederlands voorbeeld gevolgd, maar andersom en Nederland mocht '...zich gelukkig (...) rekenen zoo het maar dezelfde voorregten verkrijgt, welke aan anderen worden toegekend.' De minister had kritiek op het feit dat Nederland het initiatief kwijt was geraakt, maar ook op de manier waarop de onderhandelingen plaats hadden gevonden. Donker Curtius zou zich te weinig ingezet hebben om een even groot ceremonieel te ontvangen als dat bij Harris het geval was geweest. Dit verdiende de aandacht, juist omdat de Japanners zo aan ceremonieel hecht(t)en en het daarom opgevat kon worden als een belediging voor Nederland.

Inhoudelijk was de kritiek dat Amerika gunstiger handelsvoorwaarden zou hebben dan Nederland. Dit zorgde ervoor dat '...verdubbelde activiteit noodig zal zijn om Nederland, zoowel in politieken invloed als ten opzichte van handel & nijverheid voortaan in Japan niet bij Noord Amerika ten achteren te doen staan.' De meeste kritiek kwam op een artikel waar in stond dat Dejima onderdeel van Nagasaki zou worden, terwijl in de vorige verdragen er zorg voor gedragen was dat het Nederlands grondgebied zou worden. De minister vond het dan ook 'onverklaarbaar' en stelde dat dit niet de visie van Den Haag was, '...omdat de regering volstrekt ongeneigd is het eenig, maar ook vooral bij de verwachte snelle ontwikkeling van handel & scheepvaart in de Japansche zeeën gewigtig voorregt dat Nederland boven anderen in Japan bezat, (...) te laten varen.' In de nieuwe omstandigheden werd niet meer gesproken van Nederlands voordeel in vriendschap en vertrouwen bij de Japanners. Het enige voordeel was materieel en zakelijk, een gunstige plek voor handel in Nagasaki.

Het belangrijkste was echter de morele dreun die Nederland gekregen had. 'De slotsom mijner beschouwingen over het laatstelijk tot stand gekomen tractaat & over de houding van den Hr. Donker Curtius bij de onderhandelingen daarover, kan (...) niet geheel gunstig zijn.' De minister was van mening dat Nederland

'...in Japan in den laatsten tijd én moreel én commercieel heeft verloren. Moreel: doordien Nederland, dat vroeger aan andere natien in Japan den weg wees, anderen voorging, welks tractaten aan anderen tot voorbeeld strekten, hetwelk de in Japan meest geëerde mogendheid was, hetwelk de soms lastige & tot moeilijkheden aanleiding gevende, maar toch uit een staatkundig oogpunt niet onbelangrijke onderscheiding genoot als bemiddelaarster voor Japan bij andere mogendheden op te treden,- thans door anderen als 't ware op sleeptouw wordt genomen, volgt waar anderen voorgaan, zijne rol op anderen heeft zien overgaan.'

Hiermee begon voor Nederland definitief een nieuwe periode in Japan. Het was niet meer het enige

¹⁵⁷ NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), 5904, nr 82 geheim, 25 februari 1859.

land dat handel mocht drijven in Japan. Nederland was de leiding, in de termen van de minister, kwijtgeraakt. Inderdaad zou Nederland, vanaf het verdrag van Harris, in Japan niet meer het voortouw nemen. Harris werd de belangrijkste vertrouweling van de Japanners, die ging bemiddelen tussen de Japanners en de 'treaty powers' toen er onenigheden ontstonden over de in 1858 gesloten verdragen.¹⁵⁸ Uit alles bleek dat aan de 'Dejima-periode' een einde was gekomen. Zo was Nederlands niet meer de taal die Japanners leerden om de 'moderne' wetenschappen te bestuderen, zoals Fabius zo gehoopt had. Auslin citeert een autobiografie van de bekende Japanner Fukuzawa Yukichi waarin de man vertelt over zijn eerste bezoek aan Yokohama, waar zich na 1858 de meeste handel concentreerde. Hij was er van overtuigd de beste kennis van Nederlands van heel Edo te hebben en hiermee dus overal terecht te kunnen, maar hoorde een taal waar hij niets van verstond: Engels.¹⁵⁹ Het werd duidelijk dat de taal waarin de Japanners over de westerse wereld leerden, het Nederlands, op de hele wereld maar zeer weinig gesproken werd.¹⁶⁰ De oude relatie met Nederland, waarin door Nederlanders vaak in termen van vriendschap was gesproken en waarin het gebruiken van geweld tegen Japan verafschuwd werd, was niet meer. Dit werd duidelijk toen Japanse schepen op Nederlandse schepen schoten en Nederland zich aansloot bij de 'geallieerden' Amerika, Engeland en Frankrijk, die gezamenlijke bombardementen op Japanse kuststeden uitvoerden.¹⁶¹ Een nieuwe periode in de relaties van Japan met het buitenland was aangebroken.

¹⁵⁸ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 70-71, 96.

¹⁵⁹ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 138.

¹⁶⁰ Y. Fukuzawa, *De poorten gaan open* (Amsterdam 1978) 96-97.

¹⁶¹ Auslin, *Negotiating with imperialism*, 100, 111. Dissel, 'Tropenjaren', 260.

Conclusie

Vanaf 1844 probeerde Nederland actief Japans afsluiting te beëindigen. De uitzonderingspositie die Nederland genoot in Japan dwong haar, na het Engelse optreden in China en later met het vooruitzicht van de komst van een grote gewapende Amerikaanse vloot, de Japanse regering te wijzen op het gevaar van het behoud van de *sakoku*. In 1844 poogde Nederland middels een brief de Japanse regering tot verandering te manen, later door het nastreven van een verdrag en 'door goeden raad en onderwijs.' De verwijten die Nederland in de historiografie gemaakt zijn, zijn grotendeels onjuist. Nederland stelde zich *niet* passief op in Japan, spande zeker *niet* met dit land samen tegen komende missies. Nederland poogde ook *niet* de handel in Nagasaki voor zichzelf te behouden, maar wilde steeds een verdrag met Japan afsluiten waarin aan *ieder* land toegang werd toegekend.

Het advies uit de brief van 1844 werd niet opgevolgd, maar geenszins vergeten. Nog vaak zijn er verwijzingen naar deze brief van Nederland, zowel in de bronnen als in de geschiedschrijving. Vanaf het begin van de jaren vijftig van de negentiende eeuw probeerde Nederland met Japan een handelsverdrag af te sluiten dat er voor zou zorgen dat Japan Nagasaki open moest stellen voor meerdere landen en op den duur vrije handel toe zou staan in die haven. Nederland had echter niet de middelen en de durf om zo'n verdrag af te dwingen. Er werd geprobeerd Japan zo ver te krijgen de noodzaak in te laten zien van een verdrag, maar dit kostte te veel tijd.

Vanaf 1853 kwam er een nieuwe stroom van militaire ondernemingen uit andere landen, om Japan op andere gedachten te brengen. Bij de komst van deze missies speelde Nederland slechts op de achtergrond een rol. Zij adviseerde de Japanse overheid over hoe deze missies ontvangen moesten worden en had een goede uitwerking op de bezoeken van Rusland, door het vertalen van stukken en het voorzien van proviand. Was Nederland voor deze diensten niet aanwezig geweest, dan was de sfeer rond deze bezoeken door onbegrip van Japanse en Russische zijde een stuk grimmiger geweest. In Nederland is geclaimd dat door het advies van Donker Curtius in november 1853 Nederland onmiskenbaar invloed uit heeft geoefend op het verdrag van Kanagawa van Perry, maar goed bewijs hiervoor ontbreekt. Het zou te verwachten zijn het herhaaldelijk door Nederland aandringen op verandering van beleid in Japan, *een* invloed heeft gehad op het debat in Japan, maar die vraag is hier niet te beantwoorden. Onderzoek in Japanse bronnen moet uitsluitsel geven over deze vraag.

Ondertussen bleef Nederland proberen een verdrag af te sluiten met Japan, in de hoop dat ook andere landen dit verdrag zouden waarderen en zouden gebruiken voor de eigen onderhandelingen. Nederland zou op die manier de 'gids' zijn voor andere landen in Japan. De uitgangspunten voor dit verdrag kwamen echter te duidelijk voort uit de uitzondering die Nederland in Nagasaki gekend had. Ze waren voor de Amerikanen niet interessant en het Nederlands verdrag

met de daarbij opgenomen additionele artikelen had daarom een zeer korte levensduur. Het verdrag gesloten voor Harris werd de standaard voor de in 1858 gesloten verdragen.

Nederland had dus veel grootse bedoelingen in Japan. Deze vonden haar oorsprong voornamelijk in Den Haag, waar ministers plannen opstelden zonder directe kennis te hebben van de situatie in Japan. De opening van Japan werd voor Nederland het grote project dat moest bewijzen dat het, ondanks de voorbije jaren van de Gouden Eeuw en het verlies van België, op het podium van de wereldpolitiek een rol van betekenis kon spelen. Alles werd in werking gesteld om te laten zien dat Nederland, met haar kennis van het gesloten rijk, andere landen op een vreedzame manier op weg kon helpen bij het aanknopen van relaties met dat land. Nederland mocht klein zijn, zowel in Europa als in Azië geen militaire rol meer spelen, de 'rol van middelaar' was daardoor des te aantrekkelijker. Het gebruik van geweld werd afgezworen, afgedaan als moreel verwerpelijk en overbodig.

Ook na het advies van 1844 bleef Nederland proberen Japan op vreedzame wijze tot opening te krijgen. De 'goeden raad' bestond uit de adviezen ten aanzien van de missies van landen als Rusland, Engeland en Amerika. Nederland liet Japan meer dan eens weten dat het toegevend moest zijn, zich niet te koppig op moest stellen. Door onderwijs probeerde Nederland Japan haar 'achterlijkheid' in te laten zien, te tonen dat het op het gebied van techniek ver achterliep en gebaat was bij het opzetten van een moderne vloot. Hiervoor zou het aangaan van diplomatieke en handelsrelaties met westerse landen onmisbaar zijn.

Voorals in Den Haag waren de ministers er vast van overtuigd dat deze strategie zou werken. Daarbij werd er steeds vanuit gegaan dat er tussen Nederland en Japan een soort vriendschap bestond. Nederland was steeds onbaatzuchtig geweest, zo was de strekking, en dus zou Japan dit zeker beantwoorden door naar Nederlands advies te luisteren. Dit was een grote fout, waar meer dan eens op werd gewezen door oud-opperhoofden, maar waar niet naar geluisterd werd. Japan zag Nederland *niet* als een vertrouwde vriend, maar had relaties met Nederland puur uit eigenbelang. Japan moest op de hoogte blijven van de stand van zaken in de wereld en had Nederland nodig als overbrenger van haar boodschappen. 'Door goeden raad en onderwijs' wist Nederland Japan niet te openen, maar stond het te dicht bij Japan, waardoor doortastendheid ontbrak.

Door deze verkeerde inschatting van de plaats die Nederland innam in Japan, doordat in Den Haag niet werd geluisterd naar de kritiek die gegeven was door oud-opperhoofden, kwam Nederland niet tot een doortastender politiek in Japan. Het moge duidelijk zijn dat er voor Nederland weinig alternatieven waren. Er was ook in Nederland aangedrongen op een meer militair optreden in Japan, maar hier had Nederland het geld en de middelen niet voor. De vloot die Nederland in Azië had, werd gebruikt om de belangen in Nederlands-Indië te beschermen en de

Gouverneur Generaal van Nederlands Indië verzette zich dan ook tegen ieder voorstel waar ook maar een oorlogsschip in voorkwam. De mogelijkheid zich aan te sluiten bij de andere landen en gezamenlijk Japan te dwingen tot opening is nooit een overweging geweest, al werd door een oud-opperhoofd wel op deze mogelijkheid gewezen.

Het bemiddelen en Japan pogen in te laten zien dat verandering nodig was, werd pas door het opperhoofd Donker Curtius voor het eerst degelijk uitgebouwd, maar dit was te laat. Toen deze plannen werden gemaakt hadden Amerika, Rusland en Engeland reeds hun zinnen gezet op een snelle verandering in Japan, in meer havens dan Nagasaki alleen.

Hierdoor mislukte Nederlands initiatieven om Japan in een verdrag tot vrije handel te bewegen. Als Nederland kleine voortgang boekte, werd die snel ongedaan gemaakt door anderen. Al zijn de verwijten gedaan aan het adres van Nederland onjuist, onderzoek leidt niet tot een glorieuze rol van Nederland in de openstelling van Japan. Het gebrek aan uitgebreid onderzoek heeft echter geleid tot de verkeerde conclusies. In Engelstalig onderzoek zijn geen Nederlandse bronnen gebruikt en worden de verwijten van mensen als Perry overgenomen. In Nederlandstalig onderzoek zijn het de biografieën die de toon zetten, maar die zijn te gekleurd, zowel in positieve als negatieve zin, door deze persoonlijke invalshoek.

Het hier gepresenteerde onderzoek maakt duidelijk dat de rol van Nederland bij de opening van Japan een heroverweging verdient. Dit onderzoek heeft getoond dat Nederland een andere opstelling in Japan had dan tot nu toe is aangenomen. Daarnaast is duidelijk geworden dat ook in Nederland, onder andere van de kant van de oud-opperhoofden, veel kritiek was op de manier waarop Japan met Nederlands advies omging. Deze kritiek moet vanaf nu mee worden genomen in onderzoek, zodat een eerlijker beeld van de Nederlandse houding ontstaat, dat meer recht doet aan de moeilijke situatie waarin deze opperhoofden zich bevonden. Zij moesten vaak onmogelijk Haags beleid doorvoeren, met beperkte middelen en een zeer complex, traag en vermoeiend Japans politiek systeem. Er is nog een grote hoeveelheid van niet onderzocht archiefmateriaal beschikbaar dat hiervoor ruimte biedt.

Het zou voor later onderzoek interessant zijn zich te richten op de vraag welke invloed Nederland in Japan had. De vraag wat er met Nederlands adviezen gebeurde is tot nu toe alleen met gissingen beantwoord. Japanse bronnen zouden meer duidelijkheid kunnen geven over de vraag of Nederlands advies serieus genomen werd, mee werd genomen in onderhandelingen met andere landen, of geheel genegeerd werd.

Bijlage I

Nederlandse opperhoofden in Japan in de negentiende eeuw¹

1803 - 1817: Hendrik Doeff Junior
1817 - 1823: Jan Cock Blomhoff
1823 - 1826: Johan Willem de Sturler
1827 - 1830: Germain Felix Meylan
1831 - 1834: Jan Willem Frederik van Citters
1835 - 1838: Johannes Erdewin Niemannn
1839 - 1842: Edouard Grandisson
1843 - 1845: Pieter Albert Bik
1846 - 1850: Joseph Henry Levyssohn
1852 - 1860: Jan Hendrik Donker Curtius

Nederlandse ministers van Koloniën

1840 - 1848: Jean Chrétien Baud
1848 - 1849: Julius Constantijn Rijk, Guillaume Louis Baud, Engelbertus Batavus van den Bosch
1849 - 1856: Charles Ferdinand Pahud
1856 - 1858: Pieter Mijer
1858 - 1860: Jan Jacob Rochussen

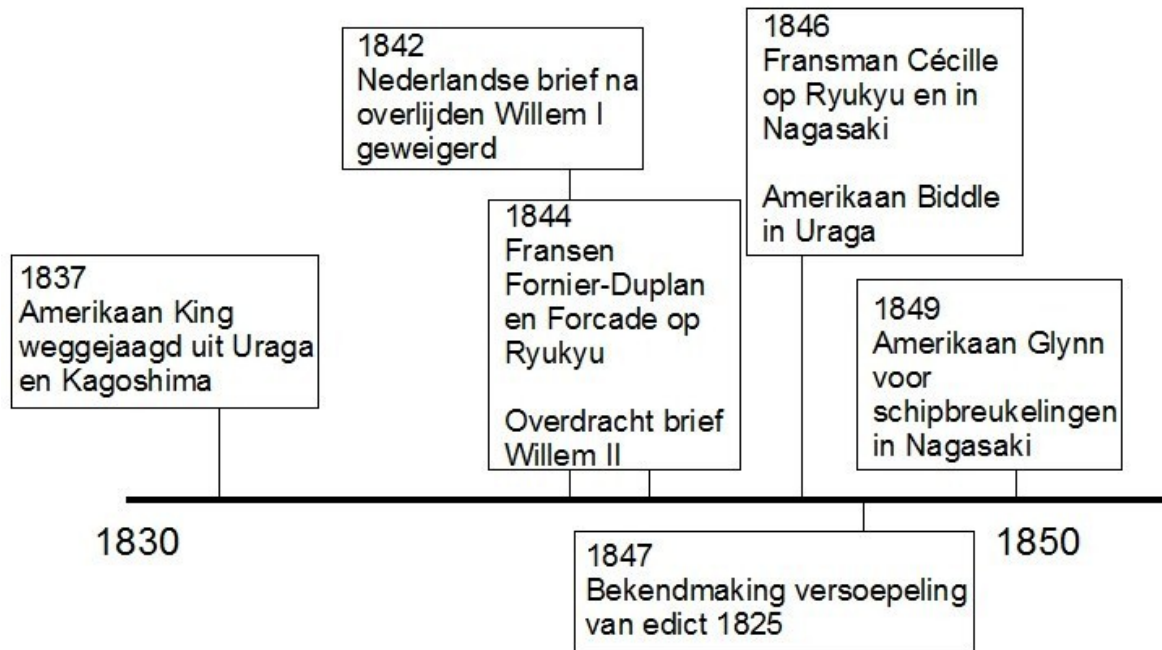
Nederlandse Gouverneur Generaals van Nederlands Indië

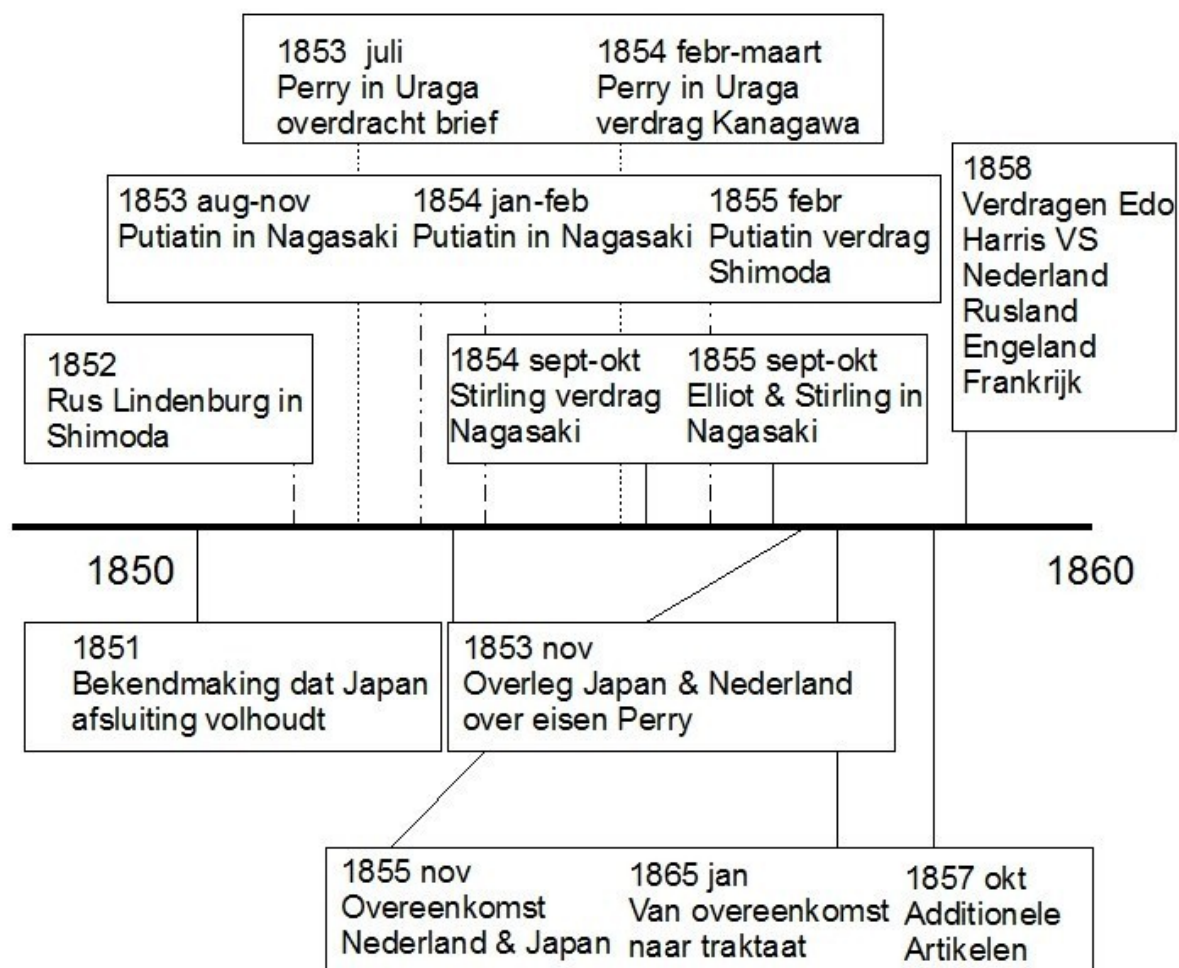
1840 - 1841: Carel Sirardus Willem van Hogendorp
1841 - 1844: Pieter Merkus
1844 - 1845: Jan Cornelis Reijnst
1845 - 1851: Jan Jacob Rochussen
1851 - 1856: Albertus Jacobus Duymaer van Twist
1856 - 1861: Charles Ferdinand Pahud

¹ Voor volledige lijst: <http://www.uchiyama.nl/ngvocopperhoofden.htm> (18 december 2007).

Bijlage II

Tijdbalk met belangrijke gebeurtenissen 1837-1858

Bijlage III

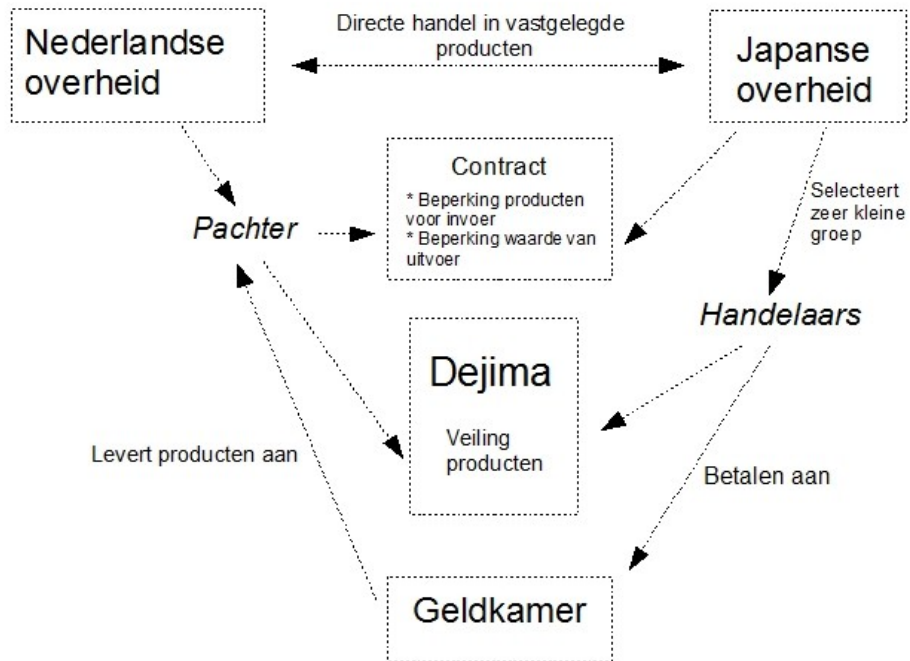
*Gesloten verdragen*¹

- 31 maart 1854: Amerikaans verdrag Kanagawa (Matthew Perry)
- 14 oktober 1854: Engels verdrag Nagasaki (James Stirling)
- 7 februari 1855: Russisch verdrag van Shimoda (Evfimi Putiatin)
- 30 januari 1856: Nederlands verdrag Nagasaki (Hendrik Jan Donker Curtius)
- 16 oktober 1857: Nederlands additionele artikelen (Donker Curtius)
- 29 juli 1858: Amerikaans verdrag Edo (Townsend Harris)
- 18 augustus 1858: Nederlands verdrag Edo (Donker Curtius)
- 19 augustus 1858: Russisch verdrag Edo (Putiatin)
- 28 augustus 1858: Engels verdrag Edo (Lord Elgin)
- 10 september 1858: Frans verdrag Edo (Baron Gros)

¹ Voor de verdragen die hierna geloten zijn: Auslin, *Negotiating with imperialism*, appendix 1.

Bijlage IV

De handel door Nederland in Nagasaki

Naar: NA, Koloniën, 1850-1900 (2.10.02), Inv nr 5867, nr 86 geheim, 6 maart 1855, Afschrift C opperhoofd aan GGNI, 17 augustus 1854.

Literatuurlijst en bronnenoverzicht

Gebruikte archieven

Nationaal Archief Den Haag

- Nederlandse Factorij in Japan te Hirado [1609-1641] en te Deshima, [1641-1860], 1609-1860. Toegangsnummer 1.04.21.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken 1813-1870. Toegangsnummer 2.05.01
- Ministerie van Koloniën, 1814-1849. Toegangsnummer 2.10.01.
- Ministerie van Koloniën, 1850-1900. Toegangsnummer 2.10.02.

Geraadpleegde literatuur

- Abernethy, D.B., *The dynamics of global dominance: European overseas empires, 1415-1980* (New Haven 2000).
- Ashmead, J., *The idea of Japan 1853-1895: Japan as described by American and other travellers from the West* (New York 1987).
- Auslin, M.R., *Negotiating with imperialism: the unequal treaties and the culture of Japanese diplomacy* (Cambridge 2004).
- Barreveld, D.J., 'Van Beppu naar Deshima. William Adams, grondlegger van de VOC-post in Japan', *Spiegel historiael* 37 (2002) 392-298.
- Beasley, W.G., 'The language problem in the Anglo-Japanese negotiations of 1854', *Bulletin of the school of Oriental and African studies, university of London* 13 (1950) 746-758.
- Beasley, W.G., *Great Britain and the opening of Japan 1834-1858* (1951. Vernieuwde uitgave, Kent 1995).
- Blacker, C., *The Japanese enlightenment : a study of the writings of Fukuzawa Yukichi* (Cambridge 1964).
- Bleij, J.C.H., *De staatkunde van Nederland in betrekking tot Japan* (Deventer 1855).
- Chijs, J.A. van der, *Neêrlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel : uit officieele, grootendeels onuitgegeven bescheiden toegelicht : met vijf bijlagen, behelzende eene geschiedenis van het Nederlandsch marine-detachement in Japan* (Amsterdam 1867).
- Cole, A.B., 'Plans of Edmund Roberts for negotiations in Nippon', *Monumenta Nipponica* 4/2 (1941) 497-513.
- Chijs, J.A. van der, *Neêrlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel : uit officieele, grootendeels onuitgegeven bescheiden toegelicht : met vijf bijlagen, behelzende eene geschiedenis van het Nederlandsch marine-detachement in Japan* (Amsterdam 1867).
- Demel, D., 'The images of the Japanese and the Chinese in Early modern Europe: physical characteristics, customs and skill. A comparison of different approaches to the cultures of the Far East', *Itinerario* 24/3-4 (2000) 34-53.
- Doolan, P., 'The Dutch in Japan', *History today* 50/4 (2000) 36-43.
- Doren, J.B.J van, *De openstelling van Japan voor vreemde natiën in 1856: volgens zoowel uitgegevene, als niet uitgegevene bronnen* (Amsterdam 1861).
- Jacobs, E.M., 'Met alleen woorden als wapen. De Nederlandse poging tot openstelling van Japanse havens voor internationale handel (1844)', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 105 (1990) 54-77.
- Kakai, R.K., 'The Satsuma-Ryukyu trade and the Tokugawa seclusion policy', *The journal of Asian studies* 23/3 (1964) 391-403.
- Kossmann, E.H., *De lage landen 1780-1940: anderhalve eeuw Nederland en België* (Amsterdam 1976).
- Kouwenhoven, A. & Forrer, M., *Siebold en Japan – Zijn leven en werk* (Leiden 2000).
- Kowner, R., 'Skin as a metaphor: early European racial views on Japan, 1548-1853',

Ethnohistory 51/4 (2004) 751-778.

- Legêne, S., *De bagage van Blomhoff en Van Bruegel. Japan, Java, Tripoli en Suriname in de negentiende-eeuwse Nederlandse cultuur van het imperialisme* (Amsterdam 1998).
- Lehmann, J.P., 'French Catholic missionaries in Japan in the Bakumatsu and early Meiji periods', *Modern Asian studies* 13/3 (1979) 377-400.
- Lensen, G.A., *Russia's Japan expedition of 1852 to 1855* (Gainesville 1955).
- McOmie, W., 'The Frigate Askold and the Opening of the Russian Settlement at Nagasaki', *Crossroads* 4 (1996) 1-32.
- McOmie, W., *The opening of Japan, 1853-1855. A comparative study of the American, British, Dutch and Russian naval expeditions to compel the Tokugawa Shogunate to conclude treaties and open ports to their ships* (Kent 2006).
- Medzini, M., *French policy in Japan during the closing years of the Tokugawa regime* (Cambridge 1971).
- Mitani, H., *Escape from impasse. The decision to open Japan* (Tokio 2006).
- Moeshart, H.J., 'The conclusion of the first Dutch treaty with Japan', *Crossroads* 5 (1997) 1-21.
- Moeshart, H.J., *Een miskend geneesheer. Dr.J.K. van den Broek en de overdracht van kennis van westerse technologie in Japan 1853-1857* (Amsterdam 2003).
- Murase, S., 'The most-favored-nation treatment in Japan's treaty practice during the period 1854-1905', *The American journal of international law* 70/2 (1976) 273-297.
- Nish, I. & Kibata, Y. (eds.), *The history of Anglo-Japanese relations. Volume 1: The political-diplomatic dimension, 1600-1930* (Basingtoke 2000).
- Paul, H., 'De Coningh on Deshima. Mijn verblijf in Japan, 1856', *Monumenta Nipponica* 32/3 (1977) 347-364.
- Paul, H., *Nederlanders in Japan 1600-1854. De VOC op Desjima* (Weesp 1984).
- Plutschow, H., *Philipp Franz von Siebold and the opening of Japan* (Kent 2007).
- Sakai, R.K., 'The Satsuma-Ryukyu trade and the Tokugawa seclusion policy', *The journal of Asian studies* 23 (1964) 391-403.
- Siebold, P.F.B von, *Met oorkonden gestaafd vertoog van de pogingen door Nederland en Rusland gedaan tot openstelling van Japan voor de scheepvaart en den zeehandel van alle natiën* (Zalt-Bommel 1854).
- Sims, R.L., *French policy towards the Bakufu and Meiji Japan, 1854-1895* (Richmond 1998).
- Stapelkamp, H., *Gerhardus Fabius (1806-1888): een leven voor de marine* (Amsterdam 1999).
- Stellingwerff, J., *Zijne Majesteits raderstoomschip Soembing overgedragen aan Japan* (Zutphen 1988).
- Totman, C., 'From sakoku to kaikoku. The transformation of foreign-policy attitudes, 1853-1868', *Monumenta Nipponica* 35/1 (1980) 1-19.
- Treat, P.J., 'The Mikado's ratification of the foreign treaties', *The American historical review* 23/3 (1918) 531-549.
- Vernon, M.C., 'The Dutch and the opening of Japan by the United States', *The Pacific historical review* 1 (1959) 39-49.
- Wakabayashi, B.T., 'Opium, expulsion, sovereignty. China's lessons for Bakumatsu Japan', *Monumenta Nipponica* 47/1 (1992) 22.
- Wildes, H.E., 'Russia's attempts to open Japan', *Russian review* 5 (1945) 70-79.
- Wiley, P.B. & Ichiro, K., *Yankees in the land of the gods: Commodore Perry and the opening of Japan* (New York 1990).
- Zanden, J.L. van & Riel, A. van, *Nederland 1780-1914: staat, instituties en economische ontwikkeling* (Amsterdam 2000).

Internet

- De artikelen van McOmie en Moeshart komen uit het tijdschrift *Crossroads*, een tijdschrift over de geschiedenis van Nagasaki, dat aldaar uitgegeven wordt. De artikelen zijn te lezen op de

- website: http://www.uwosh.edu/home_pages/faculty_staff/earns/ (18 december 2007).
- Japans nieuws: <http://www.japantimes.co.jp/> (18 december 2007).